

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ

Львівський національний університет імені Івана Франка

**ПРОГРАМА ФАХОВИХ ВСТУПНИХ ВИПРОБУВАНЬ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ГЕОГРАФІЯ)”
ДЛЯ ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ “МАГІСТР” І
ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ “СПЕЦІАЛІСТ”**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою географічного факультету
Протокол № 1 від 17 лютого 2016 року

Голова Вченої ради

В. І. Біланюк

Львів –2016

“ОСНОВИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ”

I. Об’єкт, предмет і зміст, структура суспільної географії. *Об’єкт науки* фрагмент реальної дійсності чи свідомості, на який звернена рефлексія науки і який опосередкований системою понять і категорій та методами пізнання. Сучасне розуміння об’єкта суспільної географії (СГ).

Поняття про *предмет* науки як окрему сторону чи властивість об’єкта. Предмет СГ – геопросторова (територіальна) організація суспільства (ГОС) чи його частин.

Конкретні об’єкти дослідження СГ. *Форми ГОС:* глобальний, наддержавний, державний і внутрішньодержавний.

Зміст СГ: наукові ідеї, гіпотези, принципи, терміни і поняття, поняттєво-термінологічні системи, теореми, теорії, концепції тощо.

Структура СГ. Складові частини (наукові підсистеми).

Завдання СГ на сучасному етапі розвитку науки та становлення української самостійної держави.

II. Особливості історичного розвитку суспільної географії. Розвиток СГ у контексті суспільного (економічного і соціального) та загальнонаукового розвитку. Періодизація розвитку СГ: класичний (до початку XVIII ст.), новий (XVIII–XIX ст.), новітній (XX ст.). Розвиток СГ у руслі географічного країнознавства у класичний період. Роль праці Б. Вареніуса “Генеральна географія”. Поділ географічної науки на загальну й описову.

Три головні напрямки у розвитку загальної СГ: антропогеографічний, економіко-географічний та формально-теоретичний.

III. Головні поняття і категорії суспільної географії. *Поняття і категорії* – вузлові елементи наукового знання. Особливості формування понять у географічній науці.

Розуміння *головного поняття* в науці. Географічна оболонка, геоторія – як міждисциплінарні географічні поняття. Категорія території, територіальності, територіального. Три головні риси території: властивості, відношення і процеси. Територія як поняттєво-термінологічна система.

Територіальні властивості: природні (природні умови, ресурси, якість середовища), *суспільні* (демографічні, господарські, соціальні), *просторові* (метричні і топологічні).

Територіальні відношення: положення (природно-, економічно-, соціально-, політико-, демогеографічне) і *функції* (економічні, соціальні, політичні, рекреаційні, екологічні, інформаційні). *Процеси:* диференціації (симплексифікації, регіоналізації; “країнізації”), інтеграції (формування територіальних утворень (держав, комплексів, систем), територіального системотворення (територіальна структурізація, територіальне регулювання).

Об’єднання властивостей і відношень поняттям *територіального потенціалу*. Об’єднання функцій, диференціації, інтеграції і територіального сформовування поняттям *територіальної організації*.

IV. Закони і закономірності у суспільній географії. Роль законів у науці. Поняття про науковий закон. Закони і закономірності. *Типи законів ГОС:* генетичні, структурні, відповідності і функціональні.

Генетичні закони як відображення суттєвих геопросторових відношень і процесів між факторами (чинниками) ГОС і результатами – самою ГОС. Групи і типи чинників ГОС. Фактори науково-технічного прогресу і часу. Генетичні закони у СГ: закон геопросторової диференціації (територіального поділу праці в економічній географії) та закон геопросторової інтеграції (територіальної інтеграції праці). Закономірність територіальної спеціалізації і комплексності. Закон територіальної агломерації.

Закони територіальної структури і відповідності: закон територіальної структури Й. Тюнена (“кільця Тюнена”), закон відповідності систем розселення територіальним системам господарства.

Закони функціонування суспільно-географічних систем. Кібернетичні територіальні системи, що працюють на зворотних інформаційних зв’язках. Основні типи таких зв’язків у територіальних системах.

V. Теорії і концепції у суспільній географії. Поняття про наукову теорію і концепцію. Класи суспільно-географічних теорій і концепцій: геоекологічний, геодемосоціальний, геоеконічний, геополітичний.

Геоеконічні теорії і концепції. Загальні риси теорії районування. Поняття про район. Типи районів: інтегральні і компонентні (“галузеві”) райони. Види районів: економіко-, соціально-, суспільно-географічні.

Поняття економічного району. Економічний район як спеціалізована територіальна частина національного господарства. Економічний район і територіальна економічна відміна. Принципи економічного районування. Чинники районоформування. Ядра районоформування. Роль територіального поділу праці у формуванні спеціалізації району.

Соціально-економічне і суспільно-географічне районування. Його два основних принципи – історико-генетичний і функціональної зв’язаності території з головним її ядром.

Теорія територіального комплексування. Поняття комплексування: взаємозв'язаності і збалансованості економічного і соціального життя, різних видів людської життєдіяльності. Компонентна, територіальна і функціональна структура комплексів.

Теорія територіального системоформування. Поняття територіальної системи. Елементи і структура територіальних систем розселення. Населені пункти – елементи систем розселення. Елементарні, локальні і регіональні системи розселення. Територіальні системи виробничої та соціальної інфраструктури.

VI. Методи суспільної географії. *Поняття методу наукового дослідження.* Групування методів.

Методологічні принципи: руху і розвитку, історизму, зв'язаності і взаємозумовленості явищ і процесів. Роль принципу причинності.

Загальнонаукові методи: традиційні (спостереження, аналогії, порівняльний, логічні – аналізу і синтезу, індукції і дедукції), сучасні (моделювання, формалізації системного аналізу і синтезу, ідеалізації). Особливості їх застосування в СГ.

Конкретнонаукові методи. Їх поділ на міждисциплінарні і спеціальні. Міждисциплінарні методи: картографічний, балансовий, польових досліджень, дистанційних досліджень. Спеціальні: метод енерговиробничих циклів, міжгалузевих комплексів, територіально-виробничих комплексів, районний.

Сучасні геоінформаційні методи. Геоінформаційні системи (ГІС) у суспільній географії.

Список рекомендованої літератури

1. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної та соціальної географії. – К., 1997.
2. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії. Одеса, 2009.
3. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003.

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ. Політична географія як галузь суспільної географії. Підходи до розуміння політичної географії українськими та зарубіжними вченими: О. Шаблій, О. Топчієв, Де Блія, С. Когена, Л. Розенталя, Р. Гартшорна, Дж. Прескота та інг.

Фундаментальний об'єкт політичної географії – політична сфера суспільства (ПСС), яка пронизує всі сфери суспільства: економічну, соціальну, духовну. Філософські та політологічні підходи до поняття політики, як особливої сфери суспільства.

Предмет політичної географії – геопросторова організація політичної сфери суспільства. Риси геопросторової організації ПСС. Рівні геопросторових форм ПСС: державний, наддержавний, субдержавний.

Зміст науки: наукові ідеї, концепції, принципи, факти, поняття, терміни, категорії, теорії, тощо.

Структура політичної географії: теоретична (теорія) ПГ, ПГ світу, політико-географічне країнознавство, географічна лімологія, географія політичних партій та рухів (географія політичної боротьби), електоральна географія (географія виборів), політико-географічне регіоналістика, регіональна політика (географія політики).

Зв'язки ПГ з іншими науками: соціально-економічною географією, географія населення, географією культури, військовою географією, загальною теоретичною географією, політологією, правознавством (міжнародне право), економічними науками, соціологією, історією, філософією та ін.

Політична географія і геополітика. Культурно-психологічний підхід до геополітики. Концептуальний підхід. Геополітична структура світу. Основні завдання геополітики. Академічна геополітика. Практична геополітика.

Політична географія і геостратегія. Аналіз політичних та воєнних доктрин. Основна структура геостратегії.

Політична географія і геоekonomіка. Геоekonomічна стратегія.

Три підходи до розуміння політичної географії, геополітики та геостратегії: гуманістичний, екологічний, бігеївіористський.

Функції ПГ: фундаментально-теоретична, конструктивна (практично-прикладна), пізнавально-освітня.

Тема 2. ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ. Проблеми періодизації політичної географії. Три великих періоди: протонауковий, квазінауковий, науковий, кожний з них має ще свою внутрішню градацію.

Протонауковий період. Від найдавніших часів до кінця XIX ст. Політико-географічні відомості про країни Стародавнього Сходу, давньої Греції і писемні джерела, які дійшли до сьогодні. Науковий внесок грецьких

вчених: Гіпократ, Платон, Арістотель, Страбон. Теократичний, географічний, астрономічний, економічний детермінізм у розвитку політичної географії. Внесок у розвиток політико-географічних знань арабських істориків, купців, мандрівників, філософів.

Внесок у розвиток політико-географічних та геополітичних ідей: Н. Мкаккіавеллі, К. Клаузевіца, Ж. Бодена, Ш. Л. Монтеск'є, Й. Гердера, К. Ріхтера, В. Петті, М. Ломоносов, І. Татищева, Г. Ахенваль та ін.

Квазінауковий період. Почався ХІХ ст. до 40-х років ХХ ст. В цей період політична географія і геополітики розвивалися як одна дисципліна. Внесок у розвиток ПГ німецької школи: Ф. Ратцель, Р. Челлен, К. Гаусгофер,

К. Шмідт; французька школа: П. Відаль де ля Бляш, Ж. Ансель, А. Деманжон; японська школа: кіотська школа, представників німецького типу геополітики та ін.; англійська школа: Г. Маккінедер; американська школа: А. Меган, Ж. Готтманн, І. Боумен, Н. Спайкмен.

Науковий період розвитку політичної географії у деякій мірі збігається у часі з попереднім. Політична географія і геополітика розглядається як необхідний елемент стратегії територіально-політичної організації суспільства. Світова політична географія в 1950-х – початку 1970-х років. Функціональна держава Р. Гартшорна. Іконографія Ж. Готтманна. Теорія “єдиного поля” С.Джонса. Період позитивістської “кількісної революції”. Структурно-функціональний аналіз в ПГ. Бігейвіористський підхід в ПГ. Екологічний підхід в ПГ. Гуманістичний напрям в ПГ.

Новітня ПГ: Сучасна проблематика ПГ. Теорія „світових систем” і ПГ. Концепції держави в ПГ. Постмодернізм і теорія „конструювання” простору, Критична геополітика. Політичний простір і геополітичне положення. Концепції мультикультуралізму. Концепції територіальності і теорія етнічної і політичної ідентичності. Проблема масштабу в політичній географії. Концепція місця і контекстуальний підхід.

Тема 3. РОЗВИТОК ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ІДЕЙ В УКРАЇНІ. Уривкова політико-географічна інформація про Україну в літературних пам'ятках ІХ-ХІІІ століть. Внесок у розвиток політико-географічної думки ранніх гуманістів (Ю. Дрогобич. С. Оріховський-Роксолан). Політико-географічні уявлення в період визвольної боротьби українського народу. “Історія Русів” Г. Кониського. Діяльність В. Капніста. Політико-географічні ідеї діячів Кирило-Мефодіївського братства (Т. Шевченко, П. Куліш, М. Гулак, М. Костомаров). Внесок у розвиток ПГ України М. Драгоманова, П. Чубинського, І. Франка, Ю. Бачинського, М. Міхновського М. Грушевського. Політико-географічна проблематика в програмах українських політичних партій в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. С.Рудницький – фундатор національної політичної географії і політичної географії України.

Політична географія і геополітика на початку ХХ століття. Обґрунтування вченими політико-географічного та геополітичного положення України (С. Рудницький, В.Герінович; В.Кубійович, В. Садовський, М. Кордуба, В. Кучабський, С. Томасівський, Ю. Липа). Обґрунтування національної території України. Визначення місця України у „велепросторі” європейських держав (Р, Димінський, А. Синявський; В. Кубійович).

Тема 4. ТЕРИТОРІЯ У ПОЛІТИЧНІЙ ГЕОГРАФІЇ. Поняття території у політичній географії. Політико-географічна геотерія. Політико-географічне розуміння території. Політико-географічні властивості території. Політико-географічне відношення території. Політико-географічні територіальні процеси. Держава і простір. Юридичні характеристики території. Безпека території: політико-географічна правова безпека, соціально-економіко-географічна безпека, еколого-географічна безпека, культурно-географічна безпека. Державна територія: сухопутна територія, водний простір: внутрішні і територіальні води; територія мирного проходження, прилеглі зони, континентальний шельф; повітряний простір, умовна територія. Міжнародні території: відкрите море, Антарктична територія. Міжнародні ріки, протоки і канали. Територія із змішаним режимом. Території дії виключних законів: виключна (морська) економічна зона; виключні положення держави: надзвичайний стан, воєнне положення, осадне положення; Нейтральні території. Екстериторіальність. Оренда території.

Тема 5. ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНА ЛІМОЛОГІЯ. Географічна лімологія: основні поняття і терміни: державний кордон, орографічні кордони, астрономічні кордони, математичні кордони, делімітація, демаркація, редемаркація. Традиційні підходи і методи географічних досліджень державних кордонів: історико-картографічний підхід; класифікаційний підхід; функціональний підхід; географо-політологічний підхід. Новітні підходи і методи географічних досліджень державних кордонів: світосистемно-ідентичний (дослідження кордонів через призму концепцій світових систем і ідентичності) підхід, геополітичний підходи, кордон як соціальне представлення; кордон в у контексті: Політика – Сприйняття (рецепція) – Практика (ПСП); Екополітичний підхід. Поняття прикордонного простору. Типологія кордонів і прикордонного простору. Транскордонні райони. Неконтрольовані території.

Тема 6. ГЕОГРАФІЯ ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ І ВИБОРІВ. Політичні партії та партійні системи. Типологія політичних партій. Головні риси історії формування політичних партій. Суспільні рухи та громадсько-політичні об'єднання. Сучасні політичні партії та суспільно-політичні рухи в Україні. Електоральна географія. Основні теорії західної електоральної географії. Аналіз політичної ситуації. Типологія виборів. Типи виборчих систем. Політична поведінка населення. Мажоритарні системи. Напівпропорційні системи. Пропорційні системи. Змішані системи. Географія політичного протесту.

Тема 7. ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ. Етапи формування політичної карти світу. Імперії і колонії. Післявоєнний біполярний світ – постбіполярний світ. Міжнародні організації, альянси, угоди. Транснаціональні корпорації і їх роль в світі. Недержавні утворення на карті світу. Глобальні і регіональні проблеми на політичній карті світу.

Тема 8. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ГЕОПОЛІТИКИ. Стратегія анаконди. Теорія доміно. Концепція „динамічного стримування” Коліна Грея. Ідея „Третього світу” як альтернативу „Півночі”. Атомна дипломатія Г. Алперовця. Доктрина Брежнєва. Доктрина Д. Майнінга „Два блоки – дві культури”. Геополітика в сучасній Європі: нові праві, група „Геродота”. Внесок у розвиток геополітики П. Галуа, Й. Галтунга. Теорія мондіалізму Г. Кіссенджера. Доктрина „Великої Шахівниці” З. Бжезінського. Поняття світового порядку. Визначення світового порядку К. Ясперсом. Складові світового порядку. О. Тоффлера та особливості сучасного світового порядку і їх геополітична детермінованість. Концепція мондалізму. Концепція нового світового порядку Римського клубу. Геополітичні погляди Ф. Фукуями.

Список рекомендованої літератури

1. Блії Г. де, Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
2. Колосов В.А., Мироненко М.С. Геополітика и политическая география. – Москва: Аспект Пресс, 2001.
3. Соціально-економічна географія України / за ред. Шаблія О.– Львів: Світ, 2000.
4. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса, 2008.
5. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003.
6. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів, 2001
7. Яценко Б.П. Політична географія. – К., 2007.
8. Трохимчук С.В., Федунь О. Політична географія світу. – Львів, 2006.

“ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА”

Тема 1. Теоретичні основи географії світового господарства. Світове господарство – глобальна географічна система. Три типи простору – географічний, економічний, інформаційний та їх системоутворювальна роль у світовому господарстві.

Географічний поділ праці – закон порівняльних переваг Д. Вікардо. Закон розміщення сільського господарства в “Ізольованій державі” І. Тюнена. Розміщення промислового виробництва – теорія штандорту А. Вебера та ін. Особливості і закономірності розміщення господарства у постіндустріальну й інформаційну епоху.

Тема 2. Утворення і розвиток світової господарської системи. Передумови розвитку світового господарства. Древні економічні системи. Азіатський спосіб виробництва. Античний спосіб виробництва. Утворення світового ринку. Зародження товарно-грошових відносин. Мануфактура. Перші фабрики. Еволюція світового господарства. Періодизація світового господарства. Стадії розвитку світового господарства. Основні показники розвитку світового господарства.

Тема 3. Природно-ресурсний потенціал світу. Поняття “природні ресурси” та їх класифікація із світогосподарських позицій.

Паливно-енергетичні ресурси. Рудні корисні копалини. Нерудна хімічна і будівельна сировина. Земельні ресурси. Агрокліматичні ресурси. Водні ресурси. Біологічні ресурси. Рекреаційні ресурси. Ресурси світового океану. Територіальні поєднання природних ресурсів. Регіоналізація природноресурсного потенціалу світу.

Тема 4. Вплив науково-технічного прогресу та інформаційного “вибуху” на географію світового океану. Інформаційна революція. Сутність понять науково-технічного прогресу (НТП) та етапність його розвитку. Циклічність розвитку світового господарства – відкриття українського економіста Туган-Барановського. Теоретична схема довготривалих хвиль запропонованої Н.Д. Кондратьєвим. Вплив НТП на компонентну і геопросторову структуру світового господарства.

Особливості розвитку і розміщення машинобудування, транспорту, сфери послуг в сучасних умовах.

Сучасні тенденції і перспективи розвитку НТП. Формування світової інформаційної мережі Internet. Технополіси – один із проявів перспективного розвитку НТП.

Тема 5. Структурні зрушення в географії і промисловості світу. До поняття галузевої і територіальної структури світового господарства. Сучасні чинники розміщення промисловості. Зрушення в галузевій структурі промисловості. Територіальні зміни в географії промисловості світу.

НТП і географія галузей промисловості. Гнучка геопросторова організація простору у розвинених країнах. Структура та географія галузей обробної промисловості. Машинобудування. Основні центри, вузли та регіони.

Тема 6. Розвиток та розміщення світового сільського господарства. Місце агровиробництва у сучасній економіці. Агробізнес. Природно-ресурсний аспект розвитку сільського господарства. Земельний фонд як природна база агровиробництва. Меліоративний чинник розвитку і розміщення світового сільського господарства. Географія світового сільського господарства: тваринництво, рослинництво. Географія зернового господарства. Основні географічні типи сільського господарства.

Географічні аспекти глобальної продовольчої проблеми.

Тема 7. Зв’язок і транспорт у світовому господарстві. Залежність зв’язку і транспорту від просторової структури попиту і пропозицій товарів і послуг на світовому ринку. Зв’язок – складова частина інформаційної системи. Структурні зміни у зв’язку в кінці ХХ на початку ХХІ століть.

Транспортна система. Вплив транспорту на розвиток і розміщення світової економіки. Транспорт розвинених країн світу та країн, що розвиваються. Україна у світовій транспортній системі.

Структура перевезень. Географія окремих видів транспорту (залізничний, автомобільний, водний, авіаційний). Міжнародне регулювання розвитку транспорту і зв’язку.

Тема 8. Міжнародна валютна система. Суть і значення міжнародної валютної системи. Етапи становлення міжнародної валютної системи. Валютні ринки. Структури валютних ринків. Інтернаціоналізація ринків капіталу. Розміщення кредитних ресурсів на міжнародних ринках капіталу.

Становлення міжнародної валютної системи, основні типи грошових систем. Валютні ринки. Структура валютних ринків. Україна у світовому валютному ринку.

Інтернаціоналізація ринків капіталу. Розміщення кредитних ресурсів на міжнародних ринках капіталу.

Сучасні інфляції. Антиінфляційні програми. Міжнародна заборгованість. Основні джерела фінансових ресурсів. Сучасний стан міжнародної заборгованості.

Тема 9. Сутність міжнародної економічної інтеграції та її місце в географії світового господарства. Суть, рівні, чинники та значення міжнародної економічної інтеграції.

Стадії інтеграційних процесів. Зона периферійної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз.

Регіональні економічні інтеграційні угруповання країн світу (ЄС, СНД, ПАВТ (НАФТА), Меркосур, АСЕАН, АТЕС та інші.

Особливості інтеграції України в сучасну міжнародну економічну систему

Список рекомендованої літератури

1. *Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В.* Вступ до економічної і соціальної географії. Підручник. – К.: Либідь, 1966. – 320 с.
2. *Де Блій Г., Муллер П., Шаблій О. І.* Географія: Світи, регіони, концепти / Переклад з англ., за ред. і співучастю О. Шаблія. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
3. Економічна і соціальна географія світу: Начальний посібник / За ред. С. Кузика. – Львів: Світ, 2005. – 670 с.
4. *Ицук С.І.* Розміщення продуктивних сил (теоретико-методологічні основи). – К.: Укр. фін. і-тут менедж. і бізнесу, 1997.
5. *Липец Ю., Пуляркин В., Шлихтер С.* География мирового хозяйства. – М.: Владос, 1999. – 400 с.
6. *Нікітіна М.Г.* Світове господарство та міжнародні відносини: просторові аспекти розвитку: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 192 с.

«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ»

Теоретичні та методологічні основи курсу «Регіональна економічна і соціальна географія світу» в системі суспільно-географічних навчальних дисциплін. Поняттєво-термінологічний апарат. Типологія країн. Типологічні ознаки. Наукові підходи вчених та міжнародних організацій до типології країн. Макрорегіоналізація світу. Макрорегіони в глобальній системі суспільно-географічних координат за головними макропоказниками. Методологія і методика дослідження макрорегіонів.

Європейський міждержавний простір. Європа як політичний, економічний та соціально-культурний центр Євразійського простору. Формування сучасної політичної карти Європи. Суспільно-географічна характеристика (СГХ) субрегіонів Європи: Західна Європа, Північна Європа, Південна Європа. Малі високорозвинені країни та їх місце у групі РКС. Сучасні Європейські інтеграційні процеси. Місце і роль ЄС, СНД, інших інтеграційних утворень у системі сучасних міждержавних і міжнаціональних суспільно-політичних і соціально-економічних відносин.

Країни *Центральної і Південно-Східної Європи* на карті Європи. Геополітичне, геокультурне, гео економічне положення. Сучасна політична ситуація і стратегія розвитку.

Історичні етапи розвитку країн та міждержавних утворень. Природні умови і ресурси та їхній вплив на формування розселення населення й господарської діяльності. Кількість, національний склад населення, особливості розселення та міграційні процеси.

Актуальні проблеми господарського розвитку. Інтеграція національних економік у європейське і світове господарство. Сучасні економічні трансформаційні процеси. Галузева структура національних економік, найважливіші промислові центри, сільськогосподарські зони. Транспортні системи, географічна і товарна структура зовнішньоекономічних зв'язків. Суспільно-політичні, культурні та соціально-економічні зв'язки з Україною.

Росія (Російська Федерація). Загальна характеристика. Місце Росії у світі (за площею, населенням та ін.). Географічне положення країни: в Північній, Східній і Західній півкулі, Європі і Азії. Кордони і сусіди країни. Територіальні претензії і суперечки.

Політична система і адміністративно-територіальний устрій Росії. Законодавчі і виконавчі органи влади. Рівні суб'єктів федерації: національно-державні утворення; адміністративно-територіальні утворення; національно-територіальні утворення.

Населення Росії. Кількість населення і його динаміка. Розподіл населення між Європейською і Азійською Росією. Відтворення населення. Природний рух населення. Склад і структура населення. Соціальний склад населення. Ринок праці і зайнятість населення. Освіченість населення. Міграція населення. Внутрішні міграції. Еміграція і імміграція. Вимушені мігранти (біженці) у Росії. Урбанізація Росії. Міста-мільйонери (13). Закриті міста Росії. Руралізація населення. Основна смуга розселення. Системи розселення. Національний склад населення Росії. Основні етнічні компоненти країни.

Економічна географія Росії. Структура економіки. Лібералізація і приватизація у галузях господарства. Формування фінансово – промислових груп. Регіональні нерівномірності інвестиційної політики. Валовий національний продукт (ВНП) та валовий внутрішній продукт (ВВП) Росії. Економічне районування Росії. Еволюція наукових підходів до економічного районування. Сучасне економічне районування Росії. Зовнішньоекономічні зв'язки Росії. Загальний зовнішньоекономічний оборот Росії. Диспропорції зовнішньоекономічного обороту.

Північна Америка. Структурні зміни в економіці країн північної Америки в останній чверті ХХ ст. Перспективи їх розвитку. США – єдина наддержава у світі.

Латинська Америка і Карибські країни. *Географічне положення* в системі глобальних суспільно-географічних координат і геополітичне, гео економічне і геокультурне.

Історико-географічні особливості розвитку в доколумбовий, колоніальний і постколоніальний період розвитку.

Етапи формування політичної карти. Сучасна політико-територіальна організація суверенних держав і залежних країн.

Територія макрорегіону та її властивості. Рівень забезпечення та ступінь освоєння території. Шляхи використання слабоосвоєних територій.

Субмакрорегіони: Мексика, Центральна Америка, Карибські країни, Андські і Атлантичні країни.

Типологія країн: нові індустріальні країни (НІК), малі острівні країни з високими доходами, країни-експортери нафти, країни середніх можливостей розвитку, найменш розвинуті країни (НРК), т.зв. комуністичні країни.

Сучасна політична ситуація і стратегія. Головні риси політичної культури. Політичний регіоналізм. Вплив лівоцентристських партій на формування політичної ситуації. Активізація корінного населення. Формування Південноамериканського співтовариства націй (ПАСН). Проблеми

регіонального лідерства Бразилії та роль в глобальних процесах. Створення БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай).

Актуальні проблеми. *Актуальні проблеми населення.* Динаміка населення. Просторові тенденції природного відтворення населення. Напрямки демографічної політики. Форми геопросторової організації розселення. Найбільші міста, агломерації і метрополітенські райони. Рівень урбанізації. Напрями міграції. Расово-етнічний, мовний і релігійний склад населення. Тенденції зміни релігійного складу населення. *Актуальні проблеми економічного розвитку.* Еволюція економічної стратегії. Наслідки неоліберальної політики в умовах глобалізації. Загальноресурсний капітал та його компоненти: природний, людський і виробничий. Поляризація промисловості і роль ТНК у поширенні примусової дифузії інновацій. Формування центрів економічного росту. Трансформація сільського господарства за постколоніальний період. Аграрні відносини. Місце макрорегіону на світовому ринку сільськогосподарських товарів. Залежність від зовнішнього ринку. Роль сфери послуг. Прямі іноземні інвестиції. Проблема зовнішнього боргу. *Актуальні проблеми соціального розвитку.* Індекс людського розвитку та його складові. Рівень бідності. Абсолютна і відносна бідність. Індекс бідності населення (ІБН). Концепція бідності населення ООН. *Актуальні екологічні проблеми.* Заходи міжнародної спільноти щодо послаблення екологічної кризи. *Актуальні проблеми економічної інтеграції.* Найбільші інтеграційні об'єднання: НАФТА, МЕРКОСУР, Андське об'єднання (АО), Центральньоамериканський спільний ринок. Проблеми формування Американської зони вільної торгівлі (АЗВТ). Геостратегічні та геоелекономічні наслідки реалізації АЗВТ для країн світу.

Африка. *Географічне положення* в системі глобальних суспільно-географічних координат.

Політична карта та етапи її формування. Політико-територіальна організація сучасної політичної карти.

Субмакрорегіони: Північна, Західна, Східна, Центральна та Південна Африка.

Типологія країн: нові індустріальні країни (НІК), країни-експортери нафти, малі острівні країни з високими доходами, країни-експортери нафти, країни середніх можливостей розвитку, найменш розвинуті країни (НРК).

Сучасна політична ситуація. Місце в глобальних політичних процесах. Риси політичної культури. Політична лібералізація. Політичні конфлікти. Міжетнічні конфлікти. Роль організації Африканської єдності і міжнародних організацій у зміцненні безпеки.

Актуальні проблеми. *Актуальні проблеми населення.* Динаміка населення. Просторові тенденції природного відтворення населення. Демографічна політика. Форми геопросторової організації розселення. Найбільші міста. Низький рівень урбанізації. Расово-етнічний, мовний і релігійний склад населення. *Актуальні економічні проблеми.* Наслідки лібералізації економіки в умовах глобалізації. Головні параметри економічного розвитку. Загальноресурсний капітал та його компоненти: природний, людський і виробничий. Низький рівень економічного розвитку. Монотоварний тип господарства. Трансформація промисловості за постколоніальний період. Гіпертрофований розвиток видобувної промисловості і низький рівень обробної промисловості. Примусова дифузія інновацій та її роль в модернізації економіки. Трансформація сільського господарства. Аграрні відносини і реформи. Екстенсивний розвиток сільського господарства. Місце на світовому ринку сільськогосподарських товарів. Низький рівень інвестиційної привабливості. Зростання зовнішньої заборгованості. Проблема економічної безпеки. *Актуальні соціальні проблеми.* Індекс людського розвитку та його складові. Параметри людського розвитку. Проблема бідності і безробіття. Інтегральний показник бідності (ІБН-1). Гуманітарна допомога найменш розвиненим країнам. *Актуальні екологічні проблеми* та заходи міжнародної спільноти щодо послаблення екологічної кризи. *Актуальні проблеми економічної інтеграції.* Низький рівень інтеграційних процесів. Домінування простих форм інтеграції. Найефективніші інтеграційні об'єднання.

Азія. *Географічне положення* в системі глобальних суспільно-географічних координат.

Історико-географічний розвиток та його етапи. Сучасна політико-територіальна організація суверенних держав.

Макрорегіони: Південно-Західна Азія, Південна Азія і Південно-Східна Азія і Океанія.

Японія і Австралія – розвинені постіндустріальні країни.

Типологія країн: нові індустріальні країни (НІК), країни-експортери нафти, країни середніх можливостей розвитку, найменш розвинуті країни (НРК).

Актуальні проблеми. *Актуальні політичні проблеми.* Політичні міжетнічні і міжрегіональні конфлікти. Арабо-ізраїльський конфлікт. Курдська проблема. Індійсько-пакистанський конфлікт. Ядерні держави. *Актуальні проблеми населення.* Динаміка населення. Просторові тенденції природного відтворення населення. Демографічна політика. Форми геопросторової організації розселення. Найбільші міста. Рівень урбанізації. Расово-етнічний, мовний і релігійний склад населення. Міграції населення. *Актуальні економічні проблеми.* Наслідки лібералізації економіки в умовах глобалізації.

Головні параметри економічного розвитку. Типологія країн за структурою ВВП. Трансформація промисловості за постколоніальний період розвитку. Примусова дифузія інновацій. Модернізація промисловості. Створення найновіших галузей і висока динаміка економічного розвитку в НІК. Розвиток інформаційних технологій, технологій матеріалів, біотехнологій. Аграрні відносини і аграрні реформи. Трансформація галузевої структури сільського господарства. Продовольчі і експортні культури. Високий рівень мілітаризації економіки в країнах-експортерах нафти. Сфера послуг. Значення туристичних послуг. *Актуальні соціальні проблеми*. Рівень гуманітарного розвитку. Індекс людського розвитку. Низький рівень життя населення, освіченості і середньої тривалості життя населення. Проблеми бідності. Абсолютна і відносна бідність. Інтегральний показник бідності (ІБН-1). Соціальні програми. *Актуальні екологічні проблеми*. Заходи міжнародної спільноти щодо послаблення екологічної кризи. *Актуальні проблеми економічної інтеграції*. Ключова роль АСЕАН в інтеграційних процесах. Проблеми АТЕС.

Список рекомендованої літератури

1. *Безуглий В. В., Козинець С. В.* Регіональна економічна та соціальна географія світу. – К.: Академія, 2003. – 687 с.
2. *Блії Г. де, Муллер П., Шаблій О.* Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
3. Економічна і соціальна географія країн світу / За ред. С. Кузика. – Львів: Світ, 2002. – 672 с.
4. *Книш М. М., Кузик С. П.* Економічна і соціальна географія Америки. – Львів: Вид. центр Львів. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. – 300 с.
5. *Книш М.М.* Економічна і соціальна географія країн, що розвиваються. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – 264 с.
6. *Книш М. М.* Бразилія: Суспільно-географічна характеристика. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 150 с.
7. *Ровенчак І. І.* Економічна і соціальна географія Росії. Текст лекцій. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 56 с.
8. *Ровенчак І. І.* Типологія країн світу. Текст лекцій. – Львів: Ред.-вид. відділ ЛДУ ім. І. Франка, 1997. – 40 с.
9. *Стецький В. В., Федунь О. В.* Центральна Європа: суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток. Текст лекцій. – Львів: Простір М, 2002. – 83 с.

Тема 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Соціальна географія як наука про людину. Наукове розуміння об'єкта соціальної географії. Геопросторова організація соціальних явищ, відношень та процесів як предмет соціальної географії. Місце соціальної географії в системі суспільно-географічних наук. Зв'язки соціальної географії із соціологією, етнографією, демографією, економічною географією, природничою географією, картографією та іншими науками. Структура соціальної географії. Функції соціальної географії. Значення соціально-географічних знань для формування світогляду та кругозору географа.

Тема 2. ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ, ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АПАРАТ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Зміст соціально-географічної науки як система її понять і категорій; закономірностей і законів; гіпотез, концепцій та теорій. Особливості формування поняттєво-категоріального та теоретико-концептуального апарату соціальної географії.

Головні поняття та категорії соціальної географії: суспільство, територіальна соціальна спільнота; соціалізація; соціально-географічні відношення, властивості, процеси; соціально-географічні інтеграція та диференціація; соціальний простір і час; соціальний розвиток та деградація. Використання в соціальній географії соціологічних та загальних суспільно-географічних понять і категорій.

Головні концепції та теорії соціальної географії. Концепції географічного детермінізму, енвайронменталізму (посибілізму та пробабілізму), сталого розвитку, географічного простору та часу. Теорії, розроблені в географії поведінки (бігевіоризму) та географії способу життя. Застосування в дослідженнях соціально-географічних процесів положень теорій центральних місць і полюсів росту, регіоналізації. Застосування в соціальній географії соціологічних та загальних суспільно-географічних теорій.

Загальні суспільно-географічні закони та закономірності, що проявляються у соціально-географічних властивостях, відношеннях та процесах: територіальної диференціації та інтеграції діяльності людської діяльності, гравітації, просторової структурності та системоформування.

Поняття про методи досліджень. Класифікація методів соціально-географічних досліджень.

Методи, методика та методичні підходи у конкретних соціально-географічних дослідженнях. Особливості застосування у соціальній географії загальних суспільно-географічних та своїх власних (соціально-географічних) методів (“ментальних” карт, просторово-часової призми, позиційної редукції). Картографічні методи в соціальній географії. Джерела формування інформаційної бази соціальної географії: офіційна статистична інформація, матеріали соціологічних досліджень (опитувань і обстежень), географічні карти, літературні джерела, Internet-матеріали, польові дослідження.

Тема 3. СОЦІАЛЬНО-БІОЛОГІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БУТТЯ ЛЮДИНИ, ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ ТА СУСПІЛЬСТВА

Діяльнісний підхід до розгляду людини та суспільства. Типізація людської життєдіяльності. Людина як біологічна істота: географічні аспекти.

Основи медичної географії: об’єкт, предмет, завдання, особливості формування та сучасного розвитку. Здоров’я як категорія медичної географії. Залежність здоров’я людини від природного довкілля. Географічні чинники поширення хвороб та їх значення та їх значення на різних етапах розвитку людської цивілізації. Вплив антропогенно-зумовленої екологічної ситуації (екологічних криз та катастроф) на суспільне здоров’я. Соціально-економічні чинники суспільного здоров’я.

Основи рекреаційної географії: об’єкт, предмет, завдання, особливості формування та сучасного розвитку. Соціально-географічні аспекти рекреаційної діяльності людини. Рекреаційні потреби людини та їх вплив на відтворення біологічних сил суспільства. Види та можливості відпочинку людини на природі. Географія рекреаційної діяльності.

Тема 4. СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОГО БУТТЯ ЛЮДИНИ, ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ ТА СУСПІЛЬСТВА

Людина як духовна істота, носій поглядів, переконань, традицій і мови. Залежність духовності людини від духу історичної епохи, місця в соціальній стратифікації суспільства.

Основи географії культури: об’єкт, предмет, завдання, особливості формування та сучасного розвитку. Категорія культури в соціальній географії. Географічність культури. Географічні чинники формування та поширення різних типів матеріальної культури людини. Поняття культурного ландшафту. Місце традицій в суспільній культурі за зумовленість їх регіональними і локальними географічними чинниками. Зв’язок між мовою та культурою. Особливості поширення мов у світі. Взаємовплив культур і мов різних народів. Географічні чинники мовної та культурної асиміляції соціальних груп, верств, етносів.

Основи географії релігії: об’єкт, предмет, завдання, особливості формування та сучасного розвитку. Релігія як специфічна форма суспільної свідомості. Географічність релігії. Значення релігійних переконань для конкретної людини та суспільства загалом. Соціально-географічні аспекти первісних, національних та світових релігій світу. Чинники формування та сучасна релігійно-географічна ситуація в Україні. Соціально-географічні аспекти процесу секуляризації.

Тема 5. СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ МАТЕРІАЛЬНОГО БУТТЯ ЛЮДИНИ, ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ ТА СУСПІЛЬСТВА

Матеріальні потреби людини та їх ієрархія. Праця як засіб задоволення матеріальних потреб людини.

Соціально-географічні аспекти географії освіти та освіченості. Соціально-географічні аспекти зайнятості людини. Відмінності у культурі людини в залежності від її зайнятості у тій чи іншій сфері (землеробстві, ремісництві, промисловості, бізнесі, управлінні і т. д.). Структура зайнятості населення та її географічні особливості.

Географія сфери послуг. Структура сфери послуг. Диверсифікація структури сфери в умовах трансформації економіки України. Особливості територіальної організації сфери послуг у сільській та міській місцевості. Вплив матеріального добробуту населення на розвиток сфери послуг.

Тема 6. СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРЕХОДУ ДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ

Процес глобалізації у сучасному світі на етапі його переходу до інформаційної цивілізації. Поняття соціальних глобальних проблем та підходи до їх класифікації. Місце соціальних глобальних проблем у структурі глобальних проблем людства.

Глобальні соціальні проблеми, зумовлені політичною нестабільністю та військовими конфліктами. Глобальні соціальні проблеми, зумовлені демографічними процесами в сучасному світі. Глобальні соціальні проблеми, зумовлені загостренням екологічної ситуації на планеті. Глобальні соціальні проблеми, зумовлені економічними диспропорціями у сучасному світі. Необхідність міжнародної співпраці, взаємодії та координації у вирішенні глобальних соціальних проблем.

Поняття цивілізації. Підходи до соціально-географічної регіоналізації сучасного світу. Соціокультурна регіоналізація сучасного світу за Г. Де Блієм та П. Муллером: таксони та принципові особливості. Природне довкілля; етнічність та культура; концентрація населення як передумови

соціально-економічних відмінностей географічних світів. Соціально-географічні особливості географічних світів: Росія; Північна Америка; Середня Америка; Південна Америка; Північна Америка і Південно-Західна Азія; Африканська Субсахара; Південна Азія; Східна Азія; Південно-Східна Азія; Австралія; Океанія.

Тема 7. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР: ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

Географічні межі Європи як континенту та їх соціально-географічні виміри. Риси європейського соціально-географічного простору. Питання соціально-географічної ідентичності Європи. Дискусії про географічну, культурну та цивілізаційну приналежність Росії, Туреччини та кавказьких держав до Європи.

Грецька та римська античності як витoki сучасної європейської цивілізації. Середньовічна доба та роль католицизму у закладенні цивілізаційних основ Європи. Революції Нового часу у Європі.

Культурна ідентичність сучасної Європи. Етнічна та мовна строкатість Європи, її вплив на європейську культуру. Проблеми неспівпадіння лінгвістичних та етнічних кордонів із державними. Сучасні процеси соціально-географічного простору Європи: інтенсифікація просторових взаємозв'язків; розвиток урбанізації; політична та економічна трансформація; деволуція; європейська уніфікація.

Критерії соціально-географічної регіоналізації Європи. Соціально-географічні риси регіонів Європи (за Г. Де Блієм та П. Муллером): Західна Європа; Британська Європа; Скандинавська Європа; Середземноморська Європа; Східна Європа.

Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. Загрози та виклики для України перед входженням до ЄС. Цивілізаційні та соціальні переваги від входження України до ЄС. Соціально-географічні проблеми української діаспори в Європі. Наслідки сучасної еміграції українців у Європу для неї самої і для України.

Тема 8. НАЦІОНАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Соціально-географічні особливості сучасних етнічних та лінгвістичних процесів в Україні: ретроспектива, сьогодення, перспективи. Теорії походження українського народу. Особливості динаміки етнічного складу населення України. Локалізація етносів в Україні. Географія мовного складу населення України.

Соціально-географічні аспекти суспільно-економічної трансформації в Україні. Основи географії соціальних негараздів України. Географічні проблеми соціальної стратифікації українського суспільства. Географічні відмінності у соціальних відносинах, соціальній структурі та соціальному русі населення України. Географія бідності. Географія соціально-небезпечних хворіб в Україні (СНІД, туберкульоз): чинники, особливості динаміки та поширення, соціально-економічні наслідки. Географія злочинності. Види злочинів. Фактори поширення злочинності у суспільстві. Географічні характеристики економічної та кримінальної злочинності в Україні.

Національна та регіональна соціальна політика в Україні та її роль у соціальному розвитку держави

Список рекомендованої літератури

1. *Олійник Я. Б., Степаненко А. В.* Вступ до соціальної географії. – К.: Знання, 2000.
2. Соціально-економічна географія світу / За ред. *С. П. Кузика*. – Львів: Світ, 2002. – 672 с.
3. Соціально-економічна географія України / За ред. *О. І. Шаблія*. – 2 вид, перероб і доп. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
4. *Шаблій О. І.* Основи загальної суспільної географії. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.
5. *Шевчук Л. Т.* Соціальна географія: Навч. посібник. – Київ: Знання, 2007. – 349с.
6. *Блій Г. де, Муллер П.* Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ.; Передмова та розділ “Україна” *О. І. Шаблія*. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.

«ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ»

Тема 1. Теоретичні основи, історія становлення та джерельна база “Географії населення”. **Об’єкт і предмет географії населення. Головні завдання навчального курсу.**

Населення – головна категорія населення географії населення. Зміни (рух чи відтворення) населення. Форми руху населення: природний, просторовий (міграції), соціальний.

Місце географії населення в системі знань про населення та в суспільній географії. Структура та зв’язки географії з іншими науками, об’єктом вивчення яких є населення.

Методи географічного вивчення населення.

Історія географічного вивчення населення у світі. Географія населення в українській географії (С. Рудницький, В. Садовський, В. Кубійович, М. Птуха та інші вчені). Сучасні демографічні дослідження у світі та в Україні.

Джерела інформації про населення. Облік населення в різні історичні епохи. Етапи становлення теорії і практики переписів. Принципи проведення перепису населення. Перший Всеукраїнський перепис населення 2001 р. Поточний облік населення. Реєстри. Проблема організації реєстру населення в Україні. Діяльність ООН у вивченні і статистичному обліку населення світу.

Тема 2. Антропогенез і расогенез. Поняття антропогенезу. Історія наукових пошуків предків сучасних людей. Основні положення теорії моноцентризму (у тім числі теорія широкого моноцентризму) та поліцентризму ареалу виникнення сучасних людей. Еволюція людини. Історія заселення континентів.

Поняття раси. Фактори расогенезу. Класифікація людських рас вченими різних країн.

Расовий склад населення регіонів і окремих країн. Порівняльний аналіз відтворення населення різних расових типів. Перспективи зміни расової структури населення окремих регіонів.

Тема 3. Демографічний розвиток людства. Кількість населення. Відносні коефіцієнти зростання населення. Динаміка кількості населення світу та окремих регіонів. Характеристика періодів демографічного розвитку людства. Розподіл населення за континентами. Динаміка кількості населення різних типів країн. Найбільші за кількістю населення країни світу. Динаміка кількості населення України. Проблема світової демографічної асиметрії як результат різної демографічної динаміки Півночі і Півдня. Оптимістичні та песимістичні прогнози зміни кількості населення світу, регіонів і окремих країн.

Сутність процесів природного відтворення населення. Фактори природного руху населення. Народжуваність та її головні. Динаміка процесів народжуваності у світі та окремих регіонах.

Динаміка смертності населення світу. Територіальні особливості повікового розподілу смертності. Показник загального коефіцієнта дитячої смертності як один із макроекономічних критеріїв. Регіональні аспекти дитячої смертності. Структура смертності за причинами смертей.

Природний приріст населення регіонів. Диференціація країн світу за рівнем природного приросту. Проблема депопуляції населення багатьох розвинених держав світу. Показники природного відтворення населення: нетто- і бруто-коефіцієнти.

Середня очікувана тривалість життя населення, її динаміка та регіональні відмінності.

Динамічні тенденції та просторові відмінності природного відтворення населення України.

Статевий склад населення світу та регіонів. Демографічні та соціально-економічні фактори формування статевої структури населення. Розподіл населення за віком. Типи вікових структур населення: прогресивний, стаціонарний, регресивний. Типи віково-статевих пірамід. Перспективні тенденції зміни вікової структури населення. Явище демографічного старіння. Демографічні та соціально-економічні проблеми і наслідки старіння населення окремих регіонів. Середній вік населення. Динаміка віково-статевого складу населення України.

Джерела статистичної інформації шлюбної та сімейної структури населення. Поняття шлюбності, основні показники. Фактори, які впливають на рівень шлюбності у різних регіонах світу. Поняття розлучуваності, основні показники. Регіональні особливості процесів розлучуваності. Форми шлюбу. Поняття сім’ї, хатнього господарства. Типологія сімей. Фактори формування сімейної структури населення у країнах різних типів. Нуклеаризація сімей. Шлюбність, розлучуваність та формування сімейної структури населення України.

Поняття типу відтворення населення. Кількісний підхід до виділення типів відтворення населення (простого, звуженого та розширеного).

Типи відтворення населення. Концепція демографічного переходу. Регіональні прояви традиційного та сучасного типів відтворення населення. Сутність категорії демографічного оптимуму.

Поняття регіональної демографічної політики, зміст її напрямів. Пронаталістична та антинаталістична політика. Заходи демографічної політики – економічні, адміністративно-правові та виховні (психологічні). Сучасна демографічна політика країн світу.

Характер відтворення населення України і проблеми розробки та реалізації демографічної політики в Україні.

Тема 4. Географія праці. Аналіз підходів до географічного вивчення соціальної структури (галузевий, професійний, просторовий, соціально-демографічний, етнічний і класовий). Теорія соціальної стратифікації населення. Характерні риси соціального складу населення різних типів країн.

Зміст категорії працересурсний потенціал. Освітній рівень населення та суспільне здоров'я як головні якісні ознаки працересурсного потенціалу. Регіональні особливості освітнього рівня населення. Поняття функціональної неграмотності. Кількісна характеристика працересурсного потенціалу. Поняття: трудові ресурси, економічно активне населення, зайняте населення, безробітні, утриманці. Регіональні фактори, які впливають на визначення нижньої та верхньої межі працездатного віку. Територіальні відмінності кількісних параметрів та якісних ознак працересурсного потенціалу, їхні динамічні зміни. Аналіз факторів, які визначають кількісні параметри працересурсного потенціалу у різних регіонах світу.

Структура зайнятості населення світу. Зайнятість населення України. Трансформація зайнятості в умовах становлення ринкових відносин. Чинники безробіття.

Тема 5. Розселення населення. Розселення як процес територіальної організації населення. Поняття розміщення населення. Чинники розміщення населення: природні, історичні, економічні та демографічні. Середня щільність населення. Основні риси сучасного розміщення населення світу та регіонів. Розміщення населення України.

Форми розселення населення, виділені за характером економічної діяльності та способом життя населення: кочове, напівосіле, осіле. Дисперсне і концентроване (групове) розселення. Типи поселень (міські та сільські). Критерії та ознаки, які використовують для визначення статусу поселень у різних країнах.

Закономірності розселення в умовах постіндустріального суспільства.

Динаміка кількості сільського населення світу та регіонів. Розподіл сільського населення за регіонами та країнами. Форми сільського розселення. Класифікація сільських поселень. Характерні риси сільського розселення у різних регіонах та країнах світу. Сільське населення України. Типи сільських поселень в Україні, аналіз чинників формування сільського розселення.

Урбанізація як соціально-економічний процес. Сутність процесів субурбанізації, рурбанізації та деурбанізації. Кількісні параметри та характерні риси сучасної урбанізації у світі. Урбанізаційні процеси в окремих країнах світу. Міське розселення в Україні.

Підходи до класифікації міських поселень: за людністю; за функціями; за генезою; за економіко-географічним положенням; за планувальною структурою.

Форми еволюції урбаністичного розселення: міське поселення, міський вузол, міська агломерація, урбанізований район, урбанізована зона (мегаполіс). Особливості формування агломерацій у різних регіонах світу. Суспільно-географічна характеристика. Глобальні міста.

Поняття системи розселення. Локальні, регіональні та національні системи розселення.

Аналіз проблем урбанізації. Шляхи вирішення екологічних, економічних, соціальних і демографічних проблем у містах. Перспективи розвитку міського розселення в країнах різного типу.

Тема 6. Географія міграції. Поняття міграції населення. Вплив міграцій на відтворення населення та перерозподіл працересурсного потенціалу. Показники міграції. Класифікація міграції. Поняття "міграційних хвиль". Історичний аналіз міграційних процесів у світі. Географія сучасних міграцій: їхні причини, напрями, демографічні та соціально-економічні наслідки. Проблема біженців. Міграції та етнонаціональна безпека держав. Особливості міграційної політики окремих країн світу. Роль України у світових міграційних процесах.

Тема 7. Етнічна географія. Об'єкт і предмет етнічної географії. Методи етногеографічних досліджень. Сутність категорії етносфера. Поняття етносу. Основні властивості етносів. Таксони етногенетичної ієрархії. Форми етнотериторіальної будови етносів. Поняття про етногенез. Етнічні процеси. Категорія нація.

Проблеми формування етнічної статистики. Підходи до аналізу етнічної структури населення світу. Групування етносів за людністю, їх географія. Типологія країн за характером етнічної структури. Генетологічний (генетичний) принцип класифікації мов. Сутність лівістичної класифікації етносів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Етнічна структура населення України.

Тема 8. Географія способу життя: соціально-економічні та культурно-цивілізаційні аспекти. Об'єкт і предмет географії способу життя. Зміст понять рівень життя, умови життя, якість життя і спосіб життя. Концепція ООН щодо оцінки рівня життя населення. Система показників якості життя населення. Індекс людського розвитку як інтегральний показник рівня гуманітарного розвитку. Групування країн світу за рівнем людського розвитку.

Соціально-економічні аспекти рівня життя людей. Проблема відсталості країн і бідності населення. Критерії оцінювання бідності населення. Продовольча проблема, регіональні типи харчування населення. Забезпечення населення питною водою. Регіональні аспекти здоров'я населення.

Культурно-цивілізаційні риси способу життя. Історико-географічні аспекти розвитку релігій світу. Місцеві традиційні (первісні) вірування. Національні релігії. Світові релігії. Релігійна структура населення світу, регіонів та окремих країн. Сучасна георелігійна ситуація в Україні.

Цивілізаційний підхід до вивчення етнокультурного розмаїття світу. Світові цивілізації (західна, слов'янсько-православна, конфуціанська, японська (синтоїстська), ісламська, індуїстська, латиноамериканська й африканська). Концепція зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона.

Список рекомендованої літератури

1. *Гудзеляк І. І.* Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.

2. *Сюткін С. І.* Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. – Суми: СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002.

“ІСТОРІЯ ГЕОГРАФІЇ”

Тема 1. Зміст, структура і завдання курсу. Об’єкт і предмет курсу. Історія географії як рефлексія (відображення) розвиненої науки на свій родовід, генезу з метою виявлення засадничих джерел, переломних моментів, етапів та генеральних напрямів розвитку (за О. Шаблієм, 1999).

Предмет вивчення історії географії – процеси географічного відображення соціумом і особливо дослідниками як її самої, так і світу у минулі історичні епохи.

Зв’язок історії географії з історичною географією; історією географічних відкриттів та теоретико-географічними дисциплінами.

Головні завдання курсу: вивчення історії наукових географічних ідей, принципів, понять, уявлень, зокрема дослідження історії розвитку теоретичних уявлень про географію як цілісну систему взаємопов’язаних природничих і суспільних наук; вивчення історії географічних відкриттів і мандрівництва; дослідження внеску окремих персоналій у розвиток географічної науки; вивчення історії створення і функціонування географічних інституцій.

Чинники, що впливають на процеси історичного розвитку географічної науки. Суспільно-історична зумовленість процесу становлення наукової географії. Зв’язок між розвитком суспільства і теоретичними географічними уявленнями. Внутрішні чинники розвитку географічної науки (тип світогляду, наукові парадигми тощо).

Методологічні засади періодизації історії науки (зміни на різних етапах у розумінні об’єкта, предмета та методів наукових досліджень; зв’язок з практикою).

Формаційний і цивілізаційний підходи до періодизації історії географії. Періодизація історії географії за Ю. Саушкіним та А. Ісаченком як приклад формаційного підходу. Періодизація історії землезнавства за І. Черваньовим і В. Боковим. Періодизація географічної науки за П. Джеймсом і Дж. Мартіном.

Періодизація історії української географії. Періодизація історії української географії за С. Рудницьким, Я. Жупанським, М. Пістуном, О. Шаблієм. Сучасна періодизація науки на класичний, некласичний і постнекласичний періоди.

Тема 2. Географія давнього світу. Історичні корені давньогрецької натурфілософії. Антична географія і виникнення перших наукових уявлень. Йонійська (мілетська) і елейська (піфагорійська) школи. Географічні уявлення епохи еллінізму. Ератосфен. Розвиток географічних знань в епоху Стародавнього Риму. Географічні праці Страбона і К. Птолемея.

Тема 3. Географія середньовіччя. Географічні уявлення в епоху раннього середньовіччя. Географічні погляди Козьми Індикоплова. Розвиток географії в арабських країнах, Індії, Китаї. Ібн-Баттута, аль-Біруні. Географія у скандинавському світі.

Тема 4. Великі географічні відкриття та їх наслідки. Соціально-економічні та науково-теоретичні передумови великих географічних відкриттів. Морські походи португальців, заокеанська експансія Іспанії, російські землепрохідці і колонізація Сибіру. Розвиток географічних знань і уявлень у XVII ст. Вплив філософських поглядів Ф. Бекона і Р. Декарта на розвиток природознавства у XVII ст. Праця Вареніуса “Генеральна географія” (1650) та її значення для світової географічної науки.

Академічні експедиції в Російській імперії наприкінці XVIII ст. та їхнє значення для вивчення Північно-Східної Азії.

Тема 5. Розвиток географічних ідей у XVIII – першій половині XIX ст. Німецька камеральна статистика (Ахенваль, І.П. Зіссмільх). Філософське обґрунтування хорологічної концепції у працях Е. Канта.

О. Гумбольдт – основоположник сучасної природничої географії, К. Ріттер – основоположник суспільної географії.

Поява і розвиток праць з районування Росії (К. Арсеньєв). К. Рульє, М. Северцов, Ж. Ламарк і Ч. Дарвін та їхні географічні ідеї. Дарвінізм і географічна наука. Вплив концепції соціал-дарвінізму на розвиток суспільної географії.

Тема 6. Розвиток географічних ідей у другій половині XIX – початку XX ст. Диференціація наукового пізнання і розвиток географічної науки. Головні природничо- та суспільногеографічні школи. Німецька антропогеографічна школа Ф.Ратцеля. Хорологічна концепція А. Геттнера. Школа П. Відалья де ля Бляша, Е. Реклю. Штандортні теорії в економічній географії (Й. Тюнен, А. Вебер). Наукові географічні школи в Росії наприкінці XIX – на початку XX ст. (П. Семенов-Тянь-Шанський, О. Воейков, Д. Анучін, В. Докучаєва).

Тема 7. Головні напрями розвитку географічної науки у XX ст. Географія у Німеччині після першої світової війни. Геополітичні концепції в працях К. Гаусгофера. Штандортні ідеї А. Льоша. Теорія “центральної місць” В.Кристаллера.

Географія в США (кінець XIX – середина XX ст.). Теоретичні погляди Е. Гантінгтона, Е.-Ч. Семпл.

“Кількісна революція” 1950–1960 рр та формалізація географічного пізнання. Концепція “теоретичної географії” (В. Бунге). Позитивізм, соціальна фізика – методологічна основа теоретичної географії. Топологія, теорія графів, теорія груп – математичний апарат “теоретичної географії”.

Модельна і системна парадигми в географії. Позитивізм, логічний позитивізм, теоретизм – методологічна основа модельної (П. Хаггет, Р. Дж. Чорлі) і системної (Д. Гарвей) парадигм.

Радикальна географія. Вульгарний матеріалізм і анархізм – методологічна база радикальної географії (Р. Піт, В. Бунге, Д. Гарвей, Д. Массей, Д. Слейтер).

Бігевіористична та гуманістична географія. Теорія ухвалення рішень (Х. Саймон) – методологічна основа географії поведінки (Г. Уайт, Кейтс, Гоулд, А. Пред, А. Баттімер, Д. Уолперт, Т. Хегерstrandт). Методи бігевіористичних досліджень (ментальні карти, матриця поведінки тощо). Екзистенціалізм, феноменологізм як методологічна основа географії культури (К. Зауер).

Тема 8. Географічні дослідження території України. Теоретичні ідеї українських географів. Географічні уявлення осілих племен. Трипільська культура на території України (географічні аспекти).

Україна у давньогрецькому геопросторовому полі (Гомер, Гекатей Мілетський, Страбон, Геродот).

Україна у давньоримській геокультурі (К. Птолемей).

Людність і природа України у контексті Біблії.

Заселення території українських земель і формування державних утворень. Географічні відомості арабів про Київську державу. “Ходіння” київського ігумена Данила Мниха до Єрусалима (1113–1115) та його географічний світ.

Вплив перекладної літератури на формування давньоруських географічних уявлень (“Шестиднев”, “Фізіолог”, “Християнська топографія” Козьми Індикоплова). Літописи як початок української науки. “Повість минулих літ” – важлива історико-географічна пам’ятка давньоруського часу.

Географічні уявлення про Україну у першій половині XVII ст., у другій половині XVII ст. та у XVIII ст. Прилучення українських територій до Московської держави та колонізація краю. Топографічне знімання території українських земель для картографічного забезпечення військових і господарських потреб. Ревізії населення з метою оподаткування. Початки вивчення та освоєння багатств Донбасу, Кривбасу, українських степів. Значення академічних експедицій XVIII ст. в Російській імперії для географічного вивчення України.

Опис природи і людності України за вітчизняними писемними джерелами XIV–XVIII ст. (“Густинський літопис”, “Літопис Волині і України”, “Київський літопис”; козацькі літописи XVIII ст.: “Літопис Самовидця”, “Літопис Гр. Грабянки”, “Сказання о войне козацкой с поляками чрез Б. Хмельницького” С. Величка).

Країнознавча діяльність Ю. Котермака (Дрогобича). Праця Ю. Дрогобича “Indicium prenosticon Magistrī Georgi Drohobich de Russia” (1483). Поема “Роксоланія” С.-Ф. Кльоновича (1550–1602) і географічний опис українських земель. “Мандри” В. Григоровича-Барського і розвиток країнознавства. Картографічні роботи О.-А. Тарасевича. Відображення географічних реалій України XIV–XVIII ст. у західноєвропейській культурі (Ж. де Лянуа, Д. Барбадо, А. Кампензе, З. Герберштейн, М. Меховський (Меховіта), М. Литвин, Е. Лясота, Блез де Віженер, С. Мінстер, М. Кромер, М. Стрийковський та ін.). Опис України Г. Левассера де Боплана.

Генеза українського відродження XIX ст. Українське відродження та формування напрямів наукових досліджень. Діяльність Кирило-Мефодіївського товариства і становлення українських геополітичних ідей. Історико-географічні та геополітичні ідеї М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського.

Інтенсивний розвиток етногеографічних досліджень (П. Чубинський, Ф. Вовк, В. Гнатюк, З. Кузеля, В. Пассек, В. Антонович, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Васильєв, О. Кольбер, В. Шухевич, М. Кордуба, О. Шафонський та ін.).

Вплив ідей українських економістів XIX ст. на розвиток економіко-географічного напрямку (В. Рубан, Д. Журавський, Я. Маркович, М. Яснопольський, В. Навроцький, О. Русов, І. Миклашевський, С. Подолинський, М. Зібер, М. Туган-Барановський та ін.).

Культурно-освітні і наукові організації та їх роль у розвитку науки і культури. Товариства дослідників природи (Київське, Харківське, Одеське, Львівське, Подільське, Кримське, Волинське) та їхня роль у становленні географії в Україні. Наукове товариство ім. Т. Шевченка – перша українська академія наук. Розвиток географії в НТШ.

Роль Південно-західного відділу Російського географічного товариства у розвитку української географії.

Суспільна зумовленість розвитку української географії на початку XX ст.

Внесок академіка С. Рудницького у розвиток української географії. Формування наукової школи С. Рудницького. Загальногеографічні погляди академіка П. Тутковського та їхній вплив на становлення української географії. Внесок професора В. Кубійовича у розвиток української антропогеографії, демографії, картографії.

Соціально-економічна географія у підросійській Україні.

Географія у Львівському університеті. Сучасні наукові школи.

Список рекомендованої літератури

1. Атлас географических открытий /Пер. с англ. Предисл. Джона Хемленга, д-ра Королевского геогр. об-ва. М., 1998.
2. Джеймс П., Мартин Дж. Все возможные миры. История географических идей /Пер. с англ. М., 1988.
3. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: Навч. посібн. Львів, 1997.
4. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003.

«ГЕОГРАФІЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО»

Тема 1. Місце географічного країнознавства в системі наук

Місце географічного країнознавства в системі наук. Місце географічного країнознавства в системі географічних наук. Місце географічного країнознавства в системі суспільно-географічних наук. Країна – головна просторова одиниця дослідження в географії і географічному країнознавстві. Територіальні рівні (масштаби) країн. Значення і завдання географічного країнознавства як наукової і навчальної дисципліни.

Тема 2. Історія зародження і розвитку географічного країнознавства

Зародження географічного країнознавства. Стародавній період: Піфей, Страбон – “батько” географічного країнознавства, Птоломей. Середньовічний період: ал-Хорезмі, Ібн Гордадбег, Марко Поло, С. Мюнстер, Б. Вареніус, А-Ф. Бюшинг. Новий період: О. Гумбольдт, К. Ріттер, Елізе Реклю (“Нова загальна географія. Земля і люди”), Ф. Ріхтгофен, Д. Анучин, А. Філіпсон, А. Геттнер (“Країнознавство Європи”), В. Семенов-Тянь-Шанський (“Россия. Полное географическое описание нашего отечества”), Л. Берг. Новітній період: В. Анучин, радянське географічне країнознавство.

Тема 3. Історія зародження і розвитку українського географічного країнознавства

Початок українського географічного країнознавства. Географічно-країнознавчі відомості у “Літописі руському”. Вчені, що зробили значний внесок у розвиток українського географічного країнознавства: В. Григорович-Барський, П. Кеппен, Г. Величко, С. Рудницький, Г. Танфільєв, П. Тутковський, В. Кубійович, К. Воблий, О. Степанів, О. Діброва. Сучасні українські вчені географи-країнознавці, їхні основні праці.

Тема 4. Об'єкт, предмет і зміст географічного країнознавства

Об'єкт географічного країнознавства. Предмет географічного країнознавства. Зміст географічного країнознавства. Функції географічного країнознавства. Методологічні основи географічного країнознавства. Інтегративний (міждисциплінарний) характер географічного країнознавства.

Тема 5. Основні поняття і категорії географічного країнознавства

Єдність та відмінність понять країна і держава. Система понять: країнознавство, географічне країнознавство, історичне країнознавство, соціально-економічне країнознавство, військове країнознавство тощо. Географічне положення країни. Система понять: район–регіон, локальний–регіональний–глобальний. Атрибути країн. Система понять країнознавство–землезнавство тощо.

Тема 6. Структура географічного країнознавства. Методи дослідження географічного країнознавства

Головні компоненти країнознавства: природничо-географічне країнознавство, суспільно-географічне країнознавство. Структура географічно-країнознавчої характеристики країни: загальний огляд, географічне положення, формування території (природні умови), адміністративно-територіальний устрій, столиця, населення країни, господарство та його територіальна диференціація, геокультура країни, внутрішні територіальні відміни.

Методи географічного країнознавства. Системно-структурний підхід. Методи: діалектичний, історичний, порівняльно-географічний, картографічний, описовий, літературний, статистичний, прогнозно-конструктивний.

Тема 7. Типологія країн світу

Поняття про систематику, класифікацію і типологію. Види типології країн світу. Загальні групи країн: незалежні країни (держави), залежні країни. Типологія за формою державного устрою та формою державного ладу. Типологія країн за площею та населенням. Типологія за ступенем розвитку людського суспільства та за способом ведення господарства. Типологія країн Б. Гаврилишина. Типологія за рівнем соціально-економічного розвитку. Регіоналізація світу ООН. Радянські підходи до типології країн світу. Розробки українських вчених у сфері типології країн світу. Україноцентристський підхід до типології країн світу. Мінімальні необхідні площа та населення для того, щоб на території була утворена держава.

Список рекомендованої літератури

1. Атлас світу / Гол. ред. І. Руденко. – Київ: Картографія, 2004. – 140 с.
2. Весь світ у цифрах і фактах. Довідник. – К.: Мапа, 2001. – 128 с. + 16 карт.
3. Гонак М.І. Програма з курсу “Географічне країнознавство” для студентів географічного факультету спеціальності “Географія”. – Львів: ЛДУ, 1994. – 4 с.
4. Дахно І. І., Тимофієв С. М. Країни світу. Енциклопедичний довідник. – Київ: Мапа, 2005. – 608 с.
5. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. – Львів: Ліга-Прес, 2005. – 820 с.
6. Економічна і соціальна географія світу / За ред. С. Кузика. – Львів: Світ, 2005. – 672 с.

7. *Зінько І.З.* Теоретичні основи країнознавства. Програма курсу та плани семінарських і практичних занять. – Львів: Вид. центр ЛДУ ім. І. Франка, 1999. – 17 с.
8. *Книш М.* Бразилія: суспільно-географічна характеристика. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 148 с.
9. *Ровенчак І.* Типологія країн світу. Текст лекцій. – Львів: Вид. центр ЛДУ ім. І. Франка, 1997. – 24 с.
10. *Ровенчак І.* Економічна і соціальна географія Росії. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 58 с.
11. *Ростов Є.Ф.* Економіка країн світу. Довідник. – К.: Картографія, 1998. – 383 с.
12. Соціально-економічна географія України / За ред. О.І. Шаблія. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
13. *Шаблій О.І.* Основи загальної суспільної географії. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.
14. *Шевчук Л.* Китай: соціально-економіко-географічна характеристика. – Львів: Світ, 1999. – 135 с.
15. *Юрківський В.М.* Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.

“ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ”

Тема 1. Теоретичні засади політичної географії. Політична географія як галузь суспільної географії. Підходи до розуміння політичної географії українськими та зарубіжними вченими: О. Шаблія, О. Топчієві, Де Блія, С. Когена, Л. Розенталя, Р. Гартшорна, Дж. Прескота та інг.

Фундаментальний об’єкт політичної географії – політична сфера суспільства (ПСС), яка пронизує всі сфери суспільства: економічну, соціальну, духовну. Філософські та політологічні підходи до поняття політики, як особливої сфери суспільства.

Предмет політичної географії – геопросторова організація політичної сфери суспільства. Риси геопросторової організації ПСС. Рівні геопросторових форм ПСС: державний, наддержавний, субдержавний.

Зміст науки: наукові ідеї, концепції, принципи, факти, поняття, терміни, категорії, теорії, тощо.

Структура політичної географії: теоретична (теорія) ПГ, ПГ світу, політико-географічне країнознавство, географічна лімологія, географія політичних партій та рухів (географія політичної боротьби), електоральна географія (географія виборів), політико-географічне регіоналістика, регіональна політика (географія політики).

Зв’язки ПГ з іншими науками: соціально-економічною географією, географія населення, географією культури, військовою географією, загальною теоретичною географією, політологією, правознавством (міжнародне право), економічними науками, соціологією, історією, філософією та ін.

Політична географія і геополітика. Культурно-психологічний підхід до геополітики. Концептуальний підхід. Геополітична структура світу. Основні задачі геополітики. Академічна геополітика. Практична геополітика.

Політична географія і геостратегія. Аналіз політичних та воєнних доктрин. Основна структура геостратегії.

Політична географія і геоekonomіка. Геоekonomічна стратегія.

Три підходи до розуміння політичної географії, геополітики та геостратегії: гуманістичний, екологічний, бігейвіористський.

Функції ПГ: фундаментально-теоретична, конструктивна (практично-прикладна), пізнавально-освітня.

Тема 2. Особливості історичного розвитку політичної географії. Проблеми періодизації політичної географії. Три великих періоди: протонауковий, квазінауковий, науковий, кожний з них має ще свою внутрішню градацію.

Протонауковий період. Від найдавніших часів до кінця XIX ст. Політико-географічні відомості про країни Стародавнього Сходу, давньої Греції і писемні джерела, які дійшли до сьогодні. Науковий внесок грецьких вчених: Гіппократ, Платон, Арістотель, Страбон. Теократичний, географічний, астрономічний, економічний детермінізм у розвитку політичної географії. Внесок у розвиток політико-географічних знань арабських істориків, купців, мандрівників, філософів.

Внесок у розвиток політико-географічних та геополітичних ідей: Н. Мкаккіавеллі, К. Клаузевіца, Ж. Бодена, Ш. Л. Монтеск’є, Й. Гердера, К. Ріхтера, В. Петті, М. Ломоносов, І. Татищева, Г. Ахенваль та ін.

Квазінауковий період. Почався XIX ст. до 40-х років XX ст.. В цей період політична географія і геополітики розвивалися як одна дисципліна. Внесок у розвиток ПГ німецької школи: Ф. Ратцель, Р. Челлен, К. Гаусгофер, К. Шмідт; французька школа: П. Відаль де ля Бляш, Ж. Ансель, А. Деманжон; японська школа: кіотська школа, представників німецького типу геополітики та ін.; англійська школа: Г. Маккіндер; американська школа: А. Меган, Ж. Готтманн, І. Боумен, Н. Спайкмен.

Науковий період розвитку політичної географії у деякій мірі збігається у часі з попереднім. Політична географія і геополітика розглядається як необхідний елемент стратегії територіально-політичної організації суспільства. Світова політична географія в 1950-х – початку 1970-х років. Функціональна держава Р. Гартшорна. Іконографія Ж. Готтманна. Теорія „єдиного поля” С.Джонса. Період позитивістської „кількісної революції”. Структурно-функціональний аналіз в ПГ. Бігейвіористський підхід в ПГ. Екологічний підхід в ПГ. Гуманістичний напрям в ПГ.

Новітня ПГ: Сучасна проблематика ПГ. Теорія „світових систем” і ПГ. Концепції держави в ПГ. Постмодернізм і теорія „конструювання” простору, Критична геополітика. Політичний простір і геополітичне положення. Концепції мультикультуралізму. Концепції територіальності і теорія етнічної і політичної ідентичності. Проблема масштабу в політичній географії. Концепція місця і контекстуальний підхід.

Тема 3. Розвиток політико-географічних ідей в Україні. Уривкова політико-географічна інформація про Україну в літературних пам’ятках IX-XIII століть. Внесок у розвиток політико-

географічної думки раннях гуманістів (Ю. Дрогобич, С. Оріховський-Роксолан). Політико-географічні уявлення в період визвольної боротьби українського народу. “Історія Русів” Г. Кониського. Діяльність В. Капніста. Політико-географічні ідеї діячів Кирило-Мефодіївського братства (Т. Шевченко, М. Гулак, М. Костомаров). Внесок у розвитку ПГ України М. Драгоманова, П. Чубинського, І. Франка, Ю. Бачинського, М. Міхновського, М. Грушевського. Політико-географічна проблематика в програмах українських політичних партій в кінці XIX – на початку XX століття. С. Рудницький – фундатор національної політичної географії і політичної географії України.

Політична географія і геополітика на початку XX століття. Обґрунтування вченими політико-географічного та геополітичного положення України (С. Рудницький, В. Гериневич, В. Кубійович, В. Садовський, М. Кордуба, В. Кучабський, С. Томашівський, Ю. Липа). Обґрунтування національної території України. Визначення місця України у „велепросторі” європейських держав (Р. Димінський, А. Синявський, В. Кубійович).

Тема 4. Територія у політичній географії. Поняття території у політичній географії. Політико-географічна територія. Політико-географічне розуміння території. Політико-географічні властивості території. Політико-географічне відношення території. Політико-географічні територіальні процеси. Держава і простір. Юридичні характеристики території. Безпека території: політико-географічна правова безпека, соціально-економіко-географічна безпека, еколого-географічна безпека, культурно-географічна безпека. Державна територія: сухопутна територія, водний простір: внутрішні і територіальні води; територія мирного проходження, прилеглі зони, континентальний шельф; повітряний простір, умовна територія. Міжнародні території: відкрите море, Антарктична територія. Міжнародні ріки, протоки і канали. Територія із змішаним режимом. Території дії виключних законів: виключна (морська) економічна зона; виключні положення держави: надзвичайний стан, воєнне положення, осадне положення; Нейтральні території. Екстериторіальність, Оренда території.

Тема 5. Політико-географічна лімологія. Географічна лімологія: основні поняття і терміни: державний кордон, орографічні кордони, астрономічні кордони, математичні кордони, делімітація, демаркація, редемаркація. Традиційні підходи і методи географічних досліджень державних кордонів: історико-картографічний підхід; класифікаційний підхід; функціональний підхід; географо-політологічний підхід. Новітні підходи і методи географічних досліджень державних кордонів: світосистемно-ідентичний (дослідження кордонів через призму концепцій світових систем і ідентичності) підхід, геополітичний підходи, кордон як соціальне представлення; кордон в у контексті: Політика – Сприйняття (рецепція) – Практика (ПСП); Екополітичний підхід. Поняття прикордонного простору. Типологія кордонів і прикордонного простору. Транскордонні райони. Неконтрольовані території.

Тема 6. Географія політичної боротьби і виборів. Політичні партії та партійні системи. Типологія політичних партій. Головні риси історії формування політичних партій. Суспільні рухи та громадсько-політичні об’єднання. Сучасні політичні партії та суспільно-політичні рухи в Україні. Електоральна географія. Основні теорії західної електоральної географії. Аналіз політичної ситуації. Типологія виборів. Типи виборчих систем. Політична поведінка населення. Мажоритарні системи. Напівпропорційні системи. Пропорційні системи. Змішані системи. Географія політичного протесту.

Тема 7. Політична карта світу. Етапи формування політичної карти світу. Імперії і колонії. Післявоєнний біполярний світ – постбіполярний світ. Міжнародні організації, альянси, угоди. Транснаціональні корпорації і їх роль в світі. Недержавні утворення на карті світу. Глобальні і регіональні проблеми на політичній карті світу.

Тема 8. Сучасний розвиток геополітики. Стратегія анаконди. Теорія доміно. Концепція „динамічного стримування” Коліна Грея. Ідея „Третього світу” як альтернативу „Півночі”. Атомна дипломатія Г. Алперовця. Доктрина Брежнєва. Доктрина Д. Майнінга „Два блоки – дві культури”. Геополітика в сучасній Європі: нові праві, група „Геродота”. Внесок у розвиток геополітики П. Галуа, Й. Галтунга. Теорія мондіалізму Г. Кіссенджера. Доктрина „Великої Шахівниці” З. Бзежинського. Поняття світового порядку. Визначення світового порядку К. Ясперсом. Складові світового порядку. О. Тоффлера та особливості сучасного світового порядку і їх геополітична детермінованість. Концепція мондіалізму. Концепція нового світового порядку Римського клубу. Геополітичні погляди Ф. Фукуями.

Список рекомендованої літератури:

1. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Навч. посібн. – Одеса: Астропринт, 2001.
2. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.
3. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001.

“СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ”

Тема 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ. Лекція 1. Теоретико-методологічні засади соціально-географічної науки. Соціальна географія як наука про людину. Специфіка наукового географічного знання про людину. Людина як частинка суспільства. Процес соціалізації людини, його біологічні, психологічні, географічні та історичні аспекти.

Наукове розуміння об'єкта соціальної географії. Людина в контексті соціальних відношень, явищ та процесів як об'єкт соціальної географії. Геопросторова організація соціальних явищ, відношень та процесів як предмет соціальної географії. Чотирьохпласове розуміння категорії геопросторової організації в соціальній географії на основі наукової позиції проф. О. Шаблія: поширення соціальних властивостей, відношень та процесів у географічному просторі; взаємозв'язки між ними; закономірні геопросторові їх поєднання; існування (функціонування) соціальних властивостей, відношень та процесів у географічному часі.

Місце соціальної географії в системі суспільно-географічних наук. Зв'язки соціальної географії з соціологією, етнографією, демографією, географією населення, політичною географією, економічною географією, природничою географією, картографією, філософією, політологією, історією та іншими науками.

Структура соціальної географії. Медична, сакральна, рекреаційна, бігевіористська, радикальна, культурна географія та інші напрями соціально-географічної.

Функції соціальної географії: теоретична, конструктивна, світоглядна, освітня, виховна, прогностична та інші. Значення соціально-географічних знань для формування світогляду та кругозору географа.

Зародження перших наукових осередків соціальної географії в Німеччині та Франції. Соціальна географія в сучасний період розвитку суспільно-географічної науки. Особливості розвитку соціальної географії в Німеччині (Ф. Ратцель, А. Гетнер), Франції (Е. Реклю, П. де ля Бляш, Ж. Брюн), США (В. Бунге, Д. Гарвей) та Великій Британії (Дж. Волперт). Обмеженість розвитку соціальної географії на пострадянському просторі. Вплив розвитку соціології на соціально-географічні дослідження.

Розвиток соціальної географії в Україні. Соціально-географічні ідеї у працях С. Рудницького, В. Кубійовича, О. Степанів. Соціально-географічні дослідження в Україні в роки незалежності. Наукові центри соціально-географічних досліджень в Україні.

Тема 2. ЗМІСТ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ. Лекція 2. Поняттєво-категоріальний, концептуальний та методичний апарат соціальної географії. Зміст соціально-географічної науки як система її понять і категорій; закономірностей і законів; гіпотез, концепцій та теорій. Особливості формування поняттєво-категоріального та теоретико-концептуального апарату соціальної географії.

Головні поняття та категорії соціальної географії: суспільство, територіальна соціальна спільнота; соціалізація; соціально-географічні відношення, властивості, процеси; соціально-географічні інтеграція та диференціація; соціальний простір і час; соціальний розвиток та деградація. Використання в соціальній географії соціологічних та загальних суспільно-географічних понять і категорій.

Застосування в соціальній географії соціологічних та загальних суспільно-географічних теорій. Головні концепції соціальної географії: соціального простору та часу; детермінізму (географічного, зокрема, енвіронменталізму (посибілізму та пробабілізму) та економічного). Концепція сталого розвитку.

Теорії, розроблені в географії поведінки (бігевіоризм) та географії способу життя.

Поняття про методи досліджень. Класифікація методів соціально-географічних досліджень. Методи, методика та методичні підходи у конкретних соціально-географічних дослідженнях. Поняття наукової парадигми соціальної географії.

Системний, модельний та кібернетичний підходи у сучасній соціальній географії. Поняття наукової парадигми соціальної географії. Загальнофілософські принципи та загальнонаукові методи соціально-географічних досліджень. Методи соціально-географічного районування та системформування (кластеризації). Картографічні методи в соціальній географії. Статистичні методи у соціальній географії. Особливості застосування у соціальній географії суспільно-географічних методів. Соціально-географічні методи дослідження: просторово-часової призми, індивідуальних та колективних ментальних карт, позиційної редукції.

Джерела формування інформаційної бази соціальної географії: офіційна статистична інформація, матеріали соціологічних досліджень (опитувань й обстежень), географічні карти, літературні джерела, Internet-матеріали, польові дослідження.

Тема 3. ОСНОВИ МЕДИЧНОЇ, РЕКРЕАЦІЙНОЇ ТА БІГЕВІОРИСТСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ. Лекція 3. Соціально-біологічні та екологічні аспекти буття людини, територіальних соціальних

спільнот та суспільства. Діяльнісний підхід до трактування людини, територіальних соціальних спільнот та суспільства. Типізація діяльності. Діяльнісний підхід як основа галузевого структурування соціальної географії.

Людина як біологічна істота. Потреба людини у відтворенні та відновленні своїх біологічних сил та способи задоволення цієї потреби. Рівні географічного та біологічного детермінізму, їхня залежність від процесу соціалізації людини, соціальних процесів суспільства у якому вона перебуває.

Залежність людини від природного довкілля. Природне середовище і розселення населення. Соціально-географічна інтерпретація розселення. Спільність за поселенням як первинна територіальна соціальна спільнота. Соціальні функції поселень. Розселення і територіальні соціальні спільноти.

Теоретичні основи медичної географії. Залежність здоров'я людини від природного довкілля. Географічні чинники поширення хвороб та їхнє значення на різних етапах розвитку людської цивілізації. Вплив антропогенно зумовленої екологічної ситуації (екологічних криз та катастроф) на суспільне здоров'я. Соціально-економічні чинники суспільного здоров'я.

Соціально-географічні аспекти рекреаційної діяльності людини. Рекреаційні потреби людини та їхній вплив на відтворення біологічних сил суспільства. Соціальна оцінка рекреаційних ресурсів. Географія рекреаційної діяльності. Географічні чинники рекреаційної поведінки людини.

Тема 4. ОСНОВИ САКРАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА ГЕОГРАФІЇ КУЛЬТУРИ. Лекція 4. Соціально-географічні особливості духовного буття людини, територіальних соціальних спільнот та суспільства. Людина як духовна істота, носій поглядів, переконань, традицій і мови. Залежність духовності людини від духу історичної епохи, місця в соціальній стратифікації суспільства. Географічна та функціональна залежність духовного життя людини від процесу її соціалізації, соціальних відносин та процесів у суспільстві, до якого вона належить. Вплив цінностей на життя людини.

Основи географії культури. Категорія культури в соціальній географії. Широке та вузьке трактування культури. Взаємозалежність між духовною та матеріальною культурами. Географічні чинники формування та поширення різних типів матеріальної культури людини. Місце традицій в суспільній культурі та їхня зумовленість регіональними і локальними географічними чинниками. Зв'язок між мовою та культурою. Особливості поширення мов у світі. Взаємовплив культур і мов різних народів.

Специфіка культурно-географічних досліджень у західній науці. Концепція культурного ландшафту, її соціально-географічна сутність.

Основи сакральної географії. Поняття релігії як форми суспільної свідомості. Підходи до співвідношення культури та релігії. Значення термінів «сакральний» та «релігійний». Значення релігійних переконань для конкретної людини та суспільства загалом. Географія релігій та конфесій, їхній вплив на географію сакральних цінностей та сакральної діяльності людини. Вплив ступеня розвиненості релігії на поступ суспільства. Соціально-географічні аспекти процесу секуляризації [3, с. 83—85; 5, с. 345—360; 8, с. 236—268].

Тема 5. ОСНОВИ ГЕОГРАФІЇ СФЕРИ ПОСЛУГ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ. Лекція 5. Соціально-географічні проблеми матеріального буття людини, територіальних соціальних спільнот та суспільства. Значення термінів «соціальна інфраструктура», «сфера послуг», «соціальна сфера», «соціальний комплекс» у географії.

Матеріальні потреби людини та їхня ієрархія. Праця як засіб задоволення матеріальних потреб людини. Значення освіченості для вибору шляхів задоволення потреб. Попит на послуги. Сфера послуг у світовій економіці. Географія обслуговування як галузь соціальної географії. Місце сфери послуг у структурі господарства країни. Класифікація послуг та обслуговування: функціональна, за видами економічної діяльності. Показники розвитку сфери послуг.

Теоретичні засади та принципи територіальної організації сфери послуг. Модель територіальної організації сфери послуг на основі теорії центральних місць. Систематизація послуг за періодичністю та регулярністю попиту на них.

Географічні особливості розвитку сфери послуг та її підкомплексів (культурно-освітній, соціально-побутовий, науковий) у країнах різного типу.

Лекція 6. Соціально-географічні особливості регіонального розвитку сфери послуг. Особливості розвитку та функціонування культурно-освітнього, соціально-побутового, наукового комплексу в Україні. Особливості розвитку сфери послуг в умовах суспільно-економічної трансформації в Україні.

Соціально-географічні відмінності регіонів України. Чинники формування відмінностей: історико-географічний, екістичний, економічний. Закономірності розвитку соціальної сфери у міській та сільській місцевостях.

Диверсифікація соціальної сфери країн та регіонів як шлях до збагачення структури соціальної географії. Роль стратегій розвитку в управлінні сферою послуг. Географічні аспекти формування

стратегій розвитку. Перспективні та нові види сфери послуг в Україні.

Тема 6. ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ СВІТУ. Лекція 7. Соціально-географічні проблеми світової цивілізації в умовах глобалізації. Процес глобалізації у сучасному світі на етапі його переходу до інформаційної цивілізації. Змістові риси та просторові рівні трактування «цивілізації». Соціально-географічний підхід до виділення цивілізацій Г. де Блія та П. Муллера. Історико-культурне підґрунтя проблеми «зіткнення» культур і цивілізацій та їхні соціально-географічні наслідки.

Поняття глобальних проблем та підходи до їх класифікації. Місце соціальних глобальних проблем у структурі глобальних проблем людства.

Глобальні соціальні проблеми, зумовлені політичною нестабільністю та воєнними конфліктами. Соціальні проблеми сучасних «гарячих точок». Соціальні проблеми в районах локалізації біженців та переселенців. Соціальні проблеми в країнах з авторитарними режимами. Проблема тероризму та її соціальні наслідки.

Глобальні соціальні проблеми, зумовлені демографічними процесами в сучасному світі. Відмінності соціальних процесів у країнах демографічного вибуху та демографічної кризи. Проблема абортивної ментальності у країнах з різними типами відтворення населення. Проблеми міжетнічної та расової нетерпимості та їхні соціально-географічні наслідки. Соціальні проблеми гендерної нерівності.

Глобальні соціальні проблеми, зумовлені загостренням екологічної ситуації на планеті. Криза в екологічній свідомості сучасної цивілізації та спроби її подолання. Вплив екологічних умов життя людини у різних державах на соціальні процеси у них.

Глобальні соціальні проблеми, зумовлені економічними диспропорціями у сучасному світі. Географія бідності та багатства. Проблема забезпечення населення найбідніших країн водою та продовольством.

Відмінності соціальних проблем розвинених країн та країн, що розвиваються. Проблема освіти та охорони здоров'я у державах з різним рівнем економічного розвитку. «Функціональна» неграмотність в країнах, що розвиваються. Географічна залежність між бідністю і злочинністю, іншими соціальними негараздами.

Тема 7. ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ЄВРОПИ. Лекція 8. Європейський соціально-географічний простір: особливості його територіальної диференціації та інтеграції. Географічні межі Європи як континенту та їхні соціально-географічні виміри. Питання соціально-географічної ідентичності Європи. Дискусії про географічну, культурну та цивілізаційну приналежність Росії, Туреччини та кавказьких держав до Європи. Риси соціально-географічного простору Європи.

Історико-географічні особливості формування Європейського соціально-географічного простору. Грецька та римська античності як витоки сучасної європейської цивілізації. Середньовічна доба та роль католицтва у закладенні цивілізаційних основ Європи. Вплив Реформації та Контрреформацій, економічних та політичних революцій на сучасну європейську цивілізацію.

Культурна ідентичність сучасної Європи. Етнічна та мовна строкатість Європи, її вплив на європейську культуру. Проблеми невідповідності лінгвістичних, етнічних меж та державних кордонів. Європейські народи без державності (баски, шотландці, валійці, лужичани, бретонці, каталонці) та соціально-географічні аспекти їхньої асиміляції. Співвідношення між романськими, германськими та слов'янськими народами Європи й їхніми культурними стилями. Соціально-географічні проблеми етнічних конфліктів у Європі.

Сучасні суспільні процеси у Європі та їхній соціально-географічний вираз. Інтенсифікація просторових взаємозв'язків: комплементарність, трансферність, інтервенційна можливість. Урбаністична послідовність і зміни. Закон провідного міста. Політична й економічна трансформація. Деволуція у Європі. Європейська уніфікація та наднаціоналізм.

Соціально-географічна регіоналізація Європи: підходи українських та американських науковців. Головні риси регіонів Європи: Західна Європа, Британські острови, Північна (Скандинавська Європа), Середземноморська Європа, Східна Європа.

Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. Загрози та виклики для України перед входженням до ЄС. Цивілізаційні та соціальні переваги від входження України до ЄС. Соціально-географічні проблеми української діаспори в Європі. Наслідки сучасної еміграції українців у Європу: для європейських держав, для України.

Тема 8. ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ. Лекція 9. Національні та регіональні соціально-географічні проблеми України в умовах суспільних трансформацій. Соціально-географічні особливості сучасних етнічних та лінгвістичних процесів в Україні: ретроспектива, сьогодення, перспективи. Українці як автохтонний етнос на території сучасної України. Теорії походження українців: трипільська, ранньослов'янська, староруська. Головні ознаки соціально-культурної окремішності та єдності українського народу. Національна та етнічна меншини: змістові відмінності термінів. Особливості етнічного складу населення України. Локалізація етносів в Україні.

Залежність між етнічною та релігійною приналежністю. Мовний склад населення, його просторова диференціація. Залежність між етнічністю та мовою.

Соціально-географічні особливості людини, територіальних соціальних спільнот, суспільств в період трансформації. Соціальне неблагополуччя: зміст, активізація, поширення та урізноманітнення в Україні. Формування нового напрямку географії — географія соціальних негараздів, як відповідь на реалії суспільного життя.

Географічні проблеми соціальної стратифікації українського суспільства. Процес соціалізації в сучасній Україні та його географічні прояви. Географічні відмінності у соціальній структурі та соціальному русі населення України. Економічна криза та її вплив на соціальну сферу українського суспільства. Об'єктивна та суб'єктивна бідність, показники та методики її вимірювання. Географія бідності в Україні та її вплив на поширення соціальних негараздів.

Соціально-географічні аспекти поширення злочинності. Різноманіття факторів, що впливають на сучасну структуру, динаміку і територіальні особливості злочинності. Різновиди девіантної та делінквентної поведінки: їхня географічна залежність від матеріального достатку, способу життя та ціннісної мотивації. Динаміка та структура злочинності в Україні. Кримінальна та економічна злочинність як загрози розвитку сучасного українського суспільства. Просторові особливості поширення злочинності в Україні.

Міграції населення як чинник формування соціально-географічної ситуації. Тенденції міграційного руху та їхні зміни. Соціально-географічні наслідки сучасних міграцій в окремих регіонах держави. Потреби нової міграційної політики України.

Емпіричні соціально-географічні закономірності поширення соціальних негараздів в Україні та фактори їх формування. Національна та регіональна соціальна політика в Україні та її роль у соціальному розвитку великих міст, окремих регіонів, держави у цілому.

Список використаної літератури:

1. Блій де. Г. Географія : світи, регіони, концепти / Г. де Блій, П. Муллер, О. Шаблій ; [пер. з англ. ; передмова та розділ «Україна» О. І. Шаблія]. — К. : Либідь, 2004. — 740 с.
2. Олійник Я. Б. Вступ до соціальної географії : навч. посібник / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. — К. : Знання, 2000. — 204 с.
3. Соціально-економічна географія світу : навч. посібник / [за ред. С. П. Кузика]. — Львів : Світ, 2002. — 672 с.
4. Соціально-економічна географія України : навч. посібник / [за ред. О. І. Шаблія]. — Львів : Світ, 2000. — 678 с.
5. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : навч. посібник / О. Г. Топчієв. — Одеса : Астропринт, 2001. — 560 с.
6. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії : підручник / О. І. Шаблій. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — 444 с.
7. Шаблій О. І. Основи суспільної географії : підручник / О. І. Шаблій. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. — 496 с.
8. Шевчук Л. Т. Соціальна географія : навч. посібник / Л. Т. Шевчук. — К. : Знання, 2007. — 349 с.

“ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА”

Тема 1. “Поняття техніки, технології. Історичні аспекти розвитку техніки”. Об’єкт, предмет, зміст, функції та мета курсу. Значення та місце курсу в системі географічних, економіко-географічних та еколого-географічних дисциплін.

Міждисциплінарність курсу. Взаємозв’язок курсу з природничими, соціально-економічними та технічними науками. Завдання курсу в сучасних умовах.

Поняття техніки. Функції і призначення техніки. Класифікація техніки за галузевою структурою виробництва або стосовно окремих структурних; природничо-науковою основою.

Поняття технології, технологічних операцій, технологічних процесів. Системи технологій. Базові технології. Технологічна, матеріальна та документальна підготовка виробництва. Технічна документація. Стандартизація. Типізація. Уніфікація. Основні напрямки технічного прогресу.

Поділ виробництв на групи за техніко-економічними особливостями: електроємні (місткі), матеріалоємні, паливоємні, водоемні. Екологічні проблеми НТП.

АСУ виробництвом і технологічними процесами. Роботизація. Нові високоміцні корозійностійкі, термостійкі, металеві, керамічні та інші матеріали. Біотехнологія. Мембранна технологія. Лазерна технологія.

Історичні аспекти розвитку техніки. Поява мануфактур і зародження промислового виробництва. Перехід від дрібного ручного виробництва до механізованого.

Розвиток транспорту, торгівлі, створення машинного фабрично-заводського виробництва. Розгортання широкої індустріалізації виробництва наприкінці XIX і в першій половині XX ст. XX ст. – ера авіації, телебачення, атомних та комп’ютерних технологій, лазера, космічних польотів, Інтернету, інших винаходів та нових технологій.

Тема 2. “Виробництво”. Виробництво. Виробничі процеси. Основні елементи виробничого процесу. Основні технічні процеси. Типи виробничих процесів: одиничний, серійний, масовий.

Стадії процесу виробництва. Основні (технологічні) та допоміжні операції. Принципи організації виробничого процесу. Основні форми організації виробництва.

Поняття економіки виробництва, економічної діяльності, видів економічної діяльності, економічної ефективності виробництва. Товарна продукція. Валова продукція. Прибуток. Собівартість та структура собівартості. Основні промислово-виробничі фонди. Фондомісткість. Фондовіддача. Рентабельність. Оборотні фонди в обігу. Ресурси. Виробничі ресурси, вторинні ресурси. Фактори виробництва. Продуктивність праці. Охорона праці на виробництві.

Тема 3. “Чинники розвитку та розміщення виробництва”. Поняття про ресурси. Природні ресурси. Класифікація природних.

Ресурси виробничої сфери: промислові; сільськогосподарські. Поєднання природних ресурсів, природно-ресурсних циклів. Ресурси сфери послуг. Рекреаційні ресурси. Науково-інформаційні ресурси. Комбінована класифікація природних ресурсів (за О. Шаблієм). Оцінка природних (сировинних) ресурсів. Балансові і позабалансові запаси. Ступінь розвіданості родовищ (категорії А, В, С₁ і С₂). Прогнозні запаси ресурсів. Ресурсоємність виробництва.

Сировинні ресурси. Поділ сировини за походженням. Поділ первинної сировини. Мінеральна сировина. Основна сировина, допоміжна сировина. Підготовка сировини до перероблення.

Вода та її властивості. Класифікація вод за походженням; за призначенням. Способи очищення вод.

Повітря. Роль кисню, азоту та інших складових як сировини, теплоносія та охолоджувача у технологічних процесах.

Корисні копалини та способи їх видобування. Копальні, кар’єри, каменоломні. Свердловинний спосіб добування корисних копалин.

Коротка характеристика мінерально-сировинних ресурсів України. Газ і нафта. Тверді горючі копалини. Руди чорних металів. Золотоносність. Алмазоносність. Рідкісні метали. Титаново-цирконієві розсипи. Глини та каоліни. Бентонітові глини. Вогнетривкі та тугоплавкі глини. Геотермальні ресурси. Мінеральні води. Техногенні родовища.

Інші чинники розвитку і розміщення виробництва: працересурсні (демографічні), історичні, соціально-економічні, інфраструктурні (транспорт), екологічні, споживчі, техніко-економічні, науково-технічні, ринкової інфраструктури та ін. Єдність і взаємозумовленість чинників у розвитку і територіальній організації основних виробництв, у формуванні галузевих і міжгалузевих комплексів.

Тема 4. “Поділ праці та галузева структура господарства. Класифікація видів економічної діяльності”. Поняття поділу праці. Два види. Дві сфери діяльності – виробнича і невиробнича (сфера послуг). Галузі безпосередньо виробничої та опосередковано-виробничої сфер, сфери обслуговування населення, сфери обслуговування суспільства.

Суспільний поділ праці, його види, підвиди, спеціалізація. Територіальний поділ праці.

Історична еволюція поділу праці. Відокремлення обігу від виробництва, виникнення перших мануфактур, поява робочих машин, машинно-фабричного виробництва. Промислові революції.

Галузева структура господарства, галузеве управління. Поняття галузі, виробництва, підприємства, промислового комплексу.

Галузева систематика за загальним класифікатором, ієрархічна та багаторівнева галузева структура господарства. Галузево-функціональна структура. Поділ господарства на два підрозділи (групи): група А; група Б. Поділ галузей на добувні, обробні, комплексні. Класифікація галузей за економічним призначенням продукції господарства, споживчим призначенням, секторальний підхід. Виділення виробничої та невиробничої сфери (матеріальне виробництво та сфера послуг). Перехід на світову класифікацію видів економічної діяльності (КВЕД).

Тема 5. “Паливно-енергетичний комплекс”. Основні поняття. Видобуток мінерального палива.

Нафтова промисловість. Основні типи нафти і їхня характеристика. Способи видобутку нафти і методи його інтенсифікації.

Газова промисловість. Основні типи природних газів, видобуток, транспортування і зберігання газу.

Вугільна промисловість. Властивості вугілля. Марки вугілля, способи видобутку.

Ядерне паливо, особливості і використання в атомній енергетиці. Проблема охорони навколишнього середовища в районах видобутку, переробки і використання палива.

Виробництво електроенергії. Джерела енергії і палива, ядерна і гідравлічна енергія, енергія вітру і Сонця. Промислове використання окремих енергетичних ресурсів.

Основи теплової електроенергетики. Типи теплових електростанцій. Конденсаційні і теплофікаційні установки, принципові схеми їхньої роботи. Теплофікація міст і промислових центрів, газотурбінні і парогазотурбінні установки.

Атомна енергетика – складова частина теплової енергетики. Реактори на теплових і швидких нейтронах. Принципові схеми роботи атомних реакторів на АЕС.

Гідроенергетика. Комплексний характер гідротехнічного будівництва, гідроенергетичні каскади. Техніко-економічні особливості роботи ГЕС.

Освоєння нетрадиційних джерел енергії. Передавання електричної і теплової енергії на відстані. Енергетичні системи.

Паливно-енергетичний баланс (ПЕБ) та його структура. Виробнича інфраструктура.

Тема 6. “Хіміко-металургійний комплекс”. Хімізація – один з напрямків НТП, основа формування міжгалузевого хімічного комплексу. Сировинна база, її різноманітність, взаємозамінність і поширення. Видобуток фосфоритів, апатитів, сірки, солей, вапняку, крейди. Роль деревини, води, повітря, виробничих відходів у хімічних технологіях. Хімічне перероблення паливних ресурсів – нафти, газу, вугілля.

Основна хімія: содова, хлорна, сірчано-кислотна промисловість та синтез мінеральних добрив (азотних, фосфорних, калійних).

Технологія виробництва сірчаної кислоти. Виробництво соди. Хімія органічного синтезу: хімія полімерів (синтез складних сполук) та хімія переробки полімерів. Виробництво хімічних волокон: штучних і синтетичних, синтетичного каучуку, пластмас.

Металургійний комплекс, його сутність та значення. Метали, сплави, їхні основні властивості. Основна сировинна база розвитку чорної металургії. Способи виплавлення чавуну та сталі. Виробництво сталі. Порошкова металургія.

Кольорова металургія. Сировинна база. Технологічні етапи (стадії) виробництва кольорових металів. Принципи розміщення підприємств.

Основні центри металургії. Експортний потенціал металургії. Техніко-економічні показники металургійних виробництв – продуктивність праці, витратні коефіцієнти, рівень механізації та автоматизації, собівартість продукції.

Тема 7. “Машинобудівний комплекс”. Складові комплексу: металообробка, власне машинобудування, мала металургія.

Поняття про машину. Машини-двигуни. Машини-виконавці. Основні етапи виготовлення машин. Основи технології машинобудування. Механічна обробка заготовок. Виготовлення виробів і заготовок литтям.

Виготовлення виробів (заготовок, деталей) тиском. Технологія отримання нерозбірних з'єднань зварюванням. Способи зварювання – термічне; термомеханічне; механічне.

Виготовлення виробів різанням. Основні способи різання: точіння, свердління, фрезкування, стругання, шліфування. Нові способи різання. Різальні верстати.

Складання машин. Поділ машинобудування за технічними особливостями: загальне (металоємне), транспортне (працеемне), точне (наукоємне).

Основні техніко-економічні показники роботи машин: продуктивність, довговічність, економічність, надійність, технологічність конструкції, ступінь автоматизації, собівартість, ремонтпридатність.

Тема 8. “Будівельний і лісовиробничий комплекс”. Складові комплексу – галузі промисловості будівельних матеріалів і капітального будівництва. Промисловість будівельних матеріалів: видобувна промисловість; переробна промисловість; змішані підгалузі. Характеристика мінеральних будівельних матеріалів. Штучні будівельні матеріали: не випалювальні; випалювальні.

Технологія керамічних виробів, цегли (технологічна схема). Зв’язувальні будівельні матеріали. Технологія цементу.

Будівельне виробництво. Будівлі і споруди. Монтажні роботи. Облицювальні роботи. Малярні роботи. Техніко-економічні показники. Якість будівель і споруд. Проблеми незавершеного будівництва та довгобудів.

Лісові ресурси. Лісове господарство. Лісозаготівельна промисловість. Лісопилльне виробництво. Механічна обробка деревини. Деревообробна промисловість. Виробництво меблів, ДСП, ДВП, будматеріалів, фанери, сірки. Виробництво целюлози й паперу, гідролізного спирту. Лісохімічне виробництво.

Список використаної літератури:

1. Желібо Є.П., Анопко Д.В., Буслик В.М та ін. Основи технологій виробництва в галузях народного господарства: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2005.
2. Збожна О.М. Основи технологій: Навч. посібник. – Терно-піль: Карт-бланш, 2002.
3. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посібник. – К.: Вид. Паливода А.В., 2006. – 284 с.
4. Коротун І.М., Коротун Л.К., Коротун С.І. Розміщення продуктивних сил України: Навч. посібник. – Рівне: УДАВГ, 1997.
5. Стасюк М.С. Техніко-економічні основи виробництва: Навч.-метод. посібник для педвузу. Ч. 1.: Основи промислового виробництва. – Вінниця: ВДПУ, 1999.

“ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧІ КОМПЛЕКСИ”

Тема 1. Основи науково-територіальної організації суспільства. Поняття “території”, територіальності, геопростору, місця. Типи і підтипи територій. Суспільна організація територій і територіальна організація суспільства. Позиційні характеристики територій. Функції територій.

Поняття виробництва, виробничого симплексу, виробничої системи. Елементи виробничого комплексу. Виробничий процес (головні процеси; допоміжні, обслуговувальні). Прості та складні процеси. Стадії процесу виробництва (заготівельна, обробна, складальна). Типи виробничих процесів (одиничний, серійний, масовий).

Поняття системи, комплексу. Суть і головні риси територіально-виробничого комплексоутворення. Поняття терито-ріально-виробничого комплексу (ТВК), територіально-виробничих систем (ТВС). Визначення ТВК різними авторами (С. Іщуком, Н. Колосовським, М. Паламарчуком, С. Писаренко, Ю. Саушкіним, О. Топчієвим, О. Шаблієм та ін.). Н. Колосовський – фундатор вчення про ТВК. ТВК – прогресивна форма територіальної організації виробництва на індустріальній стадії розвитку суспільства. Соціальна орієнтація ТВК. Роль середовища у формуванні ТВК.

Тема 2 . Закони, закономірності, принципи, чинники розвитку і функціонування ТВК. Поняття закону і закономірності. Головні групи законів. Всезагальні закони – закон циклічності розвитку, закон системності. Генетичні закони і закономірності. Закон поділу праці та територіального поділу праці. Закон інтеграції праці та територіальної інтеграції праці.

Закономірність територіальної спеціалізації регіонів у внутрішньодержавному та спеціалізації країн у міжнародному поділі праці. Закономірність комплексного розвитку держави і регіонів.

Закони структури і відповідності. Функціональні закони.

Фактори розвитку і розміщення, формування і функціонування економічних районів і їх ТВК. Основоположники вчення про фактори Й. Тюнен та А. Вебер. Дві групи класифікації факторів: традиційна і за пріоритетністю значення їхньої дії.

Традиційна класифікація факторів: географічне (природно-, політико-, економіко- і соціально-географічне) положення досліджуваного ТВК.

Регіональні і локальні фактори розвитку і функціонування ТВК: природно-ресурсний потенціал, демографічні фактори, історичні, соціальні, економічні, техніко-економічний потенціал, інфраструктурні фактори, екологічні. Важливість інших факторів: споживчого, людських цінностей, науково-технічного прогресу, часового тощо.

Традиційні і сучасна комбінована (за О. Шаблієм) класифікація природних ресурсів.

Природні передумови (чинники) розвитку і функціонування ТВК. Оцінка природних компонентів: мінерально-сировинних, земельних (грунтових), водних, кліматичних, агрокліматичних, лісових тощо. Покомпонентні та інтегральні відношення ТВК і ПТК. Роль триєдності природних ресурсів у формуванні ТВК.

Антропогенне навантаження (сільськогосподарське, промислове, будівельне, транспортне, містобудівне та рекреаційне) на природне середовище. Зони екологічної кризи, екологічного лиха. ТВК і природокористування.

Поняття природно-ресурсного потенціалу (ПРП) території та його комплексна економіко-географічна оцінка. ТВК і комплексне використання ПРП території. Екологічна ефективність розвитку і функціонування ТВК. Створення екологічної інфраструктури як складового компоненту ТВК.

Запровадження маловідходної і безвідходної технології, ресурсозбереження і т.д.

Соціально-демографічний чинник. Визначальна роль людського чинника в розвитку і функціонуванні економіки країни.

Соціальна орієнтація формування ТВК. Сучасна демографічна ситуація, її основні характеристики (параметри): динаміка чисельності населення, процеси відтворення, статеві-вікова структура, соціальна, майнова, працевлаштування, безробіття, рівень освіти і культури, кваліфікація кадрів і т. ін.

Забезпечення населення матеріально-побутовими, соціально-культурними, соціально-оздоровчими та іншими закладами, установами, підприємствами сфери послуг. Рівень забезпеченості населення послугами та його вплив на продуктивність праці.

Працересурсний потенціал ТВК і підходи до його оцінки. Трудомісткість конкретних виробництв ТВК. Підготовка і перепідготовка кадрів і ТВК.

Соціальний і інтелектуальний потенціал території формування ТВК і раціональне його використання. ТВК і системи розселення, системи поселень і їх функціональні типи. Розвиток ТВК і вирішення соціальних умов життя, соціального захисту населення.

Техніко-економічні фактори і розвиток ТВК. Рівень господарського освоєння і інженерно-технічного оснащення території. Пріоритетні напрямки НТР на сучасному етапі: електронізація (комп'ютери, інтегральні схеми, промислові роботи, мікропроцесори), радіоелектроніка, мобільний

зв'язок, комплексна автоматизація, атомна і нетрадиційна електроенергетика, нові технології і матеріали, біотехнологія, інформаційна технологія. Категорія гнучності у розвитку і функціонуванні ТВК. Інноваційні фактори.

Оцінка технічної бази, її масштабів, структури, зношення і відновлюваності. Створення природно-технічних систем. Паливно-, енерго-, сировинно-, матеріало-, наукомісткість виробництва в ТВК. Інвестиційне забезпечення.

Тема 3. Компонентна структура ТВК. Поняття “структура ТВК”. Первинні елементи ТВК. Поняття “галузі”. Номенклатура галузей. Галузі в складі ТВК. Галузі КВЕД у ТВК. Галузевий підхід і компонентно-структурний аналіз ТВК. Функціональна структура галузей в складі комплексів: галузі спеціалізації, допоміжні та обслуговуючі. Динамічна характеристика галузей: нових, лідерних, профільюючих, комплексуючих.

Енерговиробничі цикли (ЕВЦ). Концепція ЕВЦ Н. Колосовського. Техніко-економічні і технологічні основи циклів. ЕВЦ як складна система. Сучасна система циклів (підходи до вивчення циклів вченими: Ю. Саушкіним, А. Хрущовим та ін. Стадії, ланки, блоки і вітки циклів. Просторовий розрив стадій ЕВЦ. Територіальні поєднання ЕВЦ як матеріальна і технічна основа ТВК. Концепція ЕВЦ і ідея ВТЦ.

Система зв'язків ТВК. Внутрішньогалузеві, внутрішньо-циклові виробничо-технологічні, міжциклові виробничі зв'язки. Внутрішньорайонні загальноекономічні. Міжрайонні зовнішньо-економічні зв'язки.

Елементарні техніко-економічні і районно-галузеві комп-лекси: промислові, аграрні, аграрно-промислові, транспортні, сфери послуг. Розвиток промислових комплексів (дослідження М. Шрага).

Міжгалузеві територіальні комплекси (дослідження О. Шаблія). Особливості їх утворення, класифікація і типологія міжгалузевих комплексів на основі міжгалузевих зв'язків.

Комплекси галузей, які виступають ланками у виробничо-технологічному “ланцюгу”. Комплекси галузей, що виробляють взаємозамінну продукцію.

Функціональні міжгалузеві комплекси. Проблемні і програмні міжгалузеві комплекси та ін.

Еволюція понять: міжгалузевий територіальний комплекс (МТК), міжгалузевий науково-виробничий комплекс (МНВК), кластер. Кластер – як основна форма організації сучасного виробництва на регіональному рівні. Структура кластера, класифікація видів кластерів. Спільні та відмінні риси понять: МТК, МНВК, кластер.

Тема 4 . Територіальна структура ТВК. Поняття територіальної (геопросторової) структури. Визначення “територіальної структури” різними авторами. Співвідношення понять: “територіальна структура” і “територіальна організація”. Головні складові територіальної структури: економічні (господарські) вузли, центри, пункти як ядра територіального комплексоформування, а також комунікаційні артерії як лінії зв'язків між ними. Співвідношення ядра і периферії комплексів.

Поняття економічного, промислового, агропромислового, транспортного, індустріально-будівельного, машинобудівного, рекреаційного вузла. Склад і межі економічного вузла. Поєднання підприємств і закладів в економічному вузлі. Класифікація економічних вузлів, центрів, пунктів.

Основні уявлення про поля тяжіння до ядер – вузлів, центрів. Взаємодія ядер і відповідних полів економічного тяжіння.

Типологія територіальної структури економіко-географічних утворень (районів, ТВК) за конфігурацією опорного каркасу: радіально-кільцевий, решітчастий (регулярний), з потужною внутрішньою економічною віссю, приморський, моноцентричний, поліцентричний, басейновий.

Територіально-структурні процеси: диференціювання, нівелювання, концентрування, агломерування, поляризація, вирівнювання.

Показники оцінювання територіальної структури.

Тема 5. Спеціалізація і збалансований розвиток ТВК. Поняття “виробнича спеціалізація ТВК”. Територіальний поділ праці і спеціалізація комплексів. Визначення галузей і міжгалузевих комплексів спеціалізації ТВК. Показники спеціалізації території.

Класифікація ЕВЦ за питомою вагою в структурі ТВК і участю в територіальному поділі праці. Зовнішні економічні зв'язки ТВК та шляхи їх удосконалення.

Суть збалансованого (пропорційного) розвитку ТВК. Шляхи вдосконалення збалансованості підсистем ТВК, його внутрішніх і зовнішніх зв'язків.

Економічна, соціальна і екологічна ефективність спеціалізації і збалансованого розвитку ТВК. Математичне та картографічне моделювання ТВК. Принципова математична та картографічна модель ТВК.

Тема 6. Інфраструктурна забезпеченість ТВК. Поняття “інфраструктура”. Роль інфраструктури у формуванні і розвитку ТВК. Класифікація інфраструктур: виробнича, загальна

(транспортна, інженерна), соціальна. Виробнича інфраструктура - система матеріально-технічного постачання і збуту, бази, склади, інженерно-виробничі та інші комунікації.

Транспортна інфраструктура. Внутривиробничий та магістральний транспорт. Операції виробничого характеру. Формування виробничо-інфраструктурного забезпечення комплексів. Інфраструктура сфери зв'язку.

Суть маркетингу у підвищенні ефективності розвитку ТВК та його виробничої інфраструктури.

Соціальна інфраструктура. Види соціально-інфраструктурного обслуговування населення. Розвиток соціально-побутового, культурно-освітнього та соціально-оздоровчого комплексів та їх взаємодія з ТВК. Формування територіальних соціально-економічних систем (ТСЕС) і комплексів. Ринкова інфраструктура ТВК. Роль інформаційної складової.

Тема 7. Класифікація і типологія ТВК. Поняття класифікації. Класифікаційні ознаки. Класифікація ТВК за генезою; на основі природних і економічних ресурсів; за положенням; величиною і функціями населених пунктів; за видами (галузями) економічної діяльності; за виробничою спеціалізацією: металургійні, паливно-енергетичні, машинобудівні, нафтобазо-хімічні, агропромислові, лісопромислові, морегосподарські; за особливостями територіальної структури (моноцентричні, поліцентричні); за стадіями розвитку (історично складені, програмно-цільові і ті, що формуються).

Ієрархія ТВК, ТСЕС (країни, природно-економічної зони, соціально-економічного району, економічного району, низового адміністративного району).

Суть типології. Типологія ТВК (Н. Колосовський та ін.). Типологічні функції енерговиробничих циклів. Типологія ТВК за виробничою спеціалізацією і структурою господарства.

Закономірності розвитку ТВК основних типологічних груп. Типологія локальних ТВК переробної індустрії; гірничо-металургійної; нафтогазохімічної; біопромислової.

Поняття СЕР і СГР (за проф. О. Шаблієм). Визначальні ознаки СГР. Два типи суспільно-географічних районів. Типологічні основи регулювання розвитку ТВК, ТСЕС, СГР. Типологія і моделювання ТВК.

Основні шляхи удосконалення класифікації і типології ТВК.

Тема 8 . Проблеми й перспективи, управління і прогнозування розвитку ТВК. Суть управління територіальною організацією суспільства.

Поняття менеджменту – управління виробництвом. Складові процеси управління – планування, організація, мотивація, контроль.

Внутрішні протиріччя ТВК – джерела їх розвитку. Головні проблеми розвитку ТВК. Суть районної, вузлової національно-господарської проблеми. Вирішення проблем функціонування ТВК в різних типах країн. Суть регіональної політики. Система проектних робіт з прогнозування перспектив розвитку і розміщення господарства на різних рівнях: макрорівні, локальному (ТВК). Нові форми розвитку ТВК в епоху інформаційного суспільства.

Наукове прогнозування. Довгострокові і середньострокові плани і прогнози розвитку ТВК і ТСЕС, ТВС. Проблемні питання організації та формування ТВС, економічного та інвестиційного забезпечення їх просторового розвитку.

Комплексні інвестиційні програми розвитку ТВС, методологічні підходи до визначення ефективності їх функціонування, оптимізації, інвестиційного розвитку, моделювання просторового розвитку.

Створення нормативно-правової та методологічної бази механізму управління територіальним розвитком.

Загальнодержавні, галузеві, державні, регіональні програми в Україні. Етапи реалізації цих програм. Роль органів місцевого самоврядування в комплексному соціально-економічному розвитку районів, ТВК.

Список використаної літератури:

1. Веприк Н.П. Територіально-виробничі комплекси: Конспект лекцій. Ч. I. – Чернівці: Рута, 2005. – 40 с.
2. Ішук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. Навч. посібник. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2006.
3. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 2002. – 254 с.
4. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
5. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.

“ОСНОВИ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ”

Система географічних наук

Об'єкт, предмет і методи фізичної географії. Історія розвитку знань про Землю. Географічні документи, публікації. Видатні географічні твори (атласи, книжки). Географічні школи. Німецька географічна школа. Вклад українських вчених в “земле знання”. Сучасні авторитетні географи України та Львівського університету.

Будова Всесвіту і Сонячної системи. Земля у Сонячній системі

Походження і розвиток Сонячної системи, формування планети Земля. Фігура Землі (куля, еліпсоїди, кардіоїд, геоїд) і їх розміри.

Обертів рухи Землі по орбіті і навколо Сонця, навколо своєї осі та їх географічні наслідки. Обертів рухи і: час, пори року, доба, сила Коріоліса, припливи і відпливи, циркуляції водних і повітряних мас, температурний режим, перерозподіл земних мас.

Геосферна будова Землі. Внутрішня будова Землі

Стратифікація надр земної кулі. Температурні процеси надр, густина речовини землі і телуричні рухи. Фізика Землі. Проходження поперечних і повздовжніх сейсмічних хвиль крізь надра Землі. Геофізичне зондування надр Землі.

Літосфера та її структура

Формування літосфери. Процеси в літосфері. Теорії мобілізму і фіксізму. Літосферні плити, тектонічні платформи, геосинклінальні області. Сейсмічні області. Геологічні відклади. Зв'язок корисних копалин з тектонічними структурами та геологічними відкладами. Геологічні карти.. Геологічні науки.

Гравітаційне поле Землі

Гравітаційний перерозподіл речовини у геосферах.

Магнітосфера

Причини земного магнетизму. Форма і параметри магнітного поля З. Магнітні аномалії. Магнітні бурі. Полярні саява. Магнітні полюси. Магнітні схилення і нахилення. Карти магнітного поля землі.

Давній і сучасний рельєф суші та дна океанів

Материки, острови, архіпелаги. Великі гори і рівнини. Морфоструктури. Розвиток рельєфу. Гляціальний, мерзлотний, ерозійний, флювіальний, еоловий рельєф і характерні для нього форми. . Гіпсографічна крива. Структурна основа рельєфу Європи і України. Геоморфологічні науки.

Оптичні властивості атмосфери. Тепловий баланс А.. Теплові пояси Землі. Теплопередача в атмосфері Схема планетарної циркуляції атмосфери. Баричне поле З Горизонтальна будова атмосфери Центри дії атмосфери. Повітряні маси і фронти. Динаміка атмосферних мас. Вітри. Хмари. Загальний розподіл хмарності та опадів. Погода і клімат на рівнині і у горах. Метеорологічні спостереження Науки про атмосферу.

Гідросфера

Океаносфера. Походження океанів. Розподіл суші і морів на Землі. Водний баланс Землі. Структура океанічних вод. Водні маси. Океанічні течії. Хвилі в океанах. Сейші, цунамі. Розподіл температури і солоності в океанах. Льодовий режим океанів. Води суші. Ріки, озера, болота. Підземні води Сніговий покрив. Багаторічна мерзлота. Льодовикові щити і покриви. Гірські льодовики. Великий і малий колообіг води. Взаємодія з іншими геосферами. Гідрологічні науки.

Льодовики, сніговий покрив багаторічна мерзлота. Кругообіг води на Землі. Взаємодія гідросфери з іншими геосферами. Гідрологічні науки.

Біосфера

Еволюція Біосфери. Поширення життя на Землі. Формування біосфери. Рослинний світ, Тваринний світ. Людина як складова біосфери. Взаємодія біосфери з іншими геосферами. Розподіл живої речовини у географічній оболонці Землі. Ценози і ареали, Біогеоценози, біотопи, екосистеми. Біологічний кругообіг органічної речовини у природі. Органогенні геологічні відклади. Біогеографічні карти. Основні біологічні науки.

Географічна оболонка Землі і її структурні частини

Географічні пояси і зони. Розвиток географічної оболонки Землі (ГОЗ). Льодовикові та міжльодовикові епохи у розвитку ГОЗ. Грунтовий покрив З. – продукт розвитку географічної оболонки. Зональні та азональні ґрунти. Географічні пояси і зони. Антропогенні конструктивні і деструктивні зміни в ГОЗ.

Ландшафтна оболонка Землі

Просторові відмінності, їх причини. Організація природних систем регіонального та локального рівнів. Ландшафтознавчі науки.

Ноосфера. Техносфера. Соціосфера

Раси і народи. Географічний детермінізм. Проблеми життя людства у географічному просторі. Проблеми освоєння космосу. Природні умови і ресурси. Сировинні і продовольчі ресурси. Ресурси простору. Енергетичні ресурси. Альтернативні джерела енергії. Енергетичні потоки. Геополітика. Війни і їх екологічні наслідки. Природні та антропогенні катастрофи. Екологічні і геополітичні проблеми України. Геоекологічний моніторинг Природоохоронні території. Проблеми життя людства у географічному просторі. Созологічні науки.

Список рекомендованої літератури

- Багров М.В., Боков В.О., Черваньов І.Г. Землезнавство. Київ: Либідь, 2000.- 463 с.
- Богданов Ю.А., Каплин П.А., Николаев С.Д. Происхождение и развитие океана. Москва: Мысль, 1978. – 157 с.
- Будыко М.И. Эволюция биосферы. Ленинград: Гидрометиздат, 1984. - 488с.
- Валяев Б.М. Материки и океаны в истории Земли. Москва: Знание, 1986. - 48с.
- Геренчук К.И. Боков В.А. Черванев И.Г. Общее землеведение. Москва: Высшая школа, 1984. - 255с.
- Загальне землезнавство. Практикум. За ред. Кулаковської М.Ю. і Шкрябія П.Ю. Київ: Вища школа, 1981. - 247 с.
- Калесник С.В. Общие географические закономерности Земли. Москва: Мысль, 1970. - 284с.
- Климишин І., Козаренко Б., Олійник П. Цікава астрономія. Київ: Техніка, 1972. - 218 с.
- Коротун І.М. Основи загального землезнавства. Рівне: 1999. - 308с.
- Котляков В.М. Проблемы гляциологии в системе взаимодействия природной среды и общества. Москва: Знание, 1980. - 48с.
- Медина В.С. Загальна фізична географія. Київ: Радянська школа, 1974.- 214с.
- Медина В.С. Основи загального землезнавства. Київ: Вища школа, 1974. - 232с.
- Мильков Ф.Н. Общее землеведение. Москва: Высшая школа, 1990. - 336с.
- Минору Озима История Земли. Происхождение Земли и атмосферы, возникновение ядра и мантии, дрейф континентов. Перевод с японского Н.И. Жукова. Москва: «Знание», 1983. - 203 с.
- Мир географи. География и географы. Природная среда. Москва, Мысль, 1984. 369 с.
- Неклюкова Н.П. Общее землеведение. Москва: Просвещение, 1976. - 336с.
- Пашканг К.В. Практикум по общему землеведению. Москва: Высшая школа, 1982. - 223с.
- Ретеюм А.Ю. Земные миры. Москва: Мысль, 1988. - 267с.
- Рябчиков А.М. Структура и динамика геосферы. ее естественное развитие и измененное человеком. Москва: Мысль, 1972. - 223 с.
- Сузюмов А.Е. Земной магнетизм и тектоника дна океана. Москва: Знание, 1981. - 47с.
- Федорищак Р.П. Загальне землезнавство. Київ: Вища школа, 199. - 223 с.
- Черваньов І.Г. Довідковий словник термінів із землезнавства. Харків: Основа, 1997. - 32с.
- Шубаев Л.П. Общее землеведение. Москва: Высшая школа, 1977. - 455с.
- Das Gesicht der Erde. Mit einem ABC. Red. Dr. E. Neef. Leipzig: F.A. Brockhaus Verlag, 1962.- 926 s.
- Die Entwicklung Geschichte der Erde. Mit einem ABC der Geologie. –Leipzig: F.A. Brockhaus Verlag, 1961.-772 s.
- Mitchel Beazley Anatomie Zeme/ Albatros, Praha: 1981. - 122s. Z anglickeho originalu The joy of Knoowledge – The Anatomy of the Earth. vydaneho v Londyне roku 1976.
- Словники
- Барков О.С. Словник-довідник з фізичної географії.- Київ: Радянська школа, 1954. 287 с.
- Четырехязычный энциклопедический словарь терминов по физической географии. Сост. Щукин И.С. =Москва: Советская Энциклопедия, 1980.- 703с.
- Словарь общегеографических терминов. Ред. Д.Стамп. Том 1. Перевод с английского. –Москва: Прогресс, 1975. – 407 с.
- Словарь общегеографических терминов. Ред. Д.Стамп. Том 1. Перевод с английского. –Москва: Прогресс, 1976. – 400 с.

“ЗАГАЛЬНА ГІДРОЛОГІЯ”

Гідрологія як наука, її місце у вивченні географічної оболонки

Поняття про гідросферу. Основні групи водних об'єктів. Основні характерні риси гідросфери. Гідрологія як наука про природні води. Місце гідрології у циклі географічних наук. Основні розділи гідрології. Місце загальної гідрології у комплексі гідрологічних наук. Становлення і розвиток гідрології як науки.

Основні фізичні та хімічні властивості води

Вода як речовина, її молекулярна структура та ізотопний склад. Основні фізичні властивості води. Вплив аномальних фізичних властивостей води на природні процеси у географічній оболонці Землі. Вода як електроліт. Основні класи та групи природних води за вмістом іонів солей.

Кругообіг води у природі

Кількість та розподіл води на земній кулі. Взаємозв'язок вод суші, атмосфери та Світового океану. Фізична основа процесу кругообігу води на земній кулі. Характеристика основних складових глобального кругообігу води. Світовий водний баланс. Поняття про головний вододіл земної кулі. Вплив людини на процеси кругообігу води на регіональному та глобальному рівнях.

Гідрологія рік: основні поняття

Поняття: ріка, головна річка, притока, річкова сітка, гідрографічна мережа. Основні малюнки річкових систем. Основні типи рік за розмірами, умовами протікання, джерелами живлення, водним режимом. Підходи до визначення порядку рік. Морфологічні елементи та морфометричні характеристики річки та її басейну.

Механізм течії рік

Основні характерні риси ламінарного та турбулентного руху води. Розподіл швидкостей течії води у поперечному перерізі. Особливості розподілу швидкостей течії гірських та рівнинних рік.

Живлення рік. Витрати води у басейні річки

Основні види живлення рік. Аналіз впливу клімату на характер живлення рік. Характеристика кожного виду живлення за основними показниками. Характеристика основних витрат води: випаровування з водної поверхні рік, поверхні снігу та ґрунту в межах водозбірного басейну, транспірація. Водний баланс басейну річки.

Водний та рівневий режим рік

Види коливань водності рік: вікові, багаторічні, річні, короткочасні. Поняття стік та рівень води. Характеристика основних фаз водного режиму рік. Генетичний аналіз гідрографа. Класифікація рік за видами живлення (детальний аналіз рік України).

Річковий стік

Характеристика основних складових стоку: стік води, наносів, розчинених речовин, тепла. Вплив на стік: кліматичних чинників, геологічної будови річкового басейну, рельєфу, рослинного та ґрунтового покриву, озерності, господарської діяльності.

Термічний та льодовий режим рік

Тепловий баланс рік та особливості їх температурного режиму. Розподіл температури води у живому перерізі та по довжині річки. Характеристика льодового режиму: первинні форми льодоутворення, осінній льодохід, льодостав, весняний льодохід.

Руслові процеси

Основні поняття. Чинники руслових процесів. Характеристика планових обрисів річкових русел. Форми прояви процесу меандрування: органічне, вільне, незавершене.

Хімічний склад річкових вод

Класи та типи річкових вод за основними іонами. Чинники формування хімічного складу. Стік розчинених речовин.

Морфологічні та морфометричні характеристики озер

Поняття озеро, стічні, проточні та безстічні озера. Походження озер та типи озерних улоговин. Основні частини озера та озernого дна, озernі водні маси. Морфометричні характеристики озера. Найбільші озера світу та України.

Водний та рівневий режим озер

Рівняння водного балансу озера: аналіз ролі кожної складової у його формуванні (для озер помірного клімату). Структура водного балансу. Коливання рівня води в озерах: вікові та багаторічні, сезонні, короткочасні. Течії, хвилювання та перемішування води в озерах.

Термічний та льодовий режим озер

Рівняння теплового балансу озера. Термічна класифікація озер (місце озер України у ній). Поняття весняна та осіння гомотермія, пряма та зворотна температурна стратифікація, епілімніон, металімніон, гіполімніон. Льодові явища на озерах.

Хімічний склад озерних вод

Особливості формування хімічного складу. Хімічний склад та гідрохімічний режим прісних озер. Мінеральні озера, їх типи та поширення.

Гідробіологічні особливості озер

Характеристика умов існування організмів у літоралі та пелагіалі з профундаллю. Основні ланки кругообігу органічної речовини в озері. Біомаса та продуктивність озера. Основні біологічні типи озер. Процес заростання озер.

Класифікація підземних вод.

Фізичні та водні властивості порід та ґрунтів

Теорії та гіпотези походження підземних вод. Генетична класифікація підземних вод. Роль підземних вод у фізико-географічних процесах.

Рух підземних вод

Просочування води у ґрунті. Чинники та кількісні показники інфільтрації та інфлюації. Рух води у водоносних шарах із вільною поверхнею. Методи визначення напрямку та швидкості руху води у водоносному шарі.

Типи підземних вод за умовами залягання

Води зони аерації та зони насичення. Ґрунтові та міжпластові безнапірні води. Напірні води. Схема артезіанського басейну. Характеристика артезіанських басейнів України.

Водний баланс та режим підземних вод

Характеристика джерел живлення підземних вод. Водний баланс підземних вод. Режим ґрунтової вологи. Режим рівня, температури, мінералізації та хімічного складу підземних вод. Взаємодія поверхневих та підземних вод. Практичне значення та охорона підземних вод.

Утворення і поширення боліт. Морфологія боліт

Поняття болото. Основні ознаки боліт. Характеристика процесу заболочення територій. Аналіз чинників та причин заболочення територій. Процес заростання водоймищ. Географія боліт. Характеристика мікрорельєфу та водних об'єктів боліт. Основні типи боліт за характером водно-мінерального живлення. Геоморфологічна класифікація боліт.

Водний і тепловий режим боліт

Основні джерела живлення різних типів боліт. Витрати води. Рівняння водного балансу для різних типів боліт. Рух води в болотах та основні закономірності коливання рівня ґрунтових вод. Особливості водно-теплових властивостей боліт. Термічний режим боліт. Географія боліт, їх вплив на формування стоку та значення для розвитку господарства.

Утворення та режим льодовиків

Області живлення та стоку льодовика. Основні джерела живлення та витрати речовини льодовиків.

Типи і поширення льодовиків. Гідрологічне значення льодовиків

Порівняльна характеристика материкових та гірських льодовиків. Основні типи гірських льодовиків. Сучасне зледеніння земної кулі. Найкрупніші льодовики світу. Значення льодовиків у живленні рік.

Світовий океан та його частини

Основні поняття – океан, море, затока, протока. Порівняльна характеристика океанів. Класифікація морів. Основні морфометричні характеристики деяких морів світу. Основні морфологічні одиниці океанів та морів.

Водний баланс Світового океану. Склад морської води та її солоність

Рівняння водного балансу Світового океану та характеристика основних його складових. Порівняльна характеристика складу морської та річкової води. Чинники зміни солоності вод Світового океану. Водний та сольовий баланс. Аналіз розподілу солоності на поверхні Світового океану.

Тепловий режим Світового океану

Рівняння теплового балансу Світового океану та аналіз впливу кожної його складової на формування балансу. Закономірності розподілу добової та річної температури води на поверхні Світового океану. Характер розподілу температури по вертикалі.

Густина морської води

Чинники, що визначають густину морської води. Закономірності горизонтального та вертикального розподілу густини океану. Вертикальний градієнт густини, критерій вертикальної стійкості. Основні види турбулентного перемішування води в океанах.

Лід в океанах та морях

Аналіз кліматичних умов формування льоду в океанах. Основні генетичні типи льоду. Процес льодоутворення. Порівняльна характеристика льоду океанів та прісних водних об'єктів. Рух льоду в океанах та морях. Порівняльна характеристика різних частин океанів та морів за ступенем льодовитості. Класифікація морського льоду.

Рівень океанів та морів

Аналіз причин та характеристика короткочасних, сезонних та довгоперіодичних коливань рівня океанів та морів. Основні характеристики рівня: середні та екстремальні.

Життя в океанах та морях

Загальні умови розвитку біологічних процесів у Світовому океану. Ресурси Світового океану та їх використання.

Водні ресурси України, їхнє використання й охорона

Поняття про водні ресурси та водний фонд. Характеристика водних ресурсів України. Використання та охорона водних ресурсів.

Список рекомендованої літератури

1. Богословский Б.Б., Самохин А.А., Соколов Д.П. Общая гидрология. – Л.: Гидрометеиздат, 1984.
2. Важнов А.Н. Гидрология рек. – М.: Изд-во МГУ, 1976.
3. Давыдов Л.К., Дмитриева А.А., Конкина Н.Г. Общая гидрология. – Л.: Гидрометеиздат, 1973.
4. Загальна гідрологія. Підручник/ Левківський С.С. та ін. – К.: Фітосоціоцентр, 2000.
5. Куков Л.А. Общая океанология. – Л.: Гидрометеиздат, 1976.
6. Кац Я.Я. Болота Земного шара. – М.: Наука, 1971.
7. Левковский С.С. Водные ресурсы Украины. Использование и охрана. – Киев: Вища школа, 1979.
8. Малі річки України. Довідник/ А.В. Яцик, Л.Б. Бишовець, Є.О.Богатов та ін.; за ред. Яцика А.В. – Київ: Урожай, 1991.
9. Справочник по водным ресурсам/ Под ред. Б.И.Стрельца. – Киев: Урожай, 1987.
10. Михайлов В.П., Добровольский А.Д. Общая гидрология. – М.: Высшая школа, 1975.
11. Чеботарев А.И. Общая гидрология. – Л.: Гидрометеиздат, 1960.

“МЕТЕОРОЛОГІЯ І КЛІМАТОЛОГІЯ”

Метеорологія й кліматологія: об'єкт і предмет дослідження. Місце в системі географічних наук.

Об'єкт і предмет метеорології й кліматології. Місце метеорології й кліматології у системі наук. Методи дослідження. Метеорологічні спостереження. Значення метеорології і кліматології для господарської діяльності.

Історія метеорології і кліматології. Становлення метеорології і кліматології в світі і на Україні. Всесвітня метеорологічна організація (ВМО).

Історія розвитку метеорології і кліматології. Розвиток і становлення метеорології і кліматології на Україні. Всесвітня метеорологічна організація (ВМО).

Повітря і атмосфера.

Загальні положення про атмосферу. Походження і розвиток атмосфери. Склад сухого повітря біля земної поверхні. Рідкі і тверді домішки в атмосферному повітрі. Іони в атмосфері. Будова атмосфери

Радіація в атмосфері.

Радіація в атмосфері. Вимірювання величин радіаційного балансу. Сонячна радіація і її трансформація в атмосфері і земній поверхні. Випромінювання в світовий простір та розподіл радіації на “межі атмосфери”. Географічний розподіл сумарної радіації та радіаційного балансу. Розвиток актинометрії та вчення про атмосферну оптику.

Тепловий режим системи “земля-атмосфера”.

Причини зміни теплового режиму в системі “земна поверхня-атмосфера”. Тепловий баланс і температура земної поверхні, приповерхневого шару повітря, ґрунту і води. Вимірювання температури повітря, поверхні ґрунту і в ґрунті. Неперіодичні зміни температури повітря. Континентальність клімату. Індекси континентальності. Географічний розподіл температури біля земної поверхні. Ізотерми.

Термодинаміка атмосфери. Зміни температури повітря з висотою. Стратиграфія і конвекція повітря.

Вертикальний розподіл температури. Термодинаміка атмосфери. Вертикальний розподіл температури і стійкість атмосфери. Стратифікація атмосфери і вертикальна рівновага повітря. Інверсії температури. Тепловий баланс системи “Земля-атмосфера”.

Вода в атмосфері. Хмари.

Атмосфера в гідрологічному циклі. Випаровування і насичення. Водяна пара в атмосфері. Конденсація води в атмосфері. Наслідки конденсації водяної пари в повітрі.

Опади.

Місце атмосферних опадів у великому та малому кругообігу води та водному балансі земної кулі та окремих територій. Атмосферні опади. Електрика хмар і опадів. Наземні гідрометеори. Сніговий покрив. Сучасні тенденції зміни зволоження. Активні впливи на хмари і тумани.

Атмосферний тиск. Баричне поле.

Атмосферний тиск. Розподіл атмосферного тиску. Мінливість тиску. Баричне поле. Баричні системи. Основне рівняння стану атмосфери.

Вітер.

Вітер. Взаємодія вітру і земної поверхні. Географічний розподіл вітру. Місцеві вітри.

Загальна атмосферна циркуляція.

Розвиток уявлень про загальну циркуляцію атмосфери. Зональність в розподілі тиску і вітру. Меридіональна складова загальної циркуляції. Зони розподілу тиску і вітру з висотою. Фронти в атмосфері. Фронтотенез і фронтоліз. Складові загальної циркуляції атмосфери.

Синоптичний аналіз і прогноз.

Історія синоптичної метеорології. Синоптична метеорологія. Теорія і методика. Синоптичний аналіз. Основні об'єкти синоптичного аналізу. Синоптичний прогноз.

Клімат як чинник в епігеосфері. Мікроклімат.

Кліматоутворювальні процеси. Чинники кліматоутворення. Кліматична система. Мікроклімат.

Класифікації і районування клімату.

Основи кліматичних класифікацій. Основні кліматичні класифікації. Оцінка класифікацій систем кліматів Землі. Кліматичне районування.

Історія клімату. Геологічний і історичний аспект.

Палеокліматологія. Джерела інформації про клімати минулого. Літогенез і клімат. Поняття “коливання” та “зміни клімату”. Фактори розвитку кліматів Землі. Геохронологія клімату.

Людина і клімат.

Зміни клімату протягом плейстоцену. Голоцен: післяльодовикові, історичні і сучасні тенденції клімату. Сучасні впливи на клімат з метою покращення. Прикладні аспекти метеорології. Штучний клімат. Конференції по змінах клімату.

Кліматична система. Кліматичне моделювання.

Поняття і складові кліматичної системи. Основи кліматичного моделювання. Довгостроковий прогноз.

Типи кліматів.

Повітряні маси. Океанічність і континентальність. Аридність і гумідність. Тропічні типи кліматів. Субтропічні клімати. Клімати помірних широт. Клімати полярних широт. Висотна поясність.

Список рекомендованої літератури

1. Алісов Б.П., Полтараус Б.В. Климатология. – М.: Изд-во МГУ, 1974. С. 179-230.
2. Блютген И. География климатов. Т.2. – М.: Прогрес, 1973.- с.173-236.
3. Витвицкий Г.Н. Зональность климата Земли.- М.: Мысль, 1980.- 252 сХромов С.П. Метеорология и климатология для географических факультетов. Л. Гидрометеиздат, 1983. С. 403 - 424.
4. *Додаткова література*
5. Климаты Африки. /Под ред. А.Н.Лебедева, О.С.Сорочан.-Л.: Гидрометеиздат, 1967.
6. Климаты Зарубежной Азии. /Под ред. А.Н.Лебедева, И.Д.Копанева. – Л.: Гидрометеиздат, 1975.
7. Климат полярных районов. /Под ред. Е.П.Борисенкова.- Л.: Гидрометеиздат, 1978.
8. Лебедев А.Н. Характерные особенности климата Западной Европы. // Труды ГГО.- 1980.-Вып. 44.
9. Метеорология южного полушария. /Под ред. Ч.У.Ньютона. - Л.: Гидрометеиздат, 1976.
10. Нарвлянский Т.Я., Каунина М.Е., Кобышева Н.В. Климатология. Ч.2. Условия, формы развития и характеристика климатов земного шара.-Л.: Изд-во ЛВИКА, 1971.
11. Роджер Г. Барри Погода и климат в горах. – Ленинград, Гидрометеиздат, 1984.- с. 240-278.
12. Сазонов Б.И. Суровые зимы и засухи.- Л.:Гидрометеиздат, 1991.-239 с.
13. Щербань М.І. Клімати земної кулі. – К., 1986.- 166 с.
14. Афиногенов Л.П. , Грумин С.И., Романов Е.В. Аппаратура для исследования приземного слоя атмосферы.-Л., 1977.
15. Атлас облаков.- Л.,1957.
16. Аверкиев М.С. и др. Метеорологический практикум.- М., 1970.
17. Волошина А.П. и др. Руководство к лабораторным занятиям по метеорологии и климатологии.- М., 1964.
18. Метеорологические приборы и технические средства наблюдения. – Л., 1991.
19. Гуральник И.И., Ларин В.В., Мамиконова С.В. Сборник задач и упражнений по метеорологии. -, 1983.
20. Евневич Т.В. и др. Метеорологический практикум.-М., 1981.
21. Колесник П.И. Метеорология% Практикум.- Киев, 1986..
22. Наставление гидрометеорологическим станциям и постам. Вып. 2, ч.І, ІІ, ІІІ. – Л., 1985.
23. Психрометрические таблицы.- Л., 1972.
24. Стернзат М.С. Метеорологические приборы и измерения. – Л., 1978.
25. Чемерис М.П. Метеорологія та кліматологія. – Луцьк, 2000.- 134 с.
26. Янишевский Ю.Д. Актинометрические приборы и методы наблюдений. – Л., 1957.
27. Вопросы мониторинга природной среды и климата./Под ред. М.М. Ворончука, В.М.Пищолки/. – М.: Гидрометеиздат, Моск. отд-ние, 1990.-135 с.
28. Przewodnik do ćwiczeń z meteorologii i klimatologii dla studentów geografii. – Warszawa, 1981.- 212 s.

«ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ»

Географічна оболонка. Етапи розвитку географічної оболонки

Поняття географічної оболонки. Межі географічної оболонки. Особливості географічної оболонки. Енергія в географічній оболонці. Етапи розвитку географічної оболонки. Географічні пояси. Географічна зональність. Секторність. Вертикальна зональність. Географічні пояси. Екваторіальний пояс. Субекваторіальні пояси. Тропічні пояси. Субтропічні пояси. Помірні пояси. Субарктичний і субантарктичний пояси. Арктичний і антарктичний пояс. Планетарна модель горизонтальної географічної зональності. Секторність географічних поясів. Вертикальна зональність.

Світовий океан в географічній оболонці. Геологічна будова і рельєф дна Світового океану.

Батиграфічна крива дна світового океану. Будова земної кори під Світовим океаном. Підводні окраїни материків. Шельф. Материковий схил. Глибоководні котловини. Підводні хребти. Глибоководні жолоби. Серединно-океанічні хребти. Ложе океану.

Води світового океану.

Фізичні властивості вод Світового океану. Водний баланс Світового океану. Фізичні властивості морської води. Солоність. Терміка вод Світового океану. Поверхнева циркуляція вод. Основні компоненти біосфери в океані. Розподіл життя в океані.

Типи і розподіл донних відкладів Світового океану.

Теригенні відклади. Біогенні відклади. Пірокластичні відклади. Полігенні відклади. Аутигенні відклади. Поширення основних типів відкладів. Широтна кліматична і вертикальна зональність поширення відкладів. Механізм і швидкість формування осадів.

Тихий океан. Геологічна будова і рельєф дна.

Фізико-географічне положення і розміри Тихого океану. Походження і розвиток дна Тихого океану. Підводні окраїни материків. Перехідна зона. Серединно-океанічні хребти. Тихий океан. Клімат і води. Життя в Тихому океані. Фізико-географічне районування. Циркуляція вод у Тихому океані. Кліматичні умови. Солоність, щільність вод. Льодоутворення. Особливості розподілу органічного світу. Фізико-географічне районування.

Індійський океан. Геологічна будова і рельєф дна. Клімат і води. Життя в Індійському океані. Фізико-географічне районування.

Розміри і межі Індійського океану. Серединно-океанічні хребти. Особливості рельєфу Африканського сегменту дна Індійського океану. Особливості рельєфу Індо-Австралійського сегменту. Антарктичний сегмент. Особливості поширення донних відкладів. Клімат. Течії. Температура і солоність вод. Життя в Індійському океані. Фізико-географічне районування.

Атлантичний океан. Геологічна будова і рельєф дна. Клімат і води. Життя в Атлантичному океані. Фізико-географічне районування

Розміри і межі Атлантичного океану. Підводні окраїни материків. Перехідна зона. Серединно-Атлантичний хребет. Ложе океану. Особливості поширення донних відкладів. Кліматичні умови. Поверхневі океанічні течії. Течії Ломоносова та Лузитанська. Терміка і солоність вод. Життя в Атлантичному океані. Фізико-географічне районування.

Північно-Льодовитий океан. Рельєф і геологічна будова дна. Клімат і води. Життя в Північно-Льодовитому океані. Фізико-географічне районування.

Розміри і межі океану. Рельєф дна і геологічна будова Арктичного басейну. Рельєф дна і геологічна будова Канадського басейну. Рельєф дна і геологічна будова Північно-Європейський басейну. Клімат. Циркуляція поверхневих вод. Водні маси. Особливості органічного світу. Фізико-географічне районування.

Африка. Географічне положення. Історія формування території і корисні копалини. Рельєф. Географічне положення. Основні етапи геологічної історії. Африканська платформа. Сахаро-Аравійська плита. Південно-Африканський щит. Структурно-морфологічні області.

Клімат Африки.

Основні чинники що визначають клімат Африки. Кліматичні умови літнього і зимового сезонів. Розподіл опадів. Кліматичні пояси і області Африки.

Внутрішні води Африки.

Особливості формування гідрологічної мережі Африки. Живлення. Характеристика річного стоку.

Основні типи озерних улоговин Африки. Грунтові і підземні води.

Рослинність і ґрунти Африки. Тваринний світ.

Флористичне районування Африки. Змішані мусонні субтропічні ліси. Рослинність африканських пустель і напівпустель. Савани. Африканські гілеї. Зональні типи ґрунтів. Тваринний світ.

Географічні пояси і зони Африки.

Закономірності розподілу географічних поясів і зон Екваторіальний пояс. Субекваторіальний пояс. Тропічний пояс. Субтропічний пояс. Помірний пояс.

Фізико-географічне районування Африки.

Низька Африка. Атлаські гори. Загальний регіональний огляд. Рельєф. Клімат. Поверхневі води. Низька Африка. Атлаські гори. Сахара. Судано-Гвінейська країна. Западаина Конго і крайові підняття.
Висока Африка. Загальний регіональний огляд Високої Африки. Рельєф. Клімат. Поверхневі води. Абесомалія. Східна Африка. Південна Африка.

IV семестр

Південна Америка. Географічне положення. Історія формування території і корисні копалини. Рельєф. Географічне положення. Основні етапи геологічної історії. Південно-Американська платформа (Гвіанський і Бразильський щити). Андійська геосинклінальна зона. Основні риси рельєфу. Клімат Південної Америки.

Основні чинники що формують клімат материка. Кліматичні умови літнього і зимового сезонів. Розподіл опадів. Кліматичні пояси і області.

Внутрішні води Південної Америки.

Особливості формування гідрологічної мережі Південної Америки. Режим живлення і стоку. Амазонка. Парана. Оріноко. Озера. Основні типи озерних улоговин. Льодовики. Рослинність і ґрунти Південної Америки. Тваринний світ.

Історія формування рослинного покриву. Флористичне районування материка. Зональні типи ґрунтів. Тваринний світ.

Географічні пояси і зони Південної Америки.

Закономірності поширення географічних зон.

Фізико-географічне районування Південної Америки.

Принципи районування і загальна характеристика Внеандійського заходу. Льянос Оріноко. Гвіанське нагір'я. Амазонія. Бразильське нагір'я. Внутрішні рівнини. Передкордільєри і Пампійські Сьєри. Патагонія. Загальна характеристика Андійського заходу. Північні Анди. Центральні Анди. Субтропічні Анди. Патагонські Анди.

Австралія. Географічне положення. Історія формування території і корисні копалини. Рельєф.

Фізико-географічне положення і загальна характеристика материка. Історія формування Австралії. Австралійська платформа Східно-Австралійська складчаста область основні риси рельєфу. Західне плато. Центральна низовина. Східно-Австралійські гори. Клімат Австралії.

Чинники формування клімату Австралії. Кліматичні умови літнього і зимового сезонів. Розподіл опадів. Кліматичні пояси і області Австралії.

Внутрішні води Австралії.

Особливості формування гідрологічної мережі материка.

Рослинність і ґрунти Австралії. Тваринний світ.

Формування рослинного покриву Австралії. Зональні типи ґрунтів. Тваринний світ.

Географічні пояси і зони Австралії.

Закономірності розподілу географічних поясів і зон Австралії..

Фізико-географічне районування Австралії.

Західне плато. Центральна низовина. Східно-Австралійські гори.

Океанія.

Фізико-географічна характеристика території. Історія розвитку і рельєф. Природні умови. Флористичні області і історія їх формування. Регіональний огляд. Меланезія. Нова Зеландія. Мікронезія. Полінезія.

Антарктида.

Фізико-географічна характеристика території. Історія розвитку. Рельєф. Клімат. Рослинний і тваринний світ.

Список рекомендованої літератури

1. Власова Т.В. Физическая география материков. М., 1976.
2. Жучкевич В.А. Лавринович М.В. и др. Физическая география материков и океанов. Часть 1-2. Минск, 1986.
3. Леонтьев О.К. Физическая география Мирового океана. М., 1982.
4. Марков К.К. Орлова А.И. и др. Общая физическая география. М., 1967.
5. Мухин Г.И. Австралия и Океания. М., Высшая школа, 1967.
6. Притула В.Ю. Еремина В.А. Спрялин А.Н. Физическая география материков и океанов. М., 2003
7. Физическая география материков и океанов. Под ред. А.М. Рябчикова. М., 1988.

«ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО»

Об'єкт, предмет і завдання ландшафтознавства, його місце в системі географічних наук.

Поняття про природний територіальний, або географічний комплекс (ПТК, геокомплекс) та його властивості. Природний територіальний комплекс і геосистеми. Рівні диференціації географічної оболонки (епігеосфери), ієрархія геокомплексів. Об'єкт, предмет і завдання ландшафтознавства. Структура ландшафтознавства. Місце ландшафтознавства в системі географічних наук та його зв'язок з іншими науками. Прикладне значення ландшафтознавства.

Історія розвитку ландшафтних ідей і ландшафтознавства.

Витоки та передісторія вчення про ландшафт (IVст. до н.е. – сер. XVIII ст.) Перші кроки на шляху до фізико-географічного синтезу (сер. XVIII ст. – кінець XIX ст.). Початок ландшафтознавства: праці В. Докучаєва і його учнів (кінець XIX ст. – 20-і рр. XXст.). Ландшафтознавство в 20-30-і рр. XXст. Становлення науки про географічний ландшафт (40-60-і рр. XXст.). Сучасний етап розвитку ландшафтознавства (70-і рр. XXст. - по даний час). Розвиток ландшафтних ідей і ландшафтознавства в Україні.

Основні закономірності регіональної диференціації географічної оболонки.

Інтеграція і диференціація. Регіональна і локальна диференціація. Широтна зональність. Азональність. Секторність. Висотна поясність Ландшафтна ярусність і бар'єрність. Структурно-петрографічні фактори і морфоструктурність. Співвідношення зональних і азональних закономірностей регіональної диференціації.

Фізико-географічне районування.

Об'єкт і предмет регіональної фізичної географії. Поняття про галузеве і комплексне фізико-географічне або ландшафтне районування. Теоретичні основи ландшафтного районування. Таксономічні одиниці районування. Фізико-географічне районування України.

Поняття про географічний ландшафт та його структуру.

Зміст терміну "ландшафт". Регіональне або індивідуальне трактування ландшафту (С. Калесник, М. Солнцев, А. Ісаченко). Ландшафт як основна одиниця в ієрархії природних територіальних комплексів. Основні закономірності локальної диференціації. Поняття про структуру ландшафту.

Природні компоненти і фактори та їх роль у ландшафтотворенні.

Поняття про елементи і компоненти природних територіальних комплексів. Повні і неповні природно-територіальні комплекси. Компоненти ландшафту. Ландшафтотворчі фактори. Нерівнозначність взаємодіючих компонентів – факторів ландшафту.

Морфологія ландшафту. Ландшафтні границі.

Поняття про морфологічну структуру ландшафту. Фація як елементарний природно-територіальний комплекс. Урочище, його різновиди і діагностичні ознаки. Ланка як праобраз майбутнього урочища. Ландшафтна місцевість і фактори її відособлення. Поняття про дискретність і континуальність природи земної поверхні. Ландшафтні границі.

Особливості ландшафтної структури гірських країн.

Загальні закономірності фізико-географічної диференціації гірських країн. Висотна поясність і ландшафтна ярусність. Морфологічні одиниці гірського ландшафту: літогенетична стрія, морфодинамічна висотна місцевість, орокліматичний сектор.

Функціонування ландшафту.

Поняття про функціонування природно-територіального комплексу і його ланки. Вологообмін. Біогенний обмін речовини. Абіотична міграція речовини. Енергетика ландшафту.

Динаміка ландшафту.

Добові, сезонні і річні стани. Циклічність і ритмічність фізико-географічних процесів. Поняття динаміки природно-територіального комплексу. Стійкість ландшафту.

Розвиток ландшафту.

Рушійність сили розвитку ландшафту. Генезис і вік ландшафту. Особливості історії розвитку гірських ландшафтів.

Систематика ландшафтів.

Принципи і методи класифікації ландшафтів. Систематика ландшафтів А.Г. Ісаченка. Наукові основи класифікації ландшафтів за К. Геренчуком. Систематика ландшафтів України.

Ландшафти і господарська діяльність людини.

Теоретичні основи аналізу антропогенного впливу на ландшафти. Поняття про антропогенні модифікації ПТК, антропогенні ландшафти, природно-технічні (геотехнічні) системи. Стійкість природно-територіальних комплексів до техногенних впливів. Основні структурно-динамічні закономірності антропогенно змінених ландшафтів. Поняття про культурний ландшафт.

Список рекомендованої літератури

1. Арманд Д.Л. Наука о ландшафте. – М., Наука, 1975.-288 с.
2. Беручашвили Н.Л. Четыре измерения ландшафта. – М., Наука, 1986. – 182 с.
3. Геренчук К.И. Основні проблеми фізичної географії. – К., 1969. – 132 с.
4. Исаченко А.Г. Оптимизация природной среды. – М., Наука, 1980.-264с.
5. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. – М., Высшая школа, 1991. – 366 с.
6. Исаченко А.Г. Природа мира. Ландшафты. – М., Наука, 1989. – 505 с.
7. Исаченко А.Г. Система основных понятий современного ландшафтоведения//География и современность.-Ленинград, 1982.-С.17-50
8. Крауклис А.А. Проблемы экспериментального ландшафтоведения. – Новосибирск, 1979. – 232 с.
9. Ландшафтоведение: теория и практика // Вопросы географии. – М., 1982. – Сб. 12.1 – 208 с.
10. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України.-К.: Знання, 2003.-499с.
11. Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. – К., Наук. думка, 1985. – 222 с.
12. Миллер Г.П. Ландшафтные исследования горных и предгорных территорий. – Львов, 1974. – 202 с.
13. Миллер Г.П. Польове ландшафтне знімання гірських територій. – Київ, 1996. – 167 с.
14. Миллер Г.П., Петлін В.М., Мельник А.В. Ландшафтознавство: теорія і практика.-Львів, 2002.-172 с.
15. Мельник А.В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження. - Львів, 1999.-286 с.
16. Мельник А.В. Основи регіонального еколого-ландшафтознавчого аналізу. - Львів: Літопис, 2002.-229 с.
17. Охрана ландшафтов. Толковый словарь. – М., Прогресс, 1982. – 272 с.
18. Преображенский В.С., Александрова Т.Д., Куприянова Т.П. Основы ландшафтного анализа. - Москва: Наука,1988.-192 с.
19. Проблемы ландшафтного різноманіття України. Зб. наук. праць.-К.,2000.-400 с.
20. Солнцев Н.А. Учение о ландшафте. – М.: Изд-во МГУ. – 2001. – 384 с.
21. Солнцев Н.А. К теории природных комплексов // Вестник МГУ, Сер.5. География. – 1968.- №3. С.14-27
22. Солнцев Н.А. Проблема устойчивости ландшафтов// Вестник Моск. ун-та. Сер. 5. География.- 1984.-№1-С.14-19.
23. Сочава В.Б. Введение в учение о геосистемах. – Новосибирск, Наука, 1978. – 319 с.

“ДИСТАНЦІЙНЕ ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ”

Теоретичні та технічні основи дистанційного зондування.

*Тема 1. Суть дистанційного зондування Землі. Перші аерознімання. Розвиток методів знімання, знімальної апаратури, методів дешифрування знімків.**

Тема 2. Історія розвитку аеро- та космічних польотів. Перші запуски космічних супутників у Радянському Союзі та США. Історія запусків космічних кораблів. Орбітальні станції, історія запусків та існування на орбіті. Запуски українських космічних ракетноносіїв та дослідницьких апаратів.

*Тема 3. Внесок українських дослідників у розвиток теорії космонавтики, створення літальних аеро- та космічних апаратів, космічної техніки і технологій.**

*Тема 4. Фізичні основи дистанційного зондування. Спектр ЕМХ, їх властивості специфіка генерації, проходження через атмосферу, проникнення і відбиття, можливості вловлювання і запису**

*Тема 5. Фізичні основи дистанційного зондування. Формування власного і відбитого випромінювання земними об'єктами. Індикатриси відбиття, яскравість об'єктів у різних довжинах хвиль, спектральні образи об'єктів та їх використання в дешифруванні дистанційної інформації.**

Тема 6. Космічні та авіаносії апаратури дистанційного зондування. Літаки та гелікоптери для аерофотографічного і лазерного повітряного знімання. Види апаратів дистанційного зондування з космосу. Види штучних супутників Землі. Радянські, російські, українські, американські, європейські та ін. супутники, їхні особливості. Міжнародна космічна станція та її можливості для дистанційного зондування.

Тема 7. Види орбіт космічних носіїв та особливості дистанційного зондування з цих орбіт. Особливості матеріалів ДЗЗ з різних орбіт. Орбіти зв'язку, геостационарні та геліосинхронні орбіти Проекції орбіт на Землю.*

*Тема 8. Види дистанційного знімання за висотою польоту носіїв, за кутом візирної осі, за покриттям знімками, за використанням ЕМХ, за використанням знімальної апаратури, за за синхронністю та кратністю**

*Тема 9. Апаратура дистанційного зондування: фотографічна, телевізійна, сканерна, тепловізійна, радіолокаційна, радіометрична. Принципіальні особливості її будови, реєстраційних матеріалів, зафіксованих зображень. Переваги і недоліки різних видів апаратури**

Основи інтерпретації космічних знімків.

Тема 10. Суть дешифрування та інтерпретації знімків. Інтерпретаційні ознаки. Поняття дешифрування космічних та аерознімків. Особливості та етапи сприйняття об'єктів на знімках. Види та методи дешифрування. Ознаки інтерпретації об'єктів на знімках. Індикатори.

Тема 11. Види вимірювань на знімках. Масштаби аерокосмічних досліджень. Вимірювання довжин ліній. Визначення масштабів знімків. Визначення площ. Види похибок при обчисленнях на знімках. Способи вимірювання висот об'єктів. Поняття поздовжнього паралаксу. Визначення крутизни схилів.

Тема 12. Прилади та програми для інтерпретації космічних знімків. Перетворення знімків. Прилади для перетворення та інтерпретації знімків. Види комп'ютерних програм для обробки зображень. Можливості геоінформаційних програм для інтерпретації об'єктів на космічних знімках. Види перетворень знімків.

*Тема 13. Інтерпретація метеорологічних характеристик. Дешифрування хмарності, атмосферних фронтів, повітряних мас, опадів, температури приземних шарів повітря та діяльної поверхні на суходолі і воді **

Тема 14. Інтерпретація геологічних структур та тектонічних рухів. З історії геологічних аерокосмічних досліджень. Види дистанційних знімань для вивчення геологічних структур. Методи геологічного дешифрування знімків. Інтерпретація різних видів геологічних утворень та характеру тектонічних рухів. Дешифрування літології порід.

Тема 15. Геоморфологічна та гідрологічна інтерпретація дистанційних матеріалів. Методика геоморфологічної інтерпретації знімків. Дешифрування морфометричних характеристик рельєфу. Генетичні типи рельєфу та особливості їхньої аерокосмічної інтерпретації. Морфодинамічне дешифрування рельєфотвірних процесів. Інтерпретація елементів гідрографії.

*Тема 16. Інтерпретація рослинного покриву та ґрунтів. Дешифрування лісових, лучних та рілних угідь за інтегральними та багатозональними знімками. Розпізнавання лісоформуєчих порід дерев, сільськогосподарських посівів. Специфіка дешифрування ґрунтового покриву, непряме фітоіндикаційне дешифрування. Ландшафтне дешифрування **

Тема 17. Океанологічні гідрологічні та гляціологічні аерокосмічні дослідження. Вимірювання температури і солоності океанів; спостереження за напрямом течій і рівнем океанів; виявлення фронтів; апвелінгу; дешифрування кольору океану; визначення глибин шельфу і рельєфу дна океанів; вивчення морського хвилювання та інші океанологічні дослідження з космосу. Дистанційні дослідження гідрографії суші, річок, озер, боліт, покривних та гірських льодовиків, динаміки льодового покриву, сніжно-льодових явищ.

Тема 18. Еколого-географічн, економіко-географічні аерокосмічні дослідження. Дешифрувальні ознаки антропогенних об'єктів. Інтерпретація видів антропогенних систем на космо- та аерознімках. Сільськогосподарські, лісогосподарські, промислові об'єкти. Види впливів людини на природу за аерокосмічними спостереженнями. Природоохоронні об'єкти на матеріалах дистанційного зондування.

Основна література

1. *Байрак Г.Р., Муха Б.П.* Дистанційні дослідження Землі. Навчальний посібник. – Львів, Видавн. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. – 712 с.
2. *Загальська О.Б.* Завдання та методичні вказівки до лабораторних робіт з курсу “Ландшафтна інтерпретація аерокосмічної інформації” – Львів: ЛНУ, 1999. – 43 с.

Рекомендована література

3. *Аковецкий В.И.* Дешифрирование снимков. – М.: Недра, 1983. – 374 с.
4. *Байрак Г.Р.* Аналіз рельєфу і природокористування рівнин заходу України за аерокосмічними даними. – Львів: Видавн. Центр ЛНУ, 2007. – 296 с.
5. *Брюханов А.В., Господинов Г.В., Книжников Ю.Ф.* Аэрокосмические методы в географических исследованиях. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1982. – 231 с.
6. *Гарбук С.В., Гершензон В.Е.* Космические системы дистанционного зондирования Земли. – М.: Изд. А и В, 2003. – 296 с.
7. Дистанционное зондирование: количественный подход / Дейвис Ш.М., Ландгребе Д.Я., Филлипс Т.Л. и др. – М.: Недра, 1983. – 415 с.
8. Дистанционное зондирование Земли: Обзор. информации. – СПб., 2000. – Вып. 1. – 81 с.
9. *Киенко Ю.П.* Основы космического природоведения: Учебник для вузов. – М.: Картгеоцентр–Госгеоиздат, 1999. – 285 с.
10. *Книжников Ю.Ф.* Аэрокосмическое зондирование. Методология, принципы, проблемы. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1997. – 129 с.
11. *Книжников Ю.Ф.* Основы аэрокосмических методов географических исследований. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1980. – 137 с.
12. *Книжников Ю.Ф., Кравцова В.И., Тутубалина О.В.* Аэрокосмические методы географических исследований: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр “Академия”, 2004. – 336 с.
13. *Кронберг П.* Дистанционное изучение Земли: Пер. с англ. – М.: Мир, 1988. – 350 с.
14. *Некос А.Н., Щукін Г.Г., Некос В.Ю.* Дистанційні методи досліджень в екології. Навч. посібник. – Харків: ХНУ ім. В.І. Каразіна, 2007. – 372 с.
15. *Сергійчук В.* Що дала Україна світові. – К., 2008. – 479 с.
16. *Сердюков В.М., Патыченко Г.А., Синельников Д.А.* Аэрокосмические методы географических исследований. – К.: Вища школа, 1987. – 223 с.
17. Словник з дистанційного зондування Землі. – К.: СМП “Аверс”, 2004.
18. *Смирнов Л.Е.* Аэрокосмические методы географических исследований. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1975. – 303 с.
19. Український космос. Космічна енциклопедія / Упорядники Чередниченко В., Грабовський С., Абліцов В., Гаркуша В., Малковіц І. – К.: АБАБАГАЛАМАГА, 2009. – 45 с.

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ

Північна Америка

Вступ до фізичної географії північної Америки

Загальні відомості про материк. Ключова специфіка географічного положення та конфігурації материка. Принципові відмінності Північно-Льодовитого, Тихоокеанського та атлантичного узбережжя. Основні віхи історії відкриття та дослідження материка. Доколумбова епоха. Багатонаціональний вклад у дослідження та колонізацію материка протягом XVII – XIX ст. ст.

Геологічна будова та рельєф Північної Америки

Основні тектонічні структури материка. Древні платформи та молоді плити. Области палеозойської, мезозойської та кайнозойської складчастості. Загальні закономірності геологічної будови. Специфіка четвертинного покриву. Поширення та приуроченість основних родовищ корисних копалин. Принципові відмінності характеру Земної поверхні Східного та Західного секторів материка. Ключові геоморфологічні особливості рівнинної (внутрішньої) частини. Гірський рельєф: Аппалачі та Кордильєри.

Клімат Північної Америки

Визначальні кліматоутворюючі чинники. Вплив географічного положення, рельєфу. Конфігурації та протяжності материка. Атлантичні (Ісландський мінімум і азорський максимум) та Тихоокеанські (Алеутський мінімум і Гавйський максимум) баричні центри. Вплив теплих і холодних течій. Сезонні особливості формування клімату материка. Загальні закономірності просторової диференціації клімату материка. Кліматичні області та характеристики арктичного, субарктичного, помірнього, субтропічного та тропічного поясів.

Внутрішні води Північної Америки

Нерівномірний характер формування гідрографічної мережі материка. Головний вододіл та гідрологічні басейни. Типи водних систем за режимом живлення. Річкова система Міссісіпі – Міссурі. Великі американські озера. Інші визначні ріки, озера та водні об'єкти материка. Сучасне зледеніння материка. Гренландський льодовиковий щит. Канадський арктичний архіпелаг. Гірські льодовики. Плейстоценове зледеніння та сучасні глобальні тенденції.

Грунтово-рослинний покрив Північної Америки

Специфічні особливості формування ґрунтово-біокліматичної зональності материка. Особливості ґрунтоутворення та корінного рослинного покриву в областях арктичного, субарктичного, кореального, суббореального, субтропічного та тропічного клімату. Основні ґрунтово-біокліматичні формації материка: криогенні пустельні, криогенні тундрові, бореальні тайгові, суббореальні степові, субтропічні саванові. Азональні ґрунтово-рослинні формації (вулканогенні, пустельні, засолені тощо).

Фізико-географічне районування та зональні типи ландшафтів Північної Америки

Сутність, види та основні таксони фізико-географічної систематики. Фізико-географічні країни та області материка (1. Арктичні острови: 1.1. Гренландія; 1.2. Канадський арктичний архіпелаг. 2. Позакордильєрський Схід: 2.1. Лаврентійська височина; 2.2. Центральні рівнини; 2.3. Аппалачі; 2.4. Берегові низовини; 2.5. Великі рівнини. 3. Кордильєрський захід: 3.1. Північні Кордильєри; 3.2. Центральні Кордильєри; 3.3. Південні Кордильєри; 3.4. Мексиканське нагір'я. 4. Американське середзем'я: 4.1. Центральна Америка; 4.2. Вест – Індія (острівна країна)). Зональні типи ландшафтів: арктичні льодовикові та пустельні, субарктичні тундрові і лісотундрові, при океанічні лучні, бореальні тайгові та під тайгові, суббореальні широколістяно-лісові, лісостепові та степові, субтропічні лісові, пустельні, тропічні саванові та вологі лісові.

Азія

VI семестр

Загальний огляд

Географічне положення. Крайні точки. Площа. Чинники формування природи.

Тектонічна будова

Давні платформи. Кристалічні щити. Структури байкальського орогенезу. Структури палеозойського орогенезу (каледоніди, герценіди). Структури мезозойського орогенезу. Структури Альпійського орогенезу. Вулканізм. Корисні копалини.

Рельєф

Західний Сибір. Середній Сибір. Північно-Східний Сибір. Кавказ. Середня Азія. Алтай і Саяни. Байкальська гірська країна. Далекий Північний Схід. Амуро-Приморська країна. Камчатсько-Курильська країна. Передня Азія. Південно-Західна Азія. Центральна Азія. Східна Азія. Південна Азія. Південно-Східна Азія.

Клімат

Чинники формування. Особливості розподілу сонячної радіації. Центри дії атмосферної циркуляції. Особливості літньої атмосферної циркуляції. Особливості зимової атмосферної циркуляції. Зимовий температурний режим. Літній температурний режим. Розподіл атмосферних опадів і чинники його формування. Розподіл літніх і зимових температур. Кліматичні пояси і типи клімату.

Внутрішні води

Види внутрішніх вод. Розподіл стоку. Річна динаміка стоку. Живлення рік. Типи гідрологічного режиму. Ріки басейну Північно-Льодовитого океану. Ріки басейну Атлантичного океану. Ріки басейну Тихого океану. Ріки басейну Індійського океану. Ріки області внутрішнього стоку. Озера. Особливості розподілу. Походження озерних котловин. Підземні води. Вічна мерзлота. Льодовики.

Рослинність

Фітогеографічні області: Голарктична і Палеотропічна. Типи рослинності: тундрова, лісотундрова, лісова (тайгові ліси, змішані ліси, широколистяні ліси), лісостепова, степова, пів пустинна і пустинна, субтропічна, тропічна суха, тропічна волога, субекваторіальна, екваторіальна, гірська.

Ґрунти

Ґрунти Арктики, ґрунти Субарктики, ґрунти тайги, ґрунти мішаних лісів, ґрунти широколистяних лісів, ґрунти лісостепу, ґрунти степу, ґрунти пустель і півпустель, ґрунти сухих субтропиків, ґрунти вологих субтропиків, ґрунти сухих тропіків, ґрунти вологих тропіків, ґрунти субекваторіального поясу, ґрунти екваторіального поясу.

Географічні пояси і природні зони

Природні зони арктичного поясу: полярних пустель, тундр. Природні зони субарктичного поясу: тундр, лісотундр і рідколісся. Природні зони помірною поясу: хвойних лісів, змішаних лісів, широколистяних лісів, лісо степів, степів, пустель і півпустель. Природні зони субтропічного поясу: вологих мішаних лісів, жорстко листяних лісів і чагарників, степів, півпустель і пустель. Природні зони тропічного поясу: пустель і пів пустель. Природні зони субекваторіального поясу: саван і рідколісся, змінно-вологих лісів, при океанічних вологих лісів. Природні зони субекваторіального поясу: вологих екваторіальних лісів.

Фізико-географічне районування

Західний Сибір. Середній Сибір. Північно-Східний Сибір. Кавказ. Середня Азія і Казахстан. Алтай і Саяни. Байкальська гірська країна. Далекий Північний Схід. Амуро-Приморська країна. Камчатсько-Курильська країна. Передня Азія. Центральна Азія. Південно-Західна Азія. Південна Азія. Південно-Східна Азія. Східна Азія.

Список рекомендованої літератури

1. Исаченко А.Г. Ландшафты (Природа мира). – М.: Мысль, 198
2. Физико-географический атлас мира. – ГУГК, 1964.
3. Вальтер Г. Растительность Земного шара. М., 1968-1975, т. 1-3.
4. Власова Т.В. Физическая география материков. Изд-во 3-е. М., 1976, ч. 1-2.
5. Глазовская М.А. Почвы зарубежных стран. И., 1983.
6. Игнатьев Г.М. Северная Америка. М., 1965.
7. Куракова Л.И. Современные ландшафты в хозяйственной деятельности. М., 1983.
8. Марков К.К., Орлова А.И. и др. Общая физическая география. М., 1967.
9. Мильков Ф.Н. Физическая география. Учение о ландшафтах и географическая зональность. Воронеж, 1986.
10. Физическая география материков и океанов. Под ред А.М.Рябчикова.- М.: Высш. шк., 1988.

"ГЕОМОРФОЛОГІЯ"

I. Теоретико-методологічні засади та історія розвитку геоморфології.

1. Геоморфологія як наука. Об'єкт, предмет, завдання геоморфології.
2. Положення геоморфології в системі наук про Землю.
3. Історія розвитку геоморфології. Особливості розвитку геоморфології в Західній Європі і США.
 4. Основні концепції геоморфології: геоморфологічних циклів В. Девіса; передгірських сходинок, морфологічного аналізу рельєфу В. Пенка; морфо-структури, морфоскульптури, взаємодії зовнішніх і внутрішніх сил, та геоморфологічного етапу розвитку рельєфу І. Герасимова, Ю. Мещерякова; морфологічних комплексів І. Щукіна; геоморфологічних рівнів К. Маркова; конформності рельєфу і геологічних структур М. Флоренсова, Г. Худякова; літодинамічних потоків М. Флоренсова; морфокліматичних зон і клімоморфогенезу (О. Дедков, Г. Скрильник); морфодинаміки рельєфу (О. Ласточкін); динамічної рівноваги в рельєфотворенні (А. Поздняков, І. Черваньов) та ін.
 5. Системний та басейновий підходи до вивчення рельєфу, їх суть і перспективи.
 6. Класифікації рельєфу і рельєфотвірних процесів та геоморфологічне районування.
 7. Геоморфологічне картографування: суть і завдання; легенди для геоморфологічних карт.
 8. Геоморфологічні закони, аксіоми, принципи. Геоморфологічна термінологія.

II. Структура геоморфології. Традиційні і нові галузі. Теоретичні основи. методологія, проблеми окремих галузей геоморфології.

1. Загальна геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання.
2. Регіональна та планетарна геоморфологія. Суть регіонального геоморфологічного аналізу.
3. Структурна геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання морфоструктурного аналізу.
4. Кліматична геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання. Концепція зональності екзогенних процесів рельєфотворення як основа кліматичної геоморфології. Зональна та азонна морфоскульптура. Морфокліматичні зони. Спектри рельєфоутворюючих процесів морфокліматичних зон. (Гравітаційні процеси, ерозійні процеси, карстові та суфозійні процеси, еолові та арідно-денудаційні процеси, гляціальні, перигляціальні та флювіогляціальні процеси, геоморфологічні процеси на морських узбережжях).
5. Динамічна геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання. Концепції взаємодії ендегенних і екзогенних сил рельєфотворення та динамічної рівноваги як основа динамічної геоморфології. Схили як об'єкт морфодинамічних досліджень. Нормальні та екстремальні процеси. Геоморфологічні бар'єри і рубежі. Геоморфологічні катастрофи. Геоморфологічний ризик.
6. Антропогенна геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання. Історія формування напрямку. Концепція антропогенезу рельєфу. Класифікація антропогенного рельєфу і процесів
7. Прикладна геоморфологія. її структура, екологічна геоморфологія, гіпергенна геоморфологія. Об'єкт, предметна сфера, завдання гіпергенної геоморфології. Роботи Ю. Селіверстова, З. Сваричевської. Термінологія. Кори вивітрювання і поверхні вирівнювання. Роботи В. Пенка, Ю. Мещерякова, Д. Тимофеева, Д. Борисевича, Л. Кінга, З. Варсанов'євої, П. Циця, І. Гофштейна, І. Соколовського та ін. Класифікація поверхонь вирівнювання. Умови збереження древніх вирівняних поверхонь. Геоморфологічне значення кір вивітрювання і поверхонь вирівнювання.
8. Палеогеоморфологія, палеогеографія. Об'єкт, предмет, завдання палеогеографії і палеогеоморфології, їх місце в системі географічних наук. Теоретичні засади палеогеографії і палеогеоморфології. Історія палеогеографічних та палеогеоморфологічних досліджень. Українська палеогеографічна школа:
9. Математична геоморфологія. Об'єкт, предметна сфера, завдання математичної геоморфології.

III. Методи геоморфологічних досліджень.

1. Методологія, методика, метод, прийом, дослідницька операція.
2. Методи геоморфологічного аналізу рельєфу, ендегенних і екзогенних рельєфоутворюючих процесів. Геологічні методи в геоморфологічних дослідженнях. Географічні методи, їх значення для вирішення геоморфологічних проблем. Палеогеографічні, палеонтологічні, палеогеоморфологічні методи.
3. Методи вивчення морфології, генезису та віку рельєфу.
4. Неотектонічний аналіз, його значення для вирішення геоморфологічних проблем.

5. Літоморфогенетичний аналіз.
6. Морфодинамічний аналіз. Стационарні, напівстационарні експериментальні методи геоморфологічних досліджень.
7. Дистанційне зондування рельєфу і геоморфологічних процесів.
8. Методи вивчення основних генетичних категорій рельєфу і процесів: гравітаційного (обвали, осипи, зсуви, лавини), флювіального, карстового, еолового, гляціального, леригля-ціального, морського, біогенного, антропогенного та полігенного. Методи інженерної та екологічної оцінки рельєфу і геоморфологічних процесів.
9. Методичні засади геоморфологічної експертизи та прогнозування.

Список рекомендованої літератури

1. І.В.В.Стецюк., І.П.Ковальчук Основи геоморфології. Київ, "Вища школа", 2005.
2. О.К.Леонтьев, Г.И.Рычагов Общая геоморфология. Москва "Высшая школа", 1979.
3. И.С. Шукин Общая геоморфология. т. I Изд. МГУ, 1960.
4. И.С. Шукин Общая геоморфология. т. II Изд. МГУ, 1964.
5. И.С. Шукин Общая геоморфология. т. III. Изд. МГУ, 1974.
6. Р.Дж. Райс Основы геоморфологии М., Изд. "Прогресс", 1980.
7. M.Klimaszewski. Geomorfologia Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa, 2000.

«ГЕОЛОГІЯ ЗАГАЛЬНА ТА ІСТОРИЧНА»

I. Геологія як наука. Вивітрювання гірських порід, елювій і делювій. Геологічна діяльність підземних вод та річок.

1. Геологія як наука
2. Загальні відомості про геологічні процеси, їх класифікація. Вивітрювання гірських порід і його значення.
3. Елювій, делювій, умови їх формування та особливості.
4. Види води в гірських породах. Поняття про зони аерації і насичення.
5. Класифікація підземних вод. Грунтові та міжпластові води та їх особливості.
6. Артезіанські та тріщино-карстові води. Типи та класифікація джерел.
7. Карст, умови його розвитку та значення вивчення.
8. Геологічна робота річок.

II. Льодовикові та еолові процеси. Основні структурні елементи літосфери та історія розвитку планети.

1. Геологічна робота льодовиків. Формування льодовикових та водно-льодовикових відкладів.
2. Геологічні процеси в перигляціальной зоні.
3. Геологічна робота вітру.
4. Геологічна робота моря.
5. Процеси внутрішньої динаміки Землі.
6. Дислокації.
7. Основні структурні елементи земної кори і літосфери.
8. Основні етапи еволюції планети та органічного світу.

Список рекомендованої літератури

1. Богуцький А.Б. та ін. Породоутворюючі мінерали і гірські породи (лабораторний практикум) Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1998 р. – 67 с.
2. Якушова А.Ф., Хаин В.Е., Славін В.І. Общая геология. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. –448 с.
3. Свинко Й.М., Сивий М.Я. Геологія. Київ: Либідь, 2003. – 478 с.
4. Куровець М., Гунька Н. Основи геології. Підручник для вузів. Львів, 1997. – 694 с.

“ОСНОВИ ЕКОЛОГІЇ”

Назва і зміст теми

З історії розвитку екології. Про структуру і деякі проблеми сучасної екології.
Аутекологія та її завдання.
Демекологія, як наука про популяцію.
Синекологія та її завдання.
Біосфера, як глобальна екосистема. Вчення Вернадського про біосферу.
Природні ресурси планети. Проблеми їх охорони.
Глобальні проблеми людства.
Екологічний моніторинг та проблеми його запровадження.
Екологічні проблеми України та шляхи їх вирішення.
Предмет, об'єкт і система основних понять екології.
Організмовий рівень функціонування екосистеми
Абіотичні екологічні чинники середовища
Біотичні і антропогенні чинники середовища
Популяційний рівень організації біологічних видів
Вивчення екології біотичних угруповань
Вчення В. І. Вернадського про біосферу та ноосферу
Предмет, методи і завдання соціальної екології
Основні соціоекологічні проблеми в Україні та шляхи їх вирішення.
Екологічна експертиза та її завдання
Екологічна характеристика (оцінка) типових об'єктів
Біоіндикація і її роль в екологічних дослідженнях
Автотранспорт — основний забруднювач атмосфери
Визначення забруднення нітратами овочевих культур
Визначення якості питної води
Вивчення екологічного стану ґрунту
Забруднення довкілля та здоров'я людини
Правничі аспекти гармонізації взаємодії суспільства
та природи.
Програма сталого розвитку — програма дій на ХХІ ст.

Список рекомендованої літератури

1. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери. Львів, 1997. – 256с.
2. Екологія: теоретичні основи і практикум. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Львів: “Новий Світ-2000”, “Магнолія плюс”, 2003. – 296с.
3. Васюта О.А., Васюта С.І., Філіпчук Г.Г. Екологія і політика. У 2-х томах. Т.1. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 424с.
4. Джигирей В.С., Сторожук В.М., Яцюк Р.А. Основи екології та охорона навколишнього природного середовища (Екологія та охорона природи). Підручник – Вид. 3-тє, доп. – Львів, Афіша, 2001 – 272 с.
5. Кучерявий В.П. Екологія. – Львів: Світ, 2000 – 500 с.: іл.Бібліогр.: 480 с.
6. Назарук М.М. Сенчина Б.В. Практикум із основ екології та соціоекології. Навчальний посібник. – Львів: Афіша, 2000. – 116 с.
7. Назарук М.М. Койнова І.Б. Екологічний менеджмент. Запитання та відповіді: Навчальний посібник. – Львів: Еней, 2004. – 216 с.

“БІОГЕОГРАФІЯ”

- 1 **Вступ.** Теоретичне й прикладне значення біогеографії як науки. Структура і зміст курсу. Головні джерела інформації.
- 2 **Атрибути й парадигми біогеографії.** Об’єкт, предмет і методи дослідження біогеографії. Головні поняття або тезаурус біогеографії. Напрямки біогеографічних досліджень.
- 3 **Становлення біогеографії як науки.** Періодизація історії біогеографії. Коротка характеристика періодів біогеографії. Зміна парадигм сучасної біогеографії.
- 4 **Виникнення та розвиток життя на Землі.** Зміна поглядів на проблему походження життя. Особливості життя в криптозої. Розвиток життя в фанерозої.
- 5 **Вчення про біосферу або біосферологія.** Виникнення біосферології як науки. Структура біосфери. Роль живих організмів у формуванні біосфери. Коло обіг речовин у біосфері. Біогеохімічні цикли і провінції.
- 6 **Основи факторіальної екології.** Поняття про екологію як науку. Класифікація та характеристика екологічних чинників. Життєві форми рослин і тварин. Екологічні ніші організмів.
- 7 **Вчення про біоценози, біогеоценози та екосистеми.** З історії виникнення науки про угруповання живих організмів. Головні ознаки біоценозу, біогеоценозу, екосистеми. Взаємовідносини організмів у біоценозі. Стадії формування та класифікація біоценозів.
- 8 **Ареалогія організмів і біоценозів.** Поняття про ареали та їх види. Закономірності розселення організмів. Типові біоми суходолу. Центри походження культурних рослин і свійських тварин.
- 9 **Біогеографічна регіоналістика.** Підходи і принципи регіоналізації біоти. Флористичне районування. Фауністичне районування. Біотичні (біогеографічні) регіони суходолу та їх характеристика. Біогеографічне районування території України.
- 10 **Висотна поясність та острівна ендемічність біоти.** Головні чинники формування висотних поясів біоти. Приклади висотної поясності. Висотна поясність рослинності Українських Карпат та Кримських гір. Закономірності формування острівних біот.
- 11 **Біота поверхневих вод суходолу.** Біота озер і водосховищ. Біота річок і джерел. Біота боліт.
- 12 **Органічний світ океаносфери.** З історії дослідження Світового океану. Екологічні чинники водного середовища. Мешканці океану та закономірності їх поширення. Морські екосистеми. Біогеографічне районування Світового океану.
- 13 **Висновки.** Актуальні проблеми охорони біорізноманіття.

Список рекомендованої літератури

1. Биogeография. Учебн. для студ. вузов / Г.М.Абдурахманов, Д.А.Криволицкий, Е.М.Мяло, Г.Н.Огуреева. М.: Академия, 2003.
2. Воронов А.Г. Биogeография с основами экологии. М.: Изд-во Моск.ун-та, 1987.
3. Воронов А.Г., Дроздов Н.Н., М’яло Е.Г. Биogeография мира. М.: Высш.шк., 1985.
4. География растений с основами ботаники. За ред. С.Морозюк. К.: Вища шк., 1991.
5. Голубець М.А. Экосистемология. Львів: Поллі, 2000.
6. Кисельов В.Н. Биogeография с основами экологии. Минск: Універсітэцкае, 1995.
7. Леме Ж. Основы биogeографии / Пер. с франц. М.: прогресс, 1976.
8. Лопатин И.К. Зоogeография. Минск: Высэй.шк., 1989.
9. Мороз С.А. Історія біосфери Землі. У 2-х кн. К.: Заповіт, 1996.
10. 10.Риклефс Д. Основы экологии / Пер. с англ. М.: Прогресс, 1979.
11. 11.Флинт Р.Ф. История Земли / Пер. с англ. М.: Прогресс, 1978.

“РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ І ОХОРОНА ПРИРОДИ”

Назва і зміст теми

1. Етапи розвитку науки та знань про охорону природи. Сучасне законодавство в Україні про охорону довкілля. Екологічні проблеми в Україні (окремі регіони), глобальні проблеми.
2. Джерела забруднення довкілля. Проблеми охорони природи. Екологічні кризи. Наслідки екологічних криз. Проблеми Ель-Ніньо.
3. Охорона і раціональне використання атмосферного повітря. Джерела забруднення атмосфери. Об’єми викидів в атмосферу забруднювачів. Вплив атмосферних викидів на довкілля. Заходи з підтримання оптимального стану атмосферного повітря. Методи очищення забруднених газових викидів.
4. Поверхневі, підземні, атмосферні води. Джерела забруднення. Система спостережень та контролю (моніторинг) за якістю поверхневих вод і їх раціональне використання. Методи очищення забруднених вод.
5. Охорона і раціональне використання ґрунтового покриву. Функції ґрунтового покриву. Негативні процеси. Протиерозійні і протидефляційні заходи.
6. Рослинний покрив. Географія лісонасаджень на земній кулі, окремих регіонів, України. Проблеми охорони рослинного покриву. Використання, відновлення, підвищення продуктивності. Причини безлісся. Роль рослинності у збереженні ландшафтів. Сучасне та оптимальне заліснення України.
7. Тваринний світ, його зміни під впливом антропогенної діяльності. Інтродукція, реакліматизація. Негативні явища інтродукції. Заходи щодо охорони тваринного світу.
8. Природоохоронні проблеми в Україні. Забруднення атмосфери великих міст. Акумуляція шкідливих речовин у ґрунтах, поверхневих, підземних вод
9. Львівська область. Стан довкілля. Проблеми раціонального використання природних ресурсів Заходу, збереження природи.
10. Заповідні об’єкти в Україні. Роль заповідних територій у збереженні унікальних природних комплексів, рідкісних тварин, рослин. Характеристики основних заповідних територій.
11. Завдання та методи екологічного виховання учнів у середніх школах
12. Контрольна робота.

Список рекомендованої літератури

1. Волошин І. М. Методичні вказівки, дидактичний матеріал до самостійної роботи з курсу “Використання природних ресурсів і охорона природи. Частина перша: Структура органів управління, природні ресурси, ґрунтовий покрив. Природоохоронні об’єкти. – Л.–К. 1990. – 60с.
2. Частина друга: Повітряний простір, водні ресурси, рослинний і тваринний світ. – Л.–К.: Укрвузполіграф, 1990. – 60с.
3. Волошин І. М. Ландшафтно-екологічні основи моніторингу. – Львів: Простір М, 1998. – 356 с.
4. Волошин І. М. Методика дослідження проблем природокористування. Навчальний посібник. – Львів–Київ: ВІПОЛ, 1994. – 150 с.
5. Ярошенко М. Ф. Природа и человечество. – Кишинев: Штиинца, 1978. – 405с.

«ГЕОГРАФІЯ ҐРУНТІВ З ОСНОВАМИ ҐРУНТОЗНАВСТВА»

Наука ґрунтознавство і географія ґрунтів. Напрями в розвитку науки ґрунтознавства. Місце і роль ґрунтознавства в системі географічних наук. Поняття про ґрунт. Фактори ґрунтотворення та їхня роль. Поняття родючості ґрунту. Біосферно-екологічні функції ґрунтів. Утворення, склад та властивості мінеральної частини ґрунту. Породотворні мінерали. Кларки основних хімічних елементів. Процеси гіпергенези та їхні типи. Детритус і його властивості.

Гранулометричний склад ґрунтів. Класифікація гранулометричних елементів і їхні властивості. Гранулометричний склад і класифікація. Вторинні глинисті мінерали та їхні властивості. Основні типи материнських порід і їхнє значення в процесах ґрунтотворення. Суть ґрунтотворного процесу. Великий геологічний і малий біологічний колообіги речовин у природі.

Рослинні формації і їхня роль у ґрунтотворенні. Розклад, мінералізація і синтез органічних речовин. Процеси розкладу органічних речовин і утворені продукти. Органічна частина ґрунту. Гумус ґрунту і його екологічна роль. Склад гумусу і характеристика його частин. Методи визначення кількості та якості гумусу.

Фізико-хімічні властивості ґрунтів. Вбирна здатність ґрунту. Типи вбирної здатності та їхнє значення. Фізико-хімічна вбирна здатність ґрунту. Будова колоїдальної міцели. Значення фізико-хімічної вбирної здатності. Вбирні основи і їхня роль у формуванні властивостей і родючості ґрунтів. Кислотно-основні властивості ґрунтів. Види кислотності ґрунтів. Буферність і лужність ґрунтів. Методи визначення кислотності ґрунтів. Регулювання кислотно-основних властивостей ґрунтів.

Форми води в ґрунті та водно-фізичні властивості ґрунтів. Доступність різних форм води для живлення рослин. Типи водного режиму та їхнє регулювання. Принципи класифікації та діагностики ґрунтів. Основні напрямки класифікації. Класифікаційні одиниці ґрунту. Ґрунтово-географічне районування.

Географічні закономірності поширення ґрунтів. Зональність, вертикальна поясність, азональність та інтразональність ґрунтів. Ґрунтові фації. Ґрунти арктичної і тундрової зон. Особливості природних умов. Утворення, склад та властивості основних типів ґрунтів. Тундрово-глеєві ґрунти. Дернові арктичні і субарктичні ґрунти. Особливості використання та охорона.

Ґрунти тайгово-лісової зони. Характеристика природних умов. Підзолистий процес ґрунтотворення. Властивості, склад і класифікація підзолистих і дерново-підзолистих ґрунтів, їхнє використання та охорона. Ґрунти і ґрунтовий покрив лісостепової зони. Сірі лісові ґрунти і чорноземи. Особливості поширення, генеза, властивості, класифікація, шляхи підвищення родючості та охорона.

Ґрунти і ґрунтовий покрив степової зони. Умови утворення. Чорноземи і каштанові ґрунти. Будова профілю, властивості, класифікація. Меліоративні заходи підвищення родючості. Ґрунти напівпустель і пустель. Засолені ґрунти: солонці, солончаки і солоді. Ґрунти гірських країн і річкових долин. Болотні ґрунти. Генеза, склад, властивості та шляхи підвищення родючості, охорона ґрунтів.

Список рекомендованої літератури

№ з/п	Автор	Назва
1.	Тихоненко Д.Г.	Ґрунтознавство
2.	Назаренко І.І., Польчина С.М., Нікорич В.А.	Ґрунтознавство
3.	Назаренко І.І., Польчина С.М., Дмитрук Ю. М., Смага І. С., Нікорич В.А.	Ґрунтознавство
4.	Ковда В.А., Розанов Б.Г.	Почвоведение. Почва и почвообразование. Часть I.
5.	Ковда В.А., Розанов Б.Г.	Типы почв, их география и использование
6.	Глазовская М.А., Геннадиев А.И.	География почв с основами почвоведения
7.	Добровольский Г.В., Урусевская И.С.	География почв
8.	Кауричев И. С.	Почвоведение
1.	Добровольский В.В.	География почв с основами почвоведения
2.	Вернандер Н. Б. и др.	Природа Украинской ССР. Почвы.
3.	Крикунов В. Г.	Ґрунти і їх родючість.
4.	Панас Р.М.	Ґрунтознавство.
5.	Крупский Н. К., Полупан Н.И.	Атлас почв Украинской ССР

«ТОПОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ГЕОДЕЗІЇ»

1. Вступ. Форма і розміри Землі. Вплив кривизни Землі на горизонтальні і вертикальні відстані.
2. Методи визначення форми і розмірів Землі. Державна геодезична мережа. Системи координат, які застосовуються в топографії. Система географічних координат. Система плоских прямокутних координат. Система біполярних координат. Географічні, астрономічні, геодезичні координати. Визначення географічних (геодезичних) координат крапок на карті. Плоскі прямокутні координати. Прямокутна координатна сітка на топографічних картах. Орієнтування ліній в топографії.
3. Топографічні карти, плани. Зміст топокарти. Топографічні та спеціальні карти. Основні різновиди карт. Поняття про карту і особливості картографічного зображення земної поверхні. Геометрична сутність і математична основа карт. Сутність картографічних проєкцій. Державна і спеціальна геодезичні сітки.
4. Короткі відомості з теорії помилок.
5. Визначення площ за топокартою.
6. Вимірювання відстаней на місцевості. Віддалеміри
7. Будова геодезичних приладів. Теодоліт. Перевірки теодоліта
8. Принцип вимірювання горизонтальних і вертикальних кутів, будова компасу і робота з ним
9. Теодолітні ходи. Теодолітне знімання.
10. Методи визначення висот точок на місцевості. Геометричне нівелювання.
11. Нівеліри. Технічне нівелювання. Нівелювання площ.
12. Тригонометричне нівелювання. Тахеометричне знімання. Барометричне нівелювання.
13. Аерофотознімання. Аерознімок. Дешифрування акрознімків.
14. Аерофототопографічне знімання.
15. Окомірне знімання. Вимірювання кутів та відстаней з допомогою підручних засобів. Орієнтування на місцевості.
16. Розв'язання задач за топографічною картою.

Список рекомендованої літератури

1. Картографія з основами топографії. – Р.М. Земледух. – К.: Вища школа, 1993. – 456 с.
2. *Лозинський В.В.* Топографо-географічний словник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 252 с.
3. *Лозинський В.В.* Топографо-геодезичний довідник. – Львів: Видавн. центр ЛНУ ім Івана Франка, 2009. – 215 с.
4. *Найдин И.Н., Найдина К.В.* Руководство к практическим занятиям по геодезии. – М.: Недра, 1991. – 208 с.
5. *Поклад Г.Г.* Геодезия. – М.: Недра, 1988. – 304 с.
6. Практикум по геодезии /Под редакцией В.В. Бакановой. – М.: Недра, 1983. – 456 с.
7. *Ратушняк Г.С.* Топографія з основами картографії. – Київ: Центр навч. літератури, 2003. – 208 с.
8. Топографія з основами геодезії (за ред. А.П. Божок) – К.: Вища школа, 1995 – 275 с.

«КАРТОГРАФІЯ І КАРТОГРАФІЧНЕ КРЕСЛЕННЯ»

1. Вступ. Картографія, її предмет і методи. Структура картографії. Зв'язки картографії з іншими науками.
2. Карта та інші картографічні твори.
 - 2.1. Карта, її властивості.
 - 2.2. Властивості карти як моделі реального світу.
 - 2.3. Атласи, глобуси та інші картографічні твори.
 - 2.4. Значення карт та інших картографічних творів для науки і практики.
3. Класифікація карт та інших картографічних творів.
 - 3.1. Принципи класифікації карт та інших картографічних творів.
 - 3.2. Класифікація карт.
 - 3.3. Класифікація атласів.
 - 3.4. Класифікація глобусів.
 - 3.5. Елементи карт, складові атласів.
4. Математична основа картографічних творів.
 - 4.1. Математична основа карт, її призначення, елементи.
 - 4.2. Геодезична основа картографічних творів.
 - 4.3. Масштаби картографічних творів.
 - 4.4. Картографічні проекції карт.
 - 4.5. Спотворення картографічного зображення.
 - 4.6. Класифікація картографічних проекцій.
 - 4.7. Особливості створення та властивості основних картографічних проекцій.
 - 4.8. Вибір картографічних проекцій.
 - 4.9. Проекції карт світу, півкуль, материків, океанів, держав.
 - 4.10. Визначення картографічних проекцій.
5. Зміст карт, допоміжне оснащення та додаткові дані.
 - 5.1. Зміст карт, його елементи.
 - 5.2. Картографічні умовні знаки і зображувальні засоби.
 - 5.3. Способи картографічного зображення об'єктів на тематичних картах.
 - 5.4. Способи зображення рельєфу.
 - 5.5. Поєднання різних способів картографічного зображення на одній карті.
 - 5.6. Написи на картах. Картографічні шрифти.
 - 5.7. Допоміжне оснащення і додаткові дані карт.
 - 5.8. Поняття про компонування карт.
6. Картографічна генералізація.
 - 6.1. Картографічна генералізація, її фактори.
 - 6.2. Види генералізації та шляхи її здійснення.
7. Картографічна інформація. Державні стандарти картографічних термінів та визначень.
 - 7.1. Картографічна служба інформації. Картографічна бібліографія.
 - 7.2. Картогосховища та інші центри накопичення картографічних джерел.
 - 7.3. Стандартизація термінів і визначень з картографії.
 - 7.4. Картографічна топоніміка.
8. Проектування, складання та видання карт.
 - 8.1. Методи створення карт. Етапи камерального виготовлення карт.
 - 8.2. Проектування карти.
 - 8.3. Підготовка карт до видання. Поняття про друкування карт.
9. Історичний нарис розвитку картографії.
 - 9.1. Зародження картографії. Картографія Давнього світу.
 - 9.2. Картографія в епоху середньовіччя.
 - 9.3. Картографія нового часу.
 - 9.4. Картографія новітнього часу. Чинники її подальшого розвитку.
 - 9.5. Картографія України. Організація

Список рекомендованої літератури

1. Божок А.П., Осауленко Л.Є., Пастух В.В. Картографія. Підручник. –К.: Фітосоціоцентр, 1999. - 252 с.
2. Земле дух Р.М. Картографія з основами топографії: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1993. –456с. іл.

3. Картография с основами топографии /Под ред. Г.Ю. Грюнгер. – М.: Просвещение, 1991.–368с. ил.
4. Салищев К.А. Картоведение. – 3-е изд. – М.: МГУ, 1990. – 400с.
5. Картоведение: Учебник для вузов / А.М. Берлянт, А.В.Востокова, В.Н. Кравцова и др.; Род. ред. А.М. Берлянта. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 477с.
6. Вахромеева Л.Л., Бугаевский Л.М., Казакова З.Л. Математическая картография: Учебник для вузов. – М.: Недра, 1986. – 286 с. ил.
7. Кравців С.С., Хомин Я.Б., Кобелька М.В. Картографія і картографічне креслення. Методичні рекомендації та завдання до виконання лабораторних робіт (Частина І). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – Львів. 2004. – 20с.
8. Кравців С.С., Кобелька М.В., Іванов Є.А. Методичні рекомендації та завдання до виконання лабораторних робіт з курсу «Картографія і картографічне креслення» (Розділ«Картографічне креслення»). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – Львів. 2006. – 30с.
9. Кравців С.С., Кобелька М.В., Іванов Є.А. Визначення картографічних проекцій. Методичні вказівки з курсу «Картографія і картографічне креслення». – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – Львів. 2008. – 25с.
10. Кравців С.С., Кобелька М.В., Іванов Є.А. Картографічні проекції. Завдання до виконання лабораторних робіт з курсу «Картографія і картографічне креслення». – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – Львів. 2009. – 48с.

“ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ”

Тема 1. Вступ. Походження назви «Україна». Географічне положення. Територія, положення.

Тема 2. Кордони України.

Етнічні межі. Державні кордони.

Тема 3. Географічні дослідження.

Відомості античних авторів. Київська Русь. Гетьманщина. Україна під владою Росії. Видатні українці-географи.

Тема 4. Орографія. Геологічна будова України. Тектоніка.

Головні орографічні риси території України. Геоструктурні особливості. Східно-Європейська платформа. Український щит. Волино-Подільська плита та Галицько-Волинська западина. Дністровсько-Донецька западина. Причорноморська западина. Кримська і Карпатська складчасті області.

Тема 5. Мінерально-сировинні багатства.

Нафта. Природний газ. Кам'яне вугілля. Буре вугілля. Залізні руди. Марганцеві руди. Нікелева руда. Графіт. Озокерит. Горючі сланці. Торф. Термальні води. Золото.

Тема 6. Клімат України.

Кліматичні умови та ресурси. Кліматотворчі фактори. Сонячна радіація. Циркуляція атмосфери. Основні кліматичні елементи. Пори року. Коливання та зміни клімату.

Тема 7. Води. Внутрішні води. Поверхневі та підземні води суші як важливі складові географічного середовища. Річкова сітка України. Озера і водосховища. Характеристика боліт і перезволожених земель. Поширення підземних вод.

Тема 8. Моря. Моря як важливі складові географічного середовища. Формування акваторії Чорного та Азовського морів.

Тема 9. Ґрунтовий покрив. Генетичні типи ґрунтів України. Ґрунти рівнинної частини. Ґрунти гірських територій.

Тема 10. Рослинний світ. Рослинний покрив, його різноманітність по природним зонам. Вплив господарської діяльності на формування рослинного покриву. Лісовий фонд України. Геоботанічна характеристика лісів.

Тема 11. Тваринний світ. Багатство тваринного світу України, його різноманітність по природних зонах. Видовий склад тварин. Зоогеографічне районування України. Охорона тваринного світу.

Тема 12. Рекреаційні ресурси. Південний рекреаційний район. Карпатський район. Рекреаційні ресурси Полісся. Рекреаційні ресурси Лісостепової зони.

Тема 13. Природозаповідний фонд

Природо заповідна справа в Україні. Червона книга України. Заповідники, національні парки, біосферні заповідники.

Тема 14. Негативні фізико-географічні процеси і шляхи боротьби з ними. Закономірності розвитку сучасних фізико-географічних процесів. Генезис і поширення. Прогнозування розвитку і оцінка для потреб практики.

Тема 15. Ландшафти і фізико-географічне районування України. Ландшафтні ідеї на Україні. З історії ландшафтних досліджень України. Ландшафтна карта України масштабу 1:2500000. Наукове і прикладне значення ландшафтних карт. Поняття про типології ПТК.

Тема 16. Східно-Європейська рівнина. Зона мішаних лісів. Загальна географічна характеристика зони мішаних лісів.

Тема 17. Лісостепова зона України. Загальна географічна характеристика лісостепової зони.

Тема 18. Степова зона України. Генезис степів. Типи степів України і їх фізико-географічна характеристика.

Тема 19. Українські Карпати. Морфоструктурні особливості гірських систем України. Вплив гірських систем на клімат. Ландшафти Українських Карпат.

Тема 20. Гірський Крим. Формування території. Гідро-кліматичні особливості. Природно-заповідний фонд. Ландшафти.

Тема 21. Використання та охорона водних, земельних, повітряних і лісових ресурсів. (Охорона та раціональне використання земель. Актуальні природоохоронні проблеми.

Список рекомендованої літератури

1. Заставний Ф.Д. Географія України. Львів: Світ, 1994 р.
2. Фізична географія Української РСР. – К.: Вища школа, 1982.
3. Геоморфологія Украинской УРСР. – К.: Высшая школа, 1990.
4. Цись П.М. Геоморфологія УРСР. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1962.

5. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. – М.: ГУГК при СМ СРСР, 1978.
6. Климат Украины / Под ред. Г.Ф. Приходько. – Л.: Гидрометеоздат, 1967.
7. Русанов О.О. Комплексне використання водних ресурсів УРСР. – К.: Вища школа, 1986.
8. Генсірук С.А., Боднар В.С. Лісові ресурси України, їх охорона і використання. – К.: Наукова думка, 1973.
9. Природа України та її охорона / Упорядник Андрієнко Л.В. – К., 1975.
10. Природоохоронні території Української РСР. – К.: Урожай, 1983.
11. Физико-географическое районирование Украинской ССР. – Киев, 1968.

«ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

- Тема 1.** Предмет суспільної географії України, її місце в системі наук. Державна територія і Державний кордон України.
- Тема 2.** Столиця й адміністративно-територіальний устрій України.
- Тема 3.** Історико-географічні передумови розвитку господарства України протягом ХІХ-ХХ ст.
- Тема 4.** Загальні риси галузевої структури господарства України.
- Тема 5.** Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) України.
- Тема 6.** Металургійна промисловість України.
- Тема 7.** Машинобудування України.
- Тема 8.** Хімічна і хіміко-фармацевтична промисловість.
- Тема 9.** Лісова і деревообробна промисловість. Промисловість будівельних матеріалів.
- Тема 10.** Легка промисловість України.
- Тема 11.** Агропромисловий комплекс України.
- Тема 12.** Транспортний комплекс України.
- Тема 13.** Соціально-економічне районування України: мета, завдання, історичні підходи.
- Тема 14.** Столичний економічний район.
- Тема 15.** Північно-Східний економічний район.
- Тема 16.** Донецький економічний район.
- Тема 17.** Придніпровський економічний район.
- Тема 18.** Центральний економічний район.
- Тема 19.** Причорноморський економічний район.
- Тема 20.** Карпатський економічний район
- Тема 21.** Подільський економічний район
- Тема 22.** Північно-Західний (Волинський) економічний район
- Тема 23.** Зовнішньо-економічні зв'язки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас “Україна Промисловість та інвестиційна діяльність”. — К.: Картографія, 2003. — 80 с.
2. Гудзеляк І. Географія населення: Навч. посібник. — Л.: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — 232 с.
3. Данилишин Б.М., Чернок Л.Г., Фащевський М.І. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / За ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. — Черкаси: ЧДТУ, 2006. — 315 с.
4. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії // НАН України. Інститут економіки / За ред. В.Стешенко. — К., 2001. — 560 с.
5. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. — Л.: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 310 с.
6. Заставний Ф.Д. Україна. Природа, населення, економіка / Ф.Д. Заставний. — Львів: Априорі, 2011. — 504 с.
7. Ішук С.І. Географія промислових комплексів. — К.: ІСДО, 1993. — 136 с.
8. Ковтун В.В., Степаненко А.В. Города Украины: Экономико-географический справочник. — К.: Вища школа, 1990. — 279 с.
9. Колодій А.Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Монографія. — Львів: Червона Калина, 2002. — 276 с.
10. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Підручник / С.І.Дорогунцов, Т.А.Заяць, Ю.І.Пітюренко та ін.; За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України С.І. Дорогунцова. — Вид. 3-тє, без змін. — К.: КНЕУ, 2008. — 992 с.
11. Садова У., Семів Л. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз.— Львів, 2000. — 264 с.
12. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. Шаблія О.І. Вид друге, перероб. і доп. — Л.: Світ, 2000. — 680 с.
13. Стешенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефановський А. Демографічні перспективи України до 2026 р. — К.: Ін-т економіки НАН України, 1999. — 56 с.
14. Філіпенко А.С., Букін В.С., Гальчинський А.С. та ін. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. — К.: Либідь, 2002. — 470 с.
15. Шевчук Л.Т. Розміщення продуктивних сил. Навч. посібник. — Л.: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. — 150 с.
16. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. — Одеса: Астропринт, 2001. — 560 с.

«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ»

Тема 1. Методика навчання географії як наука.

Предмет і проблеми методики викладання географії

Методика викладання географії - педагогічна наука про закономірності і особливості процесу навчання географії в школі. Предмет, завдання і сучасні проблеми методики викладання географії. Зв'язок з географічною наукою, дидактикою, психологією, логікою. Структура методики викладання географії. Зміст і структура загальної і окремих методик викладання географії.

Методи науково-педагогічних досліджень у шкільній географії. Методи теоретичного рівня: аналіз літератури, статистично-математичний, історичний, порівняльний. Системно-структурний підхід. Методи експериментально-емпіричного рівня. Спостереження за процесом навчання. Вивчення сучасного педагогічного досвіду. Метод анкетування, бесіди (з учителями та учнями), вивчення шкільної документації, математично-статистичні методи.

Педагогічний експеримент. Вимоги до експерименту. Природний і лабораторний експеримент. Схема проведення педагогічного експерименту.

Методичне дослідження під час педагогічної практики студентів. Обґрунтування актуальності вибраної теми на основі вивчення літератури і ознайомлення з досвідом школи. Постановка проблеми, яка містить певну новизну та суперечність з відомими положеннями. Висунення гіпотези. Визначення завдань дослідження. Вибір методів дослідження. Підготовка експериментальних матеріалів, необхідних для виконання кожного завдання. Проведення експерименту. Обробка і осмислення отриманої інформації. Формулювання висновків. Експериментальна перевірка результатів.

Тема 2. Мета і зміст географічної освіти в школі

Загальноосвітня цінність шкільного курсу географії. Визначення змісту географічної освіти як складна наукова проблема. Концепція базової географічної освіти в Україні. Загальна характеристика програми з шкільної географії - основного документа який визначає зміст навчального предмета в цілому, а також містить обов'язкові результати навчання. Структура шкільної географії. Завдання і основний тематичний зміст курсів: "Загальна географія", "Географія материків і океанів", "Географія України", "Економічна та соціальна географія світу".

Головні риси змісту сучасної шкільної географії: системність, гуманізація, екологізація, плюралізм, історизм, міждисциплінарна інтеграція, варіативність. Головні завдання шкільного курсу географії: формування цілісного географічного образу планети Земля, розуміння ролі географічних знань у вирішенні економічних, екологічних і соціальних проблем, розвиток у школярів геопросторового мислення, виховання національно свідомого громадянина, гуманіста і природолюбця, розвиток причинного і творчого мислення.

Елементи змісту шкільної географії за Лернером І.Я. і Скятніним М.М.: знання; уміння і навички; досвід творчої діяльності; досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу. Характеристика окремих елементів змісту шкільної географії.

Тема 3. Засоби навчання географії і методика роботи з ними

Поняття про засоби навчання. Система засобів навчання географії. Провідні засоби навчання: навчальний план школи, програми з географії, підручники, географічні карти, контурні карти. Підпорядковані засоби навчання: вербально-інформаційні (навчально-методичні посібники для вчителя і навчальні посібники для учнів); наглядні засоби навчання (натуральні об'єкти, моделі натуральних об'єктів, засоби, які відтворюють процеси і явища; технічні засоби навчання).

Організація роботи з підручником географії. Географічна карта і робота з нею. Основні картографічні уміння учнів. Розуміння читання і знання карти. Методика роботи з фотозображеннями і екранними засобами (діапозитивами, кіно- і відеофільмами). Робота із статистичним матеріалом. Комп'ютерне навчання географії.

Тема 4. Методи навчання географії. Проблемне навчання

Класифікація методів навчання географії. Характеристика методів навчання, виділених на основі характеру пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, проблемного викладу, частково-пошукового, дослідницького. Характеристика методів навчання за джерелами формування знань групи словесних методів (розповіді, бесіди, диспуту, лекції, рольові гри); групи наочних методів (ілюстрування та демонстрування, спостереження), групи практичних методів навчання. Вибір методів навчання. Рівні засвоєння знань.

Проблемне навчання географії. Основні поняття: проблемна ситуація, навчальна проблема, проблемне запитання, завдання, задача. Види проблемних завдань з географії. Етапи вирішення навчальної проблеми: усвідомлення проблемної ситуації, формулювання проблеми, застосування відомих знань і способів, ідей; формулювання гіпотези; перевірка гіпотези; висновки. Реальні проблеми географічного характеру, у вирішенні яких зацікавлені учні, як позитивна мотивація вивчення географії.

Тема 5. Принципи навчання географії

Поняття про принципи навчання. Характеристика окремих принципів навчання: науковості, систематичності і системності у навчанні; свідомості і активності учнів; зв'язку навчання з життям (зв'язку теорії з практикою); доступності навчання; індивідуального підходу до учнів; наочності; міцності засвоєння знань, умінь і навичок; емоційності навчання; виховного характеру навчання; краснавчого.

Тема 6. Засвоєння змісту шкільної географії

Засвоєння знань. Емпіричні і теоретичні знання з географії.

Формування географічних уявлень і понять. Особливості географічних уявлень. Роль живого слова вчителя, наочних засобів і методів у формуванні географічних образів.

Особливості засвоєння загальнонаукових, загальногеографічних та одиничних понять. Загальні вимоги до формування географічних понять: спостереження предметів і явищ, виділення істотних ознак, уточнення змісту, формулювання понять, поглиблення і застосування, усвідомлення співвідношення та підпорядкування понять.

Методи і прийоми засвоєння причинно-наслідкових зв'язків. Види географічних зв'язків. Використання схем і моделей. Роль самостійної роботи у виявленні причинно-наслідкових зв'язків.

Засвоєння знань про географічні закономірності. Найважливіші прийоми: порівняння, зіставлення, знаходження причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення.

Географічне мислення. Основні його риси.

Особливості вивчення географічних об'єктів у викладанні географії.

Формування умінь і навичок. Демонстрування учителем значення вміння, ознайомлення з його змістом, демонстрація зразка виконання дії, тренувальні вправи, самостійне застосування уміння. Система практичних робіт як умова формування умінь і навичок.

Формування досвіду творчої діяльності і емоційно-ціннісного ставлення до світу. Основні риси творчого мислення.

Тема 7. Форми організації навчально-виховного процесу з географії

Урок як основна форма навчально-виховного процесу

Традиційні і нові організаційні форми навчання географії. Сучасний урок.

Основні його риси.

Форми організації навчальної діяльності на уроках географії: фронтальна, індивідуальна, колективна. Переваги колективних форм навчальної діяльності на уроці (рольових ігор, групової роботи, дискусії) у формуванні географічного мислення.

Типи уроків географії за дидактичною метою: уроки вивчення нового матеріалу; розширення та поглиблення знань; уроки застосування набутих знань на практиці; уроки корекції та контролю; комбіновані уроки. Проблемні і неproblemні уроки.

Структура і організаційно-методичні особливості окремих етапів основних типів уроків. Уроки з нестандартною структурою ("нестандартні уроки") та їх місце у системі навчання. Інтегровані уроки.

Лекційно-семінарська система навчання як складова класно-урочного навчання. Вимоги до шкільної лекції. Особливості підготовки і проведення шкільного семінару.

Підготовка вчителя до уроку. Планування навчальної роботи: визначення мети уроку, розробка структури і планування пізнавальної діяльності учнів, вибір методів і засобів навчання. Оцінка якості уроку

Тема 8. Навчальні екскурсії і робота учнів на місцевості.

Навчальна екскурсія як властива географії форма організації навчально-виховного процесу. Роль екскурсій у формуванні географічних знань, умінь, реалізації краснавчого принципу навчання та розвитку пізнавальної діяльності учнів. Комплексний характер географічних екскурсій. Програмні і позапрограмні екскурсії.

Зміст, організація та методика проведення екскурсій з фізичної та економічної географії. Застосування під час навчальних екскурсій інформаційно-репродуктивних та проблемних методів навчання.

Досвід творчих вчителів у створенні навчальних екологічних стежок як об'єктів навчальних екскурсій.

Організація і схема проведення спостережень в природі: метеорологічних, фенологічних, геоморфологічних. Виявлення ритмічності у розвитку природних процесів як необхідної умови пізнання динаміки природи. Способи формування позитивного ставлення учнів до спостережень.

Методика проведення практичних робіт на місцевості: “Окомірне знімання з планшетом невеликої території” (6 клас), “Вивчення взаємозв’язків компонентів природи у місцевому ПТК” (7 клас).

Тема 9. Позакласна робота з географії

Позакласна робота - складова частина навчально-виховного процесу. Мета і зміст позакласної роботи з географії, її значення. Основні напрями позакласної роботи: науково-пізнавальний, історико-географічний, екологічний, економічний, естетичний, туристсько-краєзнавчий, українознавчий.

Організаційні форми і способи проведення позакласної роботи. Систематична форма : географічний гурток, географічний клуб, географічне товариство. Види їхньої діяльності: науково-дослідницька, екскурсійно-краєзнавча і суспільно-корисна.

Епізодичні форми позакласної роботи: конференції, “тижні географії”, географічні вечори, олімпіади, КВН.

Туристська робота в школі. Організація і проведення туристських походів. Зміст спостережень та навчальних досліджень під час походу. Ведення польового щоденника. Виховне та навчальне значення туристських походів.

Організація географічного відділу шкільного краєзнавчого музею.

Методика вивчення окремих шкільних курсів географії

Тема 10. Методика вивчення курсу “Загальна географія” (6 клас)

Місце і значення курсу в системі фізико-географічної і природничої освіти в цілому. Основні завдання курсу. Структура і дидактичні завдання розділів. Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення курсу. Методика вивчення окремих розділів і тем. Планування уроків за моделлю великих смислових блоків. Організаційно-методичні особливості викладання основ географії на кожному з виділених етапів. Використання на уроках вивчення нового матеріалу засобів схематичної наочності (логічно- опорних схем (ЛОС), структурно-логічних схем (СЛС)) для ефективного засвоєння навчальної інформації. Методи і форми активізації навчальної діяльності на уроках розширення знань та уроках застосування знань і умінь: сюжетно-рольові ігри, гра “Що? Де? Коли?”, географічні вікторини, уроки відкритих думок. Методика проведення практичних робіт. Варіанти проведення уроків узагальнення і систематизації знань: підсумкові конференції, усний залік тощо.

Тема 11. Методика вивчення курсу “Географія материків і океанів” (7 клас)

Значення курсу, в рамках якого формуються знання про географічну оболонку, її компоненти і територіальні складові регіонального та локального рівня в системі шкільної географічної освіти. Логічний зв’язок з попередніми і наступними курсами. Значний пізнавальний та мотиваційно-емоційний потенціал курсу. Структура і основні завдання окремих розділів. Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення курсу. Методичні моделі вивчення. Традиційна модель комбінованих уроків. Поетапне вивчення за моделлю великих смислових блоків. Використання на етапі засвоєння нового матеріалу окрім структурно-логічних схем (СЛС) таких видів схематичної наочності як опорно-інформаційні схеми (ОІС) та картосхеми, які ілюструють територіальність явищ і процесів.

Застосування нетрадиційних форм навчання на другому етапі - уроках розширення і поглиблення знань (уроки-експедиції, інтегровані уроки, вікторини, ігри та ін.). Методика проведення практичних робіт. Основні форми організації роботи на останньому етапі вивчення тем (уроки узагальнюючого повторення): підсумкові письмові роботи, усний залік.

Тема 12. Курс “Географія України” як основна складова географічної освіти в Україні

Органічна єдність курсу, який формує географічний образ своєї країни на основі комплексного підходу і показу взаємодії трьох основних компонентів: природи, населення і господарства. Розвиваюча і виховна роль курсу.

Місце першої частини курсу - “Фізична географія України” як завершальної у фізико-географічній підготовці школярів. Удосконалення її тематичного змісту в новій редакції програми з географії. Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення фізико-географічної частини курсу. Методика вивчення окремих розділів: дедуктивний метод викладання, активні форми роботи на уроці, використання опорно-інформаційних схем як засобу генералізації, систематизації і наочного представлення основного матеріалу. Розширення і поглиблення умінь роботи з картами і глобусом як з джерелами географічної інформації при вивченні географічного положення України, її фізико-географічних умов і природно-ресурсного потенціалу. Краєзнавчий підхід до розкриття закономірностей розвитку природно-просторових явищ.

Тема 13. Методика вивчення економіко-географічної частини курсу «Географія України» (9 клас)

Зміст, освітнє і виховне значення економіко-географічного блоку курсу, його профорієнтаційні риси. Методика формування основних понять економічної і соціальної географії. Прийоми роботи з цифровим матеріалом, побудова картограм і картодіаграм. Роль колективної роботи - рольових ігор,

навчальних дискусій на уроках соціальної і економічної географії. Методична правомірність зміщення акцентів з засвоєння характеристики економічних районів на метод і види районування, фактори районування.

Тема 14. Методика вивчення економічної і соціальної географії світу

“Економічна та соціальна географія світу” - курс, який дає комплексні знання про сучасну політичну карту світу, країни, історико-географічні та політико-економічні райони планети. Навчальне і виховне значення курсу. Структура, зміст і завдання, навчально-методичне забезпечення курсу. Нові методологічні положення сучасної економічної та соціальної географії світу.

Методика вивчення загальної характеристики світу. Застосування лекційно-семінарської форми навчання. Використання карт, схематичної наочності, статистичних матеріалів з метою формування понять та пояснення причинних зв'язків. Ігрові методи роботи на основі колективного мислення. Використання міжпредметних зв'язків, застосування тестів для перевірки знань і самоконтролю. Методика вивчення регіонів і країн світу. Два підходи до вивчення регіональної частини курсу: переваги і недоліки кожного з них. Країнознавчий підхід в процесі вивчення курсу. Вивчення окремих країн за типовим планом. Проблеми вивчення країн світу. Ігрові форми вивчення географії країн і регіонів.

«ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ»

- Тема 1.** Основи географії населення України. Джерела вивчення чисельності населення
- Тема 2.** Демографічні особливості населення України
- Тема 3.** Міграційні процеси в Україні
- Тема 4.** Географія трудових ресурсів України. Соціальна структура населення
- Тема 5.** Етногеографічна та мовно-географічна структура населення України
- Тема 6.** Географія розселення населення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заставний Ф. Д. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. (результати, аналіз, оцінка). – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 57 с.
2. Заставецька О. В., Заставецький Б. І., Ткач Д. В. Географія населення України. – Тернопіль, 2001. – 146 с.
3. Піскунов С. Етнічні особливості смертності і тривалості життя в Україні у 1959 – 1989 рр. // Демограф. дослідження. – 1996. – Вип. 18. – С. 99–115.
4. Євтух В.Б., Трощинський В.П., Галушко К.Ю., Чернова К.О. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник. – К.: Наукова думка, 2004. – 343 с. – 21,5 д.а
5. Дністрянський М. С. Етногеографія України – Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка. – 2008. – 232 с.
6. Демографічні перспективи України до 2026 року. - К., 1999. - 55 с
7. Прибуткова І.М. Основи демографії. – К.: АртЕк, 1997. – 256 с.
8. Курс демографии: Учеб. пособие / А. Я. Боярский, Д. И. Валентей, А. Г.Вишневский и др., - М.: Финансы и статистика, 1985. – 391 с.
9. Покшишевский В.В. Население и география. Теоретические очерки. М., „Мысль”, 1978. – 315 с.
10. Доценко А. Питання формування національної системи розселення в Україні // Сучасні проблеми географії населення в Україні. - Тези доп. І Всеукр. семі-нару з геогр. населення. - Луцьк. - 1993.- С. 89-90.
11. Анісімова Г. М., Максимова Є. М. Особливості розвитку територіальних систем розселення в Західному регіоні України // Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України. - К.- 1993.- С. 66-76.
12. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України. – Львів, 2000. – 600 с.